

Autori

Danica Šantić

Jelena Stojilković Gnjatović

Milena Toković

Čega se mladi ljudi plaše, a čemu se nadaju?

U svetu koji se brzo menja, suočenom sa klimatskom krizom i nejednakošću, a u mnogim delovima i starenjem stanovništva i padom demokracije, FES istraživanja o mladima ispituju kako mlade generacije doživljavaju razvoj svojih društava i svoju ličnu budućnost. Naš cilj je da podstaknemo informisanu debatu o stavovima mladih prema politici i demokratiji, u kontekstu njihovih životnih okolnosti i vrednosti. Ovo obuhvata ključne teme kao što su obrazovanje, zapošljavanje i mobilnost, porodica i prijatelji, kao i njihove sveukupne stavove i percepcije. Fokusirani smo na mlade uzrasta od 14 do 29 godina kako bismo bolje razumeli njihov pogled na ove važne teme.

FES sprovodi brojna istraživanja o mladima širom sveta od 2009. godine. Tokom 2024. godine, mladi u Srbiji su anketirani zajedno sa mladima iz drugih zemalja Jugoistočne i Srednjoistočne Evrope.

Rezime	5	
1. Uvod	6	
2. Metodologija	10	
3. Osnovne demografske karakteristike i trendovi	12	
 4. Mladi i obrazovanje	15	
5. Zaposlenost i mobilnost	19	
 6. Porodično okruženje i planovi za budućnost	28	
7. Opšte vrednosti, stavovi i percepcije	36	
 8. Politički stavovi i participacija	48	
Zaključak	56	
Literatura	58	
Endnote	62	
Figure	64	
Biografije autorki	65	

Rezime

Najzadovoljniji mladi bolje procenjuju svoje izgled u budućnosti; polovina njih smatra da će njihova lična budućnost biti povoljnija, dok samo četvrtina smatra da će situacija u društvu u Srbiji biti bolja. Ipak, to ne sprečava mlade da planiraju u proseku 2,4 deteta, što je značajno više od realizovanog fertiliteta.

Čak 60 posto aktivnih mladih je izjavilo da ne rade u svojoj struci, otvarajući pitanje adekvatnosti obrazovnog sistema u trenutnoj ekonomskoj klimi.

Neophodno je isticati pozitivne narative o migracijama i njihovim razvojnim komponentama kroz prizmu migranata kao razvojnog resursa i države porekla (u ovom slučaju Srbije) i država destinacija, pri čemu korist mogu imati migranti, njihove porodice i šire društvene zajednice.

Mladi vrednuju demokratiju kao oblik vladavine, ali nemaju poverenja u institucije, posebno u NATO, političke partije i medije. Najviše poverenja imaju u crkvu, vojsku i policiju. Najvažnije vrednosti za mlade su bezbednost, ljudska prava i zaposlenost, a kao lične vrednosti izdvojili su nezavisnost i preuzimanje odgovornosti, dok im je skoro najmanje važno da učestvuju u politici.

Mladi su u najvećem procentu bili izloženi psihičkom nasilju, a u najmanjem procentu elektronskom. Kao uzročnike nasilja prepoznaju društvene mreže, gledanje rijaliti programa i laku dostupnost psihoaktivnih supstanci, a u slučaju nasilja, najpre bi se obratili porodici, a potom policiji i prijatelju.

1. Uvod

Ko su mladi današnjice? Generacija bez ograničenja

U svetu danas živi najbrojnija generacija mladih¹ u istoriji. Od ukupno osam milijardi stanovnika naše planete, 1,8 milijardi lica, odnosno 22 posto je uzrasta 14–29 godina, tj. svaki četvrti stanovnik sveta pripada generaciji Z, rođenoj između 1995. i 2010. godine.² Broj mladih opada u razvijenom delu sveta, dok regioni u Africi, Centralnoj Americi i Južnoj Aziji beleže značajan porast ove kategorije lica.

Razvoj savremene tehnologije je uslovio da se glas mladih čuje više i dalje nego ikada pre. Oni su povezani jedni sa drugima i žele da doprinesu održivosti svojih zajednica, predlažući inovativna rešenja, pokrećući društveni napredak i inspirišući političke promene i u urbanim i u ruralnim sredinama. Generacija Z se percipira kao ekonomski i kulturno najmoćnija generacija do sada. U poslednjoj deceniji mladi ljudi su na čelu društvenih pokreta koji se bave pitanjima koja utiču na živote zajednica širom sveta, preuzeli su rukovođenje ili su osnovali neke od vodećih svetskih kompanija, predvode političke pokrete i dr. Istovremeno, mladi se suočavaju sa krizama i neizvesnostima u društvu. Osobe rođene 2006. godine proživljavale su vreme ekonomske recesije, pandemije virusa korona, sve učestalijih promena u životnoj sredini uslovljenih pre svega klimatskim promenama i globalnim zagrevanjem, ratnih sukoba, tzv. migrantske krize, kao i mnogih drugih izazova sa kojima se suočavaju u svom okruženju. A imaju samo 18 godina.

Većina ispitanika globalnog istraživanja Šta mladi ljudi žele?³ istakla je kao najveći prioritet kvalitetno obrazovanje, kao i sticanje veština i kompetencija za ulazak na tržište rada i izgradnju uspešnih karijera. Pored toga, važno im je da postoje ravnopravni uslovi na tržištu rada bez diskriminacije po polu, ekonomskom statusu, invaliditetu, tipu naselja, statusu – migrant/izbeglica. Ali oni se suočavaju i sa vršnjačkim nasiljem, marginalizacijom i bore se sa teretom globalne erozije ljudskih prava i pristupa pravdi, te je očuvanje njihovog mentalnog zdravlja jedno od prioriteta.

Usled savremenih procesa, svet je postao globalno selo, te samo interaktivnim dijalogom, razumevanjem i međusobnim poštovanjem može biti stvorena neophodna klima za održivi svet otpornih, inkluzivnih i održivih društava i ekonomija. U tome mladi pojedinci, kao ključni akteri, lideri i partneri, igraju presudnu ulogu, kroz kreativnost, inovativnost i kapacitet za pozitivne promene. Jasno je da se samo angažovanjem i radom sa mladima, podrškom u ostvarivanju njihovih prava i stvaranjem uslova koji im omogućavaju da napreduju i preuzmu aktivnu ulogu u društvu, mogu postići dugoročan mir, bezbednost, pravda, klimatska adaptacija i održivi razvoj za sve.⁴ I kao što je rečeno u UNESCO programu za mlade (Figura 1):

Od mladih, sa mladima i za mlade

Figura 1 Najzastupljenije reči koje su koristili mladi u istraživanju: Šta mladi žele?

Republika Srbija se u prvim decenijama 21. veka suočava sa brojnim demografskim izazovima, od kojih izdvajamo sve malobrojnije generacije dece i omladine, nizak i stalno opadajući broj i udeo mladih u ukupnoj populaciji, iseljavanje mladog stanovništva, smanjivanje kontingenta radne snage i dr. Kontinuirana emigracija mladih sa višim nivoom obrazovanja, kao i odlazak ženskog, reproduktivno sposobnog stanovništva, ukazuje na značaj mera za unapređenje položaja mladih u uslovima nepovoljnih demografskih trendova kroz postizanje tzv. demografske otpornosti društva. Sve napred rečeno predstavlja jedno od glavnih pitanja za postizanje održive budućnosti, te je neophodno dodatno ulaganje države u mlade sa ciljem stvaranja uslova za kvalitetniji život, posebno iz ugla obrazovanja, zapošljavanja i stanovanja.

Ko su mladi u našoj studiji?

Najstariji sagovornik rođen je 1995. godine, kada je erupcija vulkana na planini Merapi u Indoneziji usmrtila 13 ljudi, a katastrofalni zemljotres pogodio japanski grad Kobe. Iste godine, Svetska zdravstvena organizacija u Ženevi saopštila je da bi uzročnik epidemije u Zairu mogao biti virus ebola. Zbog poplava u Holandiji 250.000 ljudi moralo je da se odseli. Bankrotirala je jedna od najstarijih londonskih banki, Bering. Iste godine rođen je košarkaš Nikola Jokić, koji u momentu pisanja ovog teksta postaje jedan od pet najboljih NBA igrača i idol mnogim mladima, a u momentu ponovnog isčitavanja teksta pristaje da igra za reprezentaciju Srbije na Olimpijskim igrama 2024. godine u Parizu.

Godine 1995. jugoslovenski košarkaši postali su evropski šampioni na prvenstvu u Atini, a pobjeda je dodatno euforično proslavljena jer je SR Jugoslavija, nakon trogodišnje izolacije, ponovo učestvovala na međunarodnom takmičenju. Iste godine SR Jugoslavija ostaje bez barda glumišta, Mije Aleksića, a svet ostaje bez Mauricija Gučija, barda svetske mode. Iste godine umro je Novak Novak, humorista i jedan od najpopularnijih scenarista iz bivše Jugoslavije. Na filmskom festivalu u Kanu jugoslovenski reditelj Emir Kusturica dobio je Zlatnu palmu za film *Podzemlje* – bila jednom jedna zemlja. Potpisan je Dejtonski sporazum, kojim je simbolično okončan rat na prostoru bivše Jugoslavije, u kome je mnogo nevinih žrtava stradalo u svim zemljama. Naši mladi rođeni su u godini kada je Svetska zdravstvena organizacija saopštila da na prostoru SFRJ ima oko milion ljudi kojima je potrebna medicinska pomoć zbog psiholoških trauma izazvanih ratom. Godine 1995. ukinuta je smrtna kazna u Južnoj Africi. Na snagu stupa Šengenski ugovor između zemalja Belgije, Francuske, Nemačke, Luksemburga, Holandije, Portugala i Španije. Stanovnici ovih zemalja putuju bez granica. Kada smo kod granica, Savet bezbednosti UN ukinuo je ekonomske sankcije Jugoslaviji, koja je pod ekonomskom blokadom bila 1253 dana, od 31. maja 1992. godine. Microsoft u distribuciju pušta Windows 95. Grupa Prodigy održava koncert u hali Pionir, o kome se izveštavalo kao o „koncertu koji je promenio Srbiju“.⁵ Poslednje što je mlada publika početkom devedesetih godina imala priliku da vidi bilo je gostovanje Boba Dilana sredinom 1991. godine. Ovaj koncert bio je značajan jer je nakon sankcija opet okupio mlade koji su bili željni stranih izvođača, u hali simboličnog naziva, Pionir. Godinu dana kasnije članovi benda pružili su podršku studentskim protestima protiv vlasti Slobodana Miloševića.⁶

Najmlađi sagovornik je rođen 2010. godine, kada je u Dubaiju sagrađena Burdž Kalifa, najviša zgrada na svetu. U Sabornoj crkvi u Beogradu ustoličen je 45. poglavar Srpske pravoslavne crkve, patrijarh Irinej. Umrlo je Dušanka Kalanj, spikerka i voditeljka Televizije Beograd, prva voditeljka TV Dnevnika. Umro je Momo Kapor, slikar, književnik, novinar, a na drugom kontinentu umro je glumac Džon Forsajt, koji je glumio čuvenog Blejk Karingtona iz serije *Dinastija*. U poplavama širom Srednje Evrope poginulo je 15 osoba. Više od 1000 sela na kineskom ostrvu Hajnan poplavljeno je posle najobilnijih padavina u poslednjih nekoliko decenija. Dalje, održana je prva parada ponosa u Beogradu, u kojoj je u sukobima lakše i teže povređeno 124 policajca i 17 demonstranata, a privedeno je 207 osoba.⁷

Mladi su odrastali, granice su se menjale, menjala se arhitektura, menjala se i planeta Zemlja, klima, zemljište. Smenjivali su se politički akteri, ikone pop kulture, modne industrije, na scenu su stupali neki novi idoli iz sveta sporta, kulture, zabave, filma, neki stari nas pak zauvek napuštali. Smenjivali su se periodi rata i mira, izolacije i punih sportskih i koncertnih hala. Sve to predstavlja okvir koji tokom odrastanja oblikuje naš stil života, vrednosti, stavove, očekivanja.

Naši mladi odrastaju u društvu koje bi neki teoretičari nazvali postmodernim. To je društvo u kome dominiraju individualističke u odnosu na kolektivističke vrednosti (Tomić-Koludrović 2002), u kome narcistička kultura biva dominantna te su diktati lepote i zdravlja postali imperativ, a vera u društvo i politiku je sve manja (Lasch 1986). Mladi žive u potrošačkom društvu u kome je jako važno da kupuju „novo i bolje“ i da „bude zdravi“ (Lipovecki 2008).⁸ Postmoderni društvo dalje karakteriše fluidni identiteti i životni stilovi (Cifrić & Nikodem 2008).

To je društvo rizika (Beck 1992), u kome su male šanse da će naši mladi imati jedan posao na neodređeno vreme za ceo život (Gidens 2003), ili da će imati ručak u 14 h na kome će se okupiti cela porodica i da će u 20 h, posle dnevnika, svi zajedno za jednim televizorom gledati Bolji život, Minimakoviziju, Dinastiju. Male su šanse i da će živeti ceo život u istom mestu u kom su rođeni. Promeniće mnogo više adresa, ako ne realnih, onda virtuelnih, nego što su njihovi roditelji promenili. Mada je malo verovatno da će menjati državljanstvo kao što su menjali njihovi roditelji, koji i dan-danas zbunjeno popunjavaju formule gde treba da upišu zemlju rođenja (SFRJ, SRJ, SCG, kako beše...?).

U pristupu mladima razlikujemo dve tradicije. Mladi se mogu posmatrati kao važan društveni resurs, predstavnici poželjne budućnosti, nosioci dominantnih vrednosti i inovacija. Ovakav pristup mladima dolazi do izražaja u periodima društvene stabilnosti i ekonomskog napretka. Druga tradicija posmatra mlade kao problem, kao grupu koja je ranjiva i podložna različitim oblicima devijantnog ponašanja. Ovaj pristup dolazi do izražaja u društveno nestabilnijim prilikama (Ilišin 2005: 17; Mojić 2012: 3, 4).

Postsocijalistički kontekst dodatno je uticao na određene izazove s kojima se susreću mladi u Srbiji: nesigurnost tranzicije u odraslost, neizvesna mogućnost zaposlenja, zavisani položaj mladih u odnosu na društvo i svet starijih, otežano društveno-ekonomsko osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja sopstvenih porodica, dakle sveukupna nedovoljna integracija mladih u sistem ekonomske, socijalne reprodukcije, nedovoljna integrisanost mladih u politički sistem društva. Usled modernizacijskih procesa u savremenom društvu, mladi su prinuđeni da tragaju za sopstvenim identitetom i da promišljaju individualne strategije društvene integracije (Mojić 2012: 5, 6; Tomanović 2012; Tomanović & Stanojević 2019).

U jednom takvom kontekstu postaje izazov istraživati, pa i tumačiti vrednosti, stavove, planove, nade, očekivanja i strahove mladih. Da li su mladi resurs demokratskih promena, nosioci poželjne budućnosti? Ili su pak nezainteresovani za društveno-političku stvarnost? Da li su zadovoljni, šta im je važno pri izboru partnera, slažu li se sa roditeljima, planiraju li porodicu? Kako sagledavaju šanse za zaposlenje i zapošljavanje? Da li veruju institucijama, imaju li dileme da li da odu ili da ostanu ovde, kako vide svoju budućnost, budućnost društva u kome žive, šta vrednuju u društvu, a gde vide najveće probleme? U kojoj meri se poistovećuju sa sopstvenom nacijom, a kakav je njihov odnos prema manjinama u društvu? Da li se oni nekada možda osećaju diskriminisano? Koliko ih interesuje politika i koji su njihovi stavovi u vezi sa aktuelnim političkim temama? Da li su izloženi nasilju? Ova studija ne može dati precizne odgovore na ova pitanja, ali može da ponudi jednu perspektivu tumačenja, o kojoj je važno da se diskutuje i koju je važno kritički sagledati. Ono što je još važnije jesu pitanja koja tek otvaramo, a tiču se naših mladih. Autorke duboko veruju u njihov potencijal i njihov doprinos poželjnoj budućnosti, a ako nas neki odgovori obeshrabre, hajde da razmislimo svi zajedno šta je to što sputava naše mlade da budu proaktivniji u ličnoj sferi i u društvu.

2. Metodologija

Istraživanje o mladima ima za cilj da ukaže kako adolescenti i mladi ljudi percipiraju politiku, demokratiju, stanje u društvu, kao i kako sagledavaju svoju ulogu kao agenta promena u zajednici u kojoj žive, ali i u šire. Drugim rečima, FES studije mladih istražuju kako mlade generacije doživljavaju razvoj svojih društava i svoju ličnu budućnost, sa ciljem da se podstakne informisana debata o interesima, vrednostima i životnim okolnostima mladih između 15 i 29 godina u sledećim domenima: obrazovanje, zapošljavanje, mobilnost, veze sa prijateljima i porodicom, osnovne vrednosti, stavovi i gledišta i politički stavovi i percepcije. Kreiranje studije je zasnovano na prethodnim istraživanjima FES-a, koja su sprovedena u regionu Jugoistočne Evrope 2015. i 2018/2019. godine, u Rusiji 2019/2020, u Centralnoj Evropi i Baltičkim državama 2021. i u Azerbejdžanu, Jermeniji i Gruziji 2022. godine.

U skladu sa ciljem istraživanja, primenjen je metodološki postupak baziran na kvantitativno-kvalitativnom pristupu, koji je omogućio sveobuhvatnu analizu različitih aspekata života mladih. Prikupljanje podataka je sprovedeno od strane specijalizovane agencije za istraživanje globalnog tržišta i javnog mnjenja – IPSOS, na 9500 ispitanika starosne dobi 14–29 godina u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Hrvatskoj, Kosovu i Metohiji*, Severnoj Makedoniji, Crnoj Gori, Rumuniji, Srbiji, Sloveniji, Grčkoj i Turskoj. Izabran je neprobabilistički kvotni uzorak, u skladu sa pretpostavkama, očekivanjima i/ili znanjem o populaciji na koju se rezultati odnose. Izbor kvote je izvršen prema uzrastu, polu i regionu u svim zemljama, a dodatna meka kvota je vršena prema obrazovanju. Jedno od glavnih obrazloženja za izbor pristupa uzorkovanja kvotom bio je nizak broj slučajeva ciljne grupe (mladih ljudi) u svakoj od zemalja istraživanja – što je ograničilo izvodljivost čistog slučajnog uzorka.

U Srbiji je veličina uzorka iznosila 750 lica, a istraživanje je sprovedeno kvantitativnom metodom CaWI (Computer Aided Web Interviewing), koja se sprovodi uz pomoć računara, tako što ispitanik popunjava onlajn anketu na veb-sajtu koji je specijalno dizajniran i postavljen za to istraživanje. Ciljna grupa u istraživanju je bila limitirana na ona lica koja su se prijavila na onlajn panel i koja su imala pristup onlajn uslugama na digitalnom ulaznom uređaju u vreme ankete. Istraživanje je sprovedeno putem onlajn panela Ipsos i njihove partnerske mreže u periodu od 9. februara do 25. marta 2024. godine.

CaWI uzorak je izvučen iz onlajn panela Ipsos po izboru kvote u skladu sa karakteristikama starosti, pola i regiona. Ove centralne sociodemografske karakteristike su unapred definisane tako da se ispitanici mogu direktno odabrati onlajn kako bi se postigla reprezentativna raspodela.

Prilikom analize podataka autorke su bile svesne ograničenja primenjenog metoda. U slučaju CaWI istraživanja, to je pre svega ograničena ciljna grupa: onlajn ankete mogu popuniti lica koja imaju pristup internetu, zatim, koja su se unapred prijavila na onlajn panelu, kao i lica koja redovno učestvuju u anketama sličnog tipa. Pored toga, onlajn ankete su dostupnije srednje ili visokoobrazovanim ispitanicima. Iz napred navedenih razloga bila je značajna upotreba kvota, kako bi se obezbedila reprezentativnost uzorka. Važno je i ukazati da je kod lica mladih od 18 godina, koja čine značajan deo uzorka, bila neophodna saglasnost roditelja u skladu sa zakonima Republike Srbije. Napominjemo da ćemo se u ovoj studiji osvrnuti na prethodna istraživanja FES-a, kao i na ona koja su obuhvatila populaciju sličnog uzrasta, uz određenu zadržku vezanu za uporedivost uzoraka.

Istraživanje je bilo anonimno, a dostavljeni podaci agregirani, bez otkrivanja identiteta ispitanika ili ličnih podataka na osnovu kojih bi mogli biti identifikovani. To je omogućilo učesnicima anketne slobodno izražavanje mišljenja i iskustava bez straha od osude ili neslaganja, što utiče i na poverenje ispitanika i davanje tačnijih i pouzdanijih odgovora. Nakon procesa prikupljanja i obrade podataka, njihovo tumačenje i prikazivanje rezultata analize pripremio je Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu. Za analizu su korišćeni softverski paketi SPSS i Microsoft Access. U analizi je korišćena deskriptivna statistika za opisivanje prikupljenih podataka. U sklopu deskriptivne statistike često su korišćene mere korelacije kako bismo opisali veze dve ili više varijabli. Najznačajniji rezultati su grafički predstavljeni tabelarno ili odgovarajućim dijagramima, a vrednosti su izražene u apsolutnim i relativnim (procentnim) vrednostima.

3. Osnovne demografske karakteristike i trendovi

Velike demografske promene u stanovništvu išle su u smeru smanjivanja kontingenta stanovništva starosti 14–29 godina kao posledice sniženog fertiliteta zadnjih decenija. U periodu između dva popisa stanovništva, od 2011. do 2022. godine, broj mladih date starosti se smanjio za čak 300.867 (sa 1.416.731 na 1.115.864), odnosno sa 19,6 posto od ukupne populacije na 16,7 procenata. Odlikuje ih i blaga polna neravnoteža jer je 2022. godine u Srbiji živelo 570.525 muških i 545.339 ženskih pripadnika kohorte stare 14–29 godina (RZS 2022). Ono što karakteriše ovaj period života je velika „demografska gustina“ (Rindfuss 1991), što znači da se tada dešava mnogo više demografskih događaja nego u bilo kojoj drugoj fazi života. Demografske gustine se odnose na promene u životnom ciklusu koje su biološke, socijalne ili kulturne prirode, mogu se dešavati u bilo kom periodu života, a povezane su sa institucionalnim i strukturalnim efektima, normama, potrebama i ponašanjima. Detaljnija ispitivanja mladog stanovništva su svakako opravdana, ukoliko se uzme u obzir da su oni od izuzetnog značaja za reproduktivne, ekonomske, socijalne, političke i kulturne karakteristike određene populacije.

Prosečna starost ispitanika u uzorku je bila 21,7 godina (za muške ispitanike 21,6 i 21,8 za ženske), dok su tinejdžeri bili stari prosečno 15,8 godina, ispitanici starosti 20–24 imali su u proseku 21,6 godina, a za starosnu grupu 25–29 prosečna starost je bila 27 godina. Polnu strukturu uzorka karakteriše prilična ujednačenost jer su 45,3 posto ispitanika činili muškarci, a 54,7 posto žene. Nije bilo većih neusaglašenosti između zastupljenosti ispitanika po pitanju regiona; nešto manji broj je iz Beogradskog i regiona Južne i Istočne Srbije (populaciono manji regioni) u odnosu na region Vojvodine i Šumadije i Zapadne Srbije. Ukoliko posmatramo funkcionalne karakteristike naselja u kojima žive ispitanici, polovina je onih iz urbani(ji) h sredina, dok priličan udeo ispitanika nije mogao da definiše mesto stanovanja ni kao urbano ni kao ruralno (21,1 procenat). Malo manje od četvrtine učesnika u anketi (23,1 posto) živi u (pretežno) ruralnim naseljima, a određen broj ispitanika (njih 40 ili 5,3 posto) nije odredio tip naselja u kojem živi. Relativno posmatrano, u odnosu na reprezentativne anketne uzorke iz prethodnih istraživanja sprovedenih 2015. i 2018/2019. godine, kvotni uzorak iz 2024. godine imao je više ispitanica, veću zastupljenost starijih ispitanika i manje anketiranih koji žive u urbanim sredinama (Figura 2). Od ukupnog broja anketiranih, 80 posto su se izjasnili kao pravoslavci, što prilično „odgovara“ udelu pravoslavaca u Srbiji (RZS 2022a). Puno je mladih koji su izjavili da ne znaju koja im je religija (9,2 procenata). Zastupljeni su i muslimani sa 2,5 procenata i katolici sa 1,7 posto.

Figura 2 Sumarna tabela demografskih karakteristika uzorka

		14–18	19–24	25–29	Total	%
Pol	Ukupno	188	287	275	750	100
	Muško	97	120	123	340	45.3
	Žensko	91	167	152	410	54.7
Mesto stanovanja	Ruralno	23	44	46	113	15.1
	Više ruralno nego urbano	20	22	18	60	8.0
	Ni ruralno ni urbano	37	58	63	158	21.1
	Više urbano nego ruralno	21	36	28	85	11.3
	Urbano	84	105	105	294	39.2
Region	Beogradski region	56	59	60	175	23.3
	Region Vojvodine	56	75	71	202	26.9
	Region Šumadije i Zapadne Srbije	56	83	68	207	27.6
	Region Juzne i Istočne Srbije	56	53	56	165	22.0
Obrazovanje majke	Bez ili osnovna	22	33	38	93	12.4
	Srednja	111	169	169	449	59.9
	Viša ili visoka	48	54	46	148	19.7
Obrazovanje oca	Bez ili osnovna	10	22	39	71	9.5
	Srednja	112	173	163	448	59.7
	Viša ili visoka	58	57	47	162	21.6

Po pitanju obrazovanja roditelja, možemo zaključiti da dominiraju mladi ispitanici čiji su roditelji završili srednju školu, sa gotovo istim udelima od skoro 60 posto i za majke i za očeve. U uzorku je nešto manje mladih čiji su očevi bez osnovne škole ili samo sa osnovnom školom, odnosno nešto je više očeva koji su imali višu ili visoku školu u poređenju sa majkama. Ukoliko analiziramo homogenost obrazovanosti roditelja ispitanika, od ukupnog broja 4,5 posto imaju i oca i majku bez osnovne škole ili samo sa osnovnom školom, 45 procenata je onih čiji i otac i majka imaju srednju školu, dok je 11,7 procenata ispitanika sa oba roditelja koji imaju višu ili visoku školu. Slučajevi sa obrazovnom neravnotežom roditelja izgledaju ovako: u slučajevima kada otac ima viši ili najviši nivo obrazovanja, kod 7,3 posto ispitanika majke imaju najniže stepene obrazovanosti, odnosno kod 9,6 posto ispitanika srednju školu, a ukoliko je majka stekla viši ili visoki stepen obrazovanja, kod 4,8 posto ispitanika otac je bez osnovne škole ili samo sa osnovnom školom, odnosno kod 7,5 procenata sa srednjom školom.

Nepovoljnije obrazovne karakteristike majki su postojale i u istraživanju iz 2015. godine, mada je udeo sa najvišim nivoom obrazovanja bio veći u odnosu na analiziran uzorak. U uzorku iz 2018/2019. godine bilo je manje ispitanika čiji su roditelji završili najmanji stupanj obrazovanja, ali i više dece čiji su roditelji imali završenu srednju školu.

Glavne poruke

- 1.** Broj mladih se u poslednjoj deceniji smanjio značajno, i apsolutno (za 300.867) i relativno (za 2,9 procentna poena).
- 2.** Uzorak je geografski ravnomerno raspoređen, ima malo više devojaka, polovina ispitanika živi u urbanijim sredinama, 4/5 su pravoslavci kao i u opštoj populaciji.
- 3.** Obrazovna struktura roditelja pokazuje da 4,5 posto ispitanika imaju i oca i majku bez osnovne škole ili samo sa osnovnom školom, kod 45 procenata ispitanika oba roditelja imaju srednju školu, dok kod 11,7 procenata ispitanika i jedan i drugi roditelj imaju višu ili visoku školu.

4. Mladi i obrazovanje

Obrazovanje kao marker prelaska u odraslost

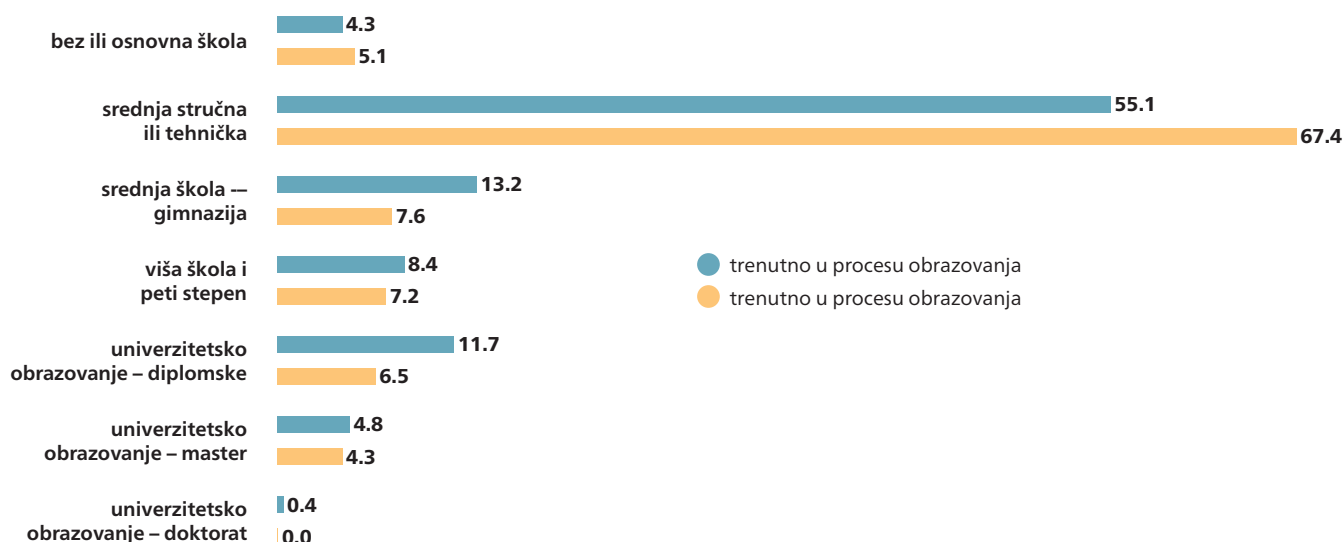
Prelazak iz mladosti u odraslo doba markiran je većim brojem događaja u životima mladih osoba, a često spominjana u Srbiji je „produžena adolescencija“ zbog strukturalnih objektivnih okolnosti (Ignjatović 2009). Zabeleženi su određeni pomaci u tempu tranzicije, ali se oni duguju finansijskoj samostalnosti, dok su ostali indikatori trajektorija ostali standardni (Tomanović 2012). Ipak, nesingularne trajektorije prelaska u odraslost postaju realnost, što potvrđuje potreba za preispitivanjem uvreženih znanja o kohabitacijama, stambenom osamostaljivanju i ekonomskoj nezavisnosti mladih. Nezaposlenost mladih je sveprožimajući izazov i velika kočnica ka istupanju iz mladačkog ka odraslom životu, ali treba posebno izdvojiti da i dugoročni i kratkoročni trendovi ukazuju da je ostvaren značajan napredak u okviru ciljeva održivog razvoja usled pada stopa nezaposlenosti mladog stanovništva (RZS 2022b: 60).

Obrazovanje, osim što igra nezamenjivu ulogu u socijalizaciji mladih, često je i ključna pretpostavka budućeg radnog angažovanja. Skorašnja pandemija bolesti COVID-19 postavila je velike izazove pred sam sistem obrazovanja, uključujući i organizovanje i pohađanje onlajn nastave. Sadašnji mladi su prva generacija koja se susrela sa takvim načinom rada, a PISA istraživanje iz 2022. godine pokazalo je da je 38 posto učenika u Srbiji bar jednom nedeljno imalo problem sa razumevanjem školskih zadataka, a 30 procenta sa pronalaženjem nekoga ko će im pomoći sa domaćim zadacima (OECD 2022).

Obrazovne karakteristike mladih koji su učestvovali u anketi bitna su determinanta mnogih drugih analiziranih trendova, stavova i vrednosti. Analiza obrazovne strukture biće izvršena dvoetaпно, prvo odgovorom na pitanje „Koja je najviša završena škola?“ svih anketiranih, a zatim „Ko su mladi koji su uključeni u proces obrazovanja?“. Od ukupnog broja anketiranih, najviše je onih sa srednjom školom – malo više od polovine (55 posto) anketiranih završilo je tehničku ili stručnu školu, a 13,2 procenta gimnaziju. Višu školu je završilo 8,4 posto, a diplomu osnovnih studija ima 11,7 procenata anketiranih mladih, dok je 4,8 posto njih završilo i master studije. Najmanju stručnu spremu ima 4,3 posto ispitanika, koji su bez osnovne škole ili samo sa osnovnom školom (Figura 3). Pošto je u pitanju kvotni panel uzorak, očekivano je da postoji „obrazovna pristrasnost“ jer se obrazovna struktura opšte mlade populacije starosti 15–29 godina najviše razlikuje po pitanju najniže stručne spreme – 56,1 posto su sa srednjom školom, 27,5 posto su bez osnovne škole ili samo sa osnovnom školom, dva posto su sa višom i 7,3 posto sa fakultetom (RZS 2022c).

Figura 3 Status u procesu obrazovanja, prema školskoj spremi

U odnosu na ukupan broj anketiranih mladih, 57,4 posto su trenutno uključeni u proces obrazovanja. Najveći udeo onih koji se više ne školuju imaju završenu srednju stručnu ili tehničku školu (67,4 odsto), dok 7,6 posto nije nastavilo školovanje nakon gimnazije. Više se ne obrazuje 13,8 posto anketiranih sa višom ili visokom školom, dok je nakon pohađanja viših nivoa univerzitetskih studija 4,3 posto ispitanika završilo ciklus školovanja. Trenutno je van procesa obrazovanja pet posto ispitanika koji su bili bez osnovne škole ili samo sa njom, nasuprot 3,2 odsto onih sa najnižim nivoom koji su i dalje uključeni u obrazovni proces. Od ukupnog broja onih koji su i dalje u procesu obrazovanja, ima najviše ispitanika sa srednjom školom (46,9 posto stručne škole i 17 posto gimnazije), kao i sa višim ili visokim nivoom obrazovanja (25 procenata). Od ukupnog broja ispitanika koji se i dalje školuju, 5,5 posto je onih sa master univerzitetskom diplomom.

Upotreba interneta u edukativne svrhe kod mladih osetno varira u zavisnosti od njihove starosti i mesta življenja. Tako mladi koji uopšte ne koriste internet kako bi se obrazovali češće žive u ruralnim naseljima, pa jedna petina srednjoškolaca i 43 posto mladih koji imaju više od 19 godina, a žive na selu, ne troši svoje vreme da bi se obrazovali preko interneta. Najveći udeo mladih koji provode prilično veliki broj sati onlajn za potrebe školovanja, čak više od pet dnevno, žive u urbanijim naseljima i pripadaju studentskoj populaciji (19–24 godine). Komparativno, jedna petina mladih provodi više od tri sata na internetu koristeći društvene mreže kao što su Facebook, Instagram, TikTok i sl., 18 procenata mladih (najvećim delom iz starijih kohorti) onlajn je zbog plaćenih aktivnosti, a 12 posto mladih koristi internet za potrebe edukacije.

Zadovoljstvo obrazovanjem i korupcija

Na pitanje „Koliko ste generalno zadovoljni kvalitetom obrazovanja?“, najveći udeo mladih se odlučio za „nezadovoljnije“ opcije – čak 37,2 procenta, dok je četvrtina studenata uglavnom i kompletno zadovoljna obrazovanjem. Odgovor na pitanje koliko su generalno zadovoljni kvalitetom obrazovanja u Srbiji svakako zavisi od dosadašnjeg iskustva sa procesom edukacije, što određuje i neophodnost da se ovo pitanje analizira u zavisnosti od dostignutog stepena obrazovanja. Najnezadovoljniji kvalitetom obrazovanja, odnosno oni koji su odgovorili na pitanje sa „Nisam uopšte zadovoljan/na“ i „Uglavnom sam nezadovoljan/na“, jesu mladi koji se trenutno nalaze na master ili doktorskim studijama (42 posto svih upisanih na ovaj nivo studija), a nakon njih srednjoškolci (37,7 posto svih srednjoškolaca) i 36,6 posto onih koji nisu ni na kakvom obrazovanju ili obuci. Sa druge strane, najveći procenat zadovoljnih, koji su odgovorili sa „Uglavnom zadovoljan/na“ i „Veoma zadovoljan/na“, iznosi po 29 procenta od ukupnog broja anketiranih masteraša ili doktoranada, odnosno onih koji pohađaju drugi oblik obrazovanja ili obuke (Figura 4).

Kao jedna od odrednica kvaliteta može poslužiti odgovor na pitanje da li mladi misle da postoje slučajevi kada se ocene „kupuju“ na univerzitetima. Ukoliko ukrstimo nivo zadovoljstva kvalitetom obrazovanja i sumnju da postoji korupcija na univerzitetima prema trenutnom statusu u obrazovanju (Figura 4), dobijamo aproksimativni indikator poverenja u obrazovni sistem u Srbiji. Čak 53,4 odsto anketiranih apsolvenata potpuno se slaže da postoje neregularnosti prilikom polaganja ispita.

Iako nemaju lično iskustvo sa ovom praksom jer su još uvek u srednjoj školi, najmanje je srednjoškolaca koji su imali najjače definisan stav prema ovom pitanju u smislu ubeđenja da korupcija postoji (33,8 posto), dok se 31,7 posto njih uglavnom slaže sa izjavom da se ocene na univerzitetima ne dobijaju samo na osnovu znanja. Opšti je zaključak da 2/3 ispitanika uglavnom ili u potpunosti smatra da postoji korupcija na univerzitetima, nezvano za to da li su srednjoškolci (65,7 posto), apsolventi (73,7 posto), masteraši ili doktorandi (71,6 posto). Čak i oni koji pohađaju druge oblike obrazovanja ili obuke (72,4 posto) ili nisu uključeni u obrazovanje ili obuku (66,7 posto) u velikoj meri smatraju da je korupcija u obrazovanju raširena pojava. Ipak, opšte je pravilo da mladi koji su zadovoljniji kvalitetom obrazovanja u Srbiji manje „sumnjaju“ na ispitne neregularnosti.

Glavne poruke

- 1. Visok procenat mladih (38,2 procenta) nije (uopšte) zadovoljan kvalitetom obrazovanja u Srbiji.**
- 2. Što su ispitanici zadovoljniji kvalitetom obrazovanja, manje iskazuju sumnju na korupciju u školstvu.**
- 3. Srednja škola je najviši završen stupanj obrazovanja i kod onih koji su i dalje u procesu obrazovanja i kod onih koji se više ne školuju.**
- 4. Mladi koji uopšte ne koriste internet kako bi se obrazovali češće žive u ruralnim naseljima.**

Figura 4 **Zadovoljstvo obrazovanjem u odnosu na odgovor na pitanje (u %)**

„Da li se slažete da ima slučajeva kada se ocene i ispiti ‘kupuju’ na institutima/univerzitetima u Srbiji?“

By respondents' current status in education.

		Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Nešto između	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
Srednja škola	Uopšte se ne slažem	2.5	0.0	2.9	6.9	9.3
	Uglavnom se ne slažem	1.5	1.0	2.5	4.9	6.4
	Nešto između	1.5	3.4	4.9	9.8	10.3
	Uglavnom se slažem	0.5	0.5	3.4	9.8	6.4
	U potpunosti se slažem	0.5	0.5	0.5	0.5	1.5
Apsolvent	Uopšte se ne slažem	1.1	0.0	1.1	3.4	14.8
	Uglavnom se ne slažem	1.1	0.0	1.1	2.3	9.1
	Nešto između	0.0	4.5	6.8	6.8	23.9
	Uglavnom se slažem	0.0	2.3	3.4	8.0	5.7
	U potpunosti se slažem	0.0	0.0	2.3	0.0	0.0
Master ili doktorske	Uopšte se ne slažem	1.2	0.0	1.2	9.9	14.8
	Uglavnom se ne slažem	0.0	2.5	3.7	4.9	3.7
	Nešto između	0.0	0.0	7.4	3.7	12.3
	Uglavnom se slažem	0.0	0.0	6.2	7.4	7.4
	U potpunosti se slažem	0.0	0.0	1.2	1.2	6.2
Drugi oblik	Uopšte se ne slažem	1.7	0.0	3.4	3.4	10.3
	Uglavnom se ne slažem	0.0	0.0	3.4	1.7	3.4
	Nešto između	1.7	1.7	3.4	19.0	10.3
	Uglavnom se slažem	0.0	0.0	5.2	6.9	13.8
	U potpunosti se slažem	0.0	0.0	0.0	1.7	1.7
Nisam u obrazovanju ili obuci	Uopšte se ne slažem	1.1	1.1	1.8	4.0	13.4
	Uglavnom se ne slažem	0.7	1.1	3.6	4.7	5.1
	Nešto između	1.8	1.1	6.9	12.7	12.7
	Uglavnom se slažem	0.4	0.4	4.3	4.0	9.1
	U potpunosti se slažem	0.7	0.4	1.1	0.1	0.7

5. Zaposlenost i mobilnost

Da li su mladi „fleksibilni“ na tržištu rada?

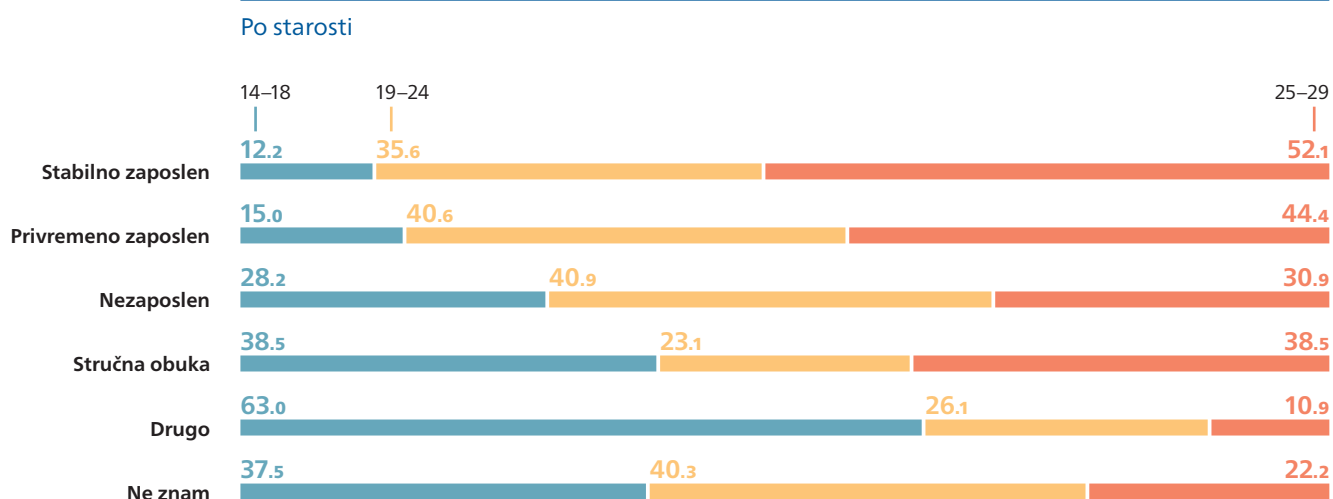
Analizu radnog statusa ispitanika neophodno je izvršiti u odnosu na starost (Figura 5), jer se od najmlađih i ne očekuje da budu u radnom odnosu, što pokazuju i podaci – u okviru starosne grupe 14–18 godina najviše je onih koji nemaju posao i ne traže ga (32 posto) ili su na pitanje o trenutnom radnom statusu odgovorili sa „drugo“ (15,4 posto) i „ne znam“ (14,4 posto). Neobično je to što je čak 12,8 procenata najmlađih navelo da nema posao, ali da ga aktivno traži. Gotovo trećina (30,7 odsto) mladih starosti 19–24 godine koji pripadaju studentskoj populaciji aktivno traži posao, dok 11,9 odsto nema posao, ali ne preduzima nikakve mere ni da ga pronade, a osam odsto ima povremene poslove. Najmanje je nezaposlenih mladih između 25 i 29 godina (6,5 posto) koji ne traže posao, dok 27 procenata njih aktivno pokušava da se zaposli. Od ukupnog broja ispitanika određene starosti, najviše je nezaposlenih među najmlađima, ali je visok udeo nezaposlenih mladih starosti 19–24 (42,5 posto), kao i trećina „najstarijih“ mladih.

Iznenaduje da čak 22,9 posto tinejdžera prijavljuje da ima posao, 42,2 posto je onih koji su u godinama kad se obično studira i očekivano visok udeo (57 posto) onih starosti 25–29 godina. Stabilnost poslova koje obavljaju mladi posmatra na kroz dualnu podelu na one gde mladi imaju ugovore za stalno ili rade za sebe, i one gde rade na određeno, oslikava relativnu nesigurnost mladih na tržištu rada. Kod najmlađih je sličan udeo onih koji rade stabilne (12,2 posto) i privremene (10,6 posto) poslove, dok se sa starošću povećava udeo stabilnijih poslova. Ipak, čak 18,8 posto mladih starosti 19–24 i 21,5 posto mladih starosti 25–29 godina nalaze se na poslovima koje karakteriše privremenost.

Profesionalno orijentisanje mladih ima bitnu ulogu za ekonomsku budućnost, ali i za planiranje obrazovnih programa. Pitanje podudaranja između obučenosti i radne aktivnosti anketiranih mladih je relevantno sa stanovišta funkcionisanja tržišta rada, a činjenica da je 60 posto anketiranih izjavilo da ne radi u svojoj struci otvara mnoštvo pitanja (Figura 6). Čak četvrtina svih radno aktivnih mladih ne radi u svojoj struci iako ima najpovoljniji vid ugovora, na neodređeno i puno radno vreme. I oni koji rade puno radno vreme na određeno vreme većinom rade posao koji nije njihova struka (13,4 posto), kao i mladi sa privremenim poslovima (10,3 posto). Sa druge strane, oko trećina ispitanika radi posao u svojoj struci ili neki koji je blizak toj struci. Ovo razmimoilaženje ukazuje na paradoksalnu situaciju – sa jedne strane evidentni su nedostaci obrazovnog sistema da omogući tržištu rada adekvatno školovane mlade radnike, a sa druge strane je jasna snalažljivost i adaptivnost mladih. Ukršteni odgovori na pitanja o zadovoljstvu kvalitetom obrazovanja i stepenu obučenosti za profesiju pokazuju da 25 procenata mladih koji ne rade u svojoj struci nije zadovoljno kvalitetom, dok je samo 15 procenata njih uglavnom ili veoma zadovoljno (Figura 6).

Figura 5 Kategorije (ne)zaposlenosti mladih u Srbiji (u %)

Fleksibilnost mladih koji su zaposleni očitava se i ukoliko analiziramo nivo njihovog obrazovanja koji je potreban za obavljanje posla na kojem su angažovani. Od svih mladih zaposlenih, jedna trećina radi na poslu koji zahteva niži nivo formalnog obrazovanja u odnosu na onaj koji su oni stekli, polovina mladih radi na poslovima koji su u skladu sa njihovim stepenom obrazovanja, dok je 9,3 posto njih uspjelo da pronađe posao koji zahteva viši stepen obrazovanja.

Najranjiviji segment mladih su oni koji spadaju u NEET kategoriju, tj. oni koji nisu zaposleni, ne školuju se i ne usavršavaju se kroz sistem obuka. Skoro petina mladih u Srbiji u 2019. godini starosti 15–30 godina mogla se ubrojati u ovu kategoriju. Na osnovu istraživanih uzorka, možemo zaključiti da je 12,5 procenata anketiranih mladih bilo neaktivno, nije se školovalo, niti se participiralo u nekoj stručnoj obuci. Kada je u pitanju ovaj fenomen, postoji obrazac prema kome stopa NEET-a raste sa starošću, veća je kod žena, kao i kod stanovništva iz ruralnih područja (Andić & Rakin 2020). Mladi iz uzorka ne odstupaju od ovih obrazaca, čak 55,3 procenata NEET mladih su stari 25–29 godina, 36,2 posto imaju između 19 i 24 godine, a samo 8,5 posto su starosti 14–18 godina. Takođe, samo jedna trećina nezaposlenih koji se ne školuju ili nisu na obuci su muškarci, a jedino gde ovaj pokazatelj odstupa od opšte populacije odnosi se na mesto stanovanja, jer je viši u urbanim sredinama (40,4 posto), u odnosu na 33 procenata NEET mladih koji žive na selu.

Prilikom gradiranja osobina i vrednosti koje smatraju značajnim prilikom dobijanja posla (Figura 7) mogle su se izdvojiti dve meritokratske: stručnost i iskustvo iz inostranstva, kao i dve nemeritokratske: veze sa drugim ljudima i članstvo u političkoj partiji. Malo manje od trećine mladih smatra da su nemeritokratske vrednosti veoma bitne prilikom pronalaženja posla, a gotovo svaki drugi anketirani smatra da su „veze“ ili članstvo u političkoj stranci veoma ili uglavnom bitni za zaposlenje. Sa druge strane, mladi smatraju da iskustvo iz inostranstva nije od naročite važnosti za pronalaženje posla, ali malo manje od polovine ispitanika stručnost procenjuje kao uglavnom ili veoma važnu.

Uzevši u obzir da skoro polovina mladih smatra da je „blizina“ političkoj partiji ili ljudima na vlasti uglavnom ili veoma bitna za dobijanje posla, uputno je ispitati u kojoj meri mladi opravdavaju utaju poreza, prihvatanje/davanje mita ili korišćenje veza za „obavljanje stvari“ (npr. u bolnici, u različitim kancelarijama itd.). Naime, kada se poredi ove tri nelegalne akcije, opšti zaključak je da mladi u većem broju slučajeva ne podržavaju date radnje. Najviše je onih protiv mita (62,6 procenata), zatim protiv utaje poreza (55,4 procenata), dok svaki peti mladi opravdava korišćenje „veza“. Analizirani su podaci prema radnoj aktivnosti mladih, ali čak ni kategorija zaposlenosti ili stabilnost posla ne menja značajno date odnose.

Figura 6 Razmimoilaženje između obučenosti i formalnog obrazovanja u odnosu na radnu aktivnost (u %)

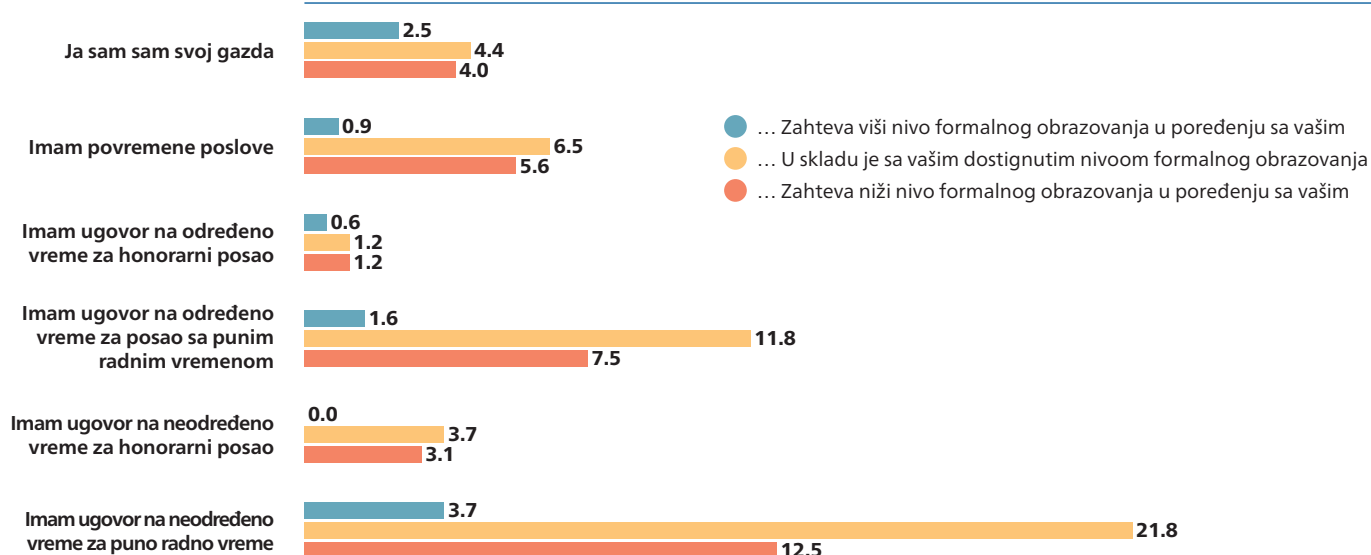
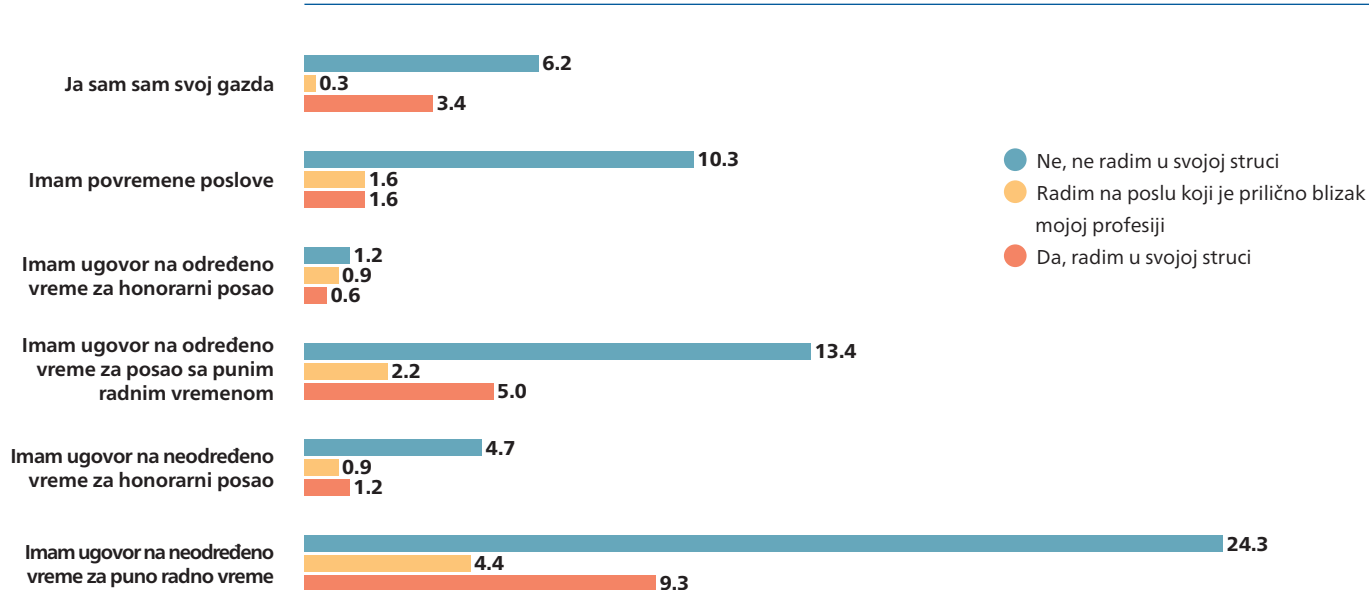

Figura 7 Razmimoilaženje između obučenosti i formalnog obrazovanja u odnosu na radnu aktivnost

Vrlo je malo mladih koji smatraju da su često doživljavali neki vid diskriminacije. Najmanje je onih koji su ponekad ili često bili diskriminirani zbog svoje seksualne orijentacije (10 procenata), dok je najviše mladih prijavilo da su ponekad ili često doživeli diskriminaciju zbog svog ekonomskog porekla (37,2 posto). Očekivano, nešto više pripadnika ženskog pola prijavilo je da su ponekad ili često diskriminirane u odnosu na mušku populaciju. Od 30 posto devojaka koje su bile diskriminirane na osnovu svog pola, 21 posto smatra da se to dešava ponekad, a devet posto njih smatra da se to dešava često.

Mobilnost

Migracije stanovništva, kao jedan od najvećih izazova savremenog sveta, imaju izrazit uticaj na razvoj država porekla, tranzita i prijema migranata. Globalizacija, napredak u nauci i tehnologiji, informatička revolucija, kao i stalna težnja za boljim životom, usloveli su da kretanje stanovništva postane nezaobilazna društvena pojava i predmet naučnih istraživanja u cilju razumevanja sveta u kojem živimo. U migracijama najviše učestvuju mladi, sa svojim radnim i reproduktivnim potencijalom. Prema podacima Ujedinjenih nacija (2019), oko 38 miliona međunarodnih migranata mlade je od 20 godina, dok je 84 miliona mlade od 30 godina (Todorović i dr. 2021). Migracije mladih odvijaju se istovremeno sa prelaskom u odraslo doba i u interakciji su sa ličnim, porodičnim i društvenim transformacijama, koje utiču na mogućnosti i izazove u budućnosti.⁹

Malo je tema u javnim debatama u svetu koje izazivaju takvu polarizaciju mišljenja kao što su one o migracijama. Narativi o migracijama i migrantima su poslednjih godina postali izrazito podeljeni na pozitivne, koji se često zanemaruju, i na negativne, koji se naglašavaju. Slika o ovom fenomenu u velikoj meri je iskrivljena, a jaz između percepcije i stvarnosti se produbio.

Nedavne studije pokazuju da društva sa sve starijim stanovništvom imaju potrebu za migrantskom radnom snagom zbog popunjavanja tržišta rada i održavanja produktivnosti. U sektoru ekonomije sve je izraženiji nedostatak radne snage, što ima uticaj na dugoročnu održivost sistema socijalne zaštite. Ali pitanje koliko je migranata previše može izazvati ozbiljnu debatu prilikom okupljanja s porodicom ili prijateljima, može podeliti komšiluk, uticati na ishod izbora ili oblikovati međudržavne odnose (Albano 2021).

Migracije mladih u Srbiji – između nade u bolje sutra i želje za odlaskom

Srbija je zemlja veoma dinamičnih migracionih kretanja, u kojima se prepliću unutrašnje i spoljne migracije, iseljavanje radne snage pretežno u države EU i doseljavanje radne snage sa drugih kontinenta, povratne i cirkularne migracije, tranzitne, irregularne migracije iz Afrike i Azije. Dominantni oblici prostorne pokretljivosti jesu spoljne migracije, a razlozi odlaska iz Srbije su zaposlenje, školovanje i/ili spajanje porodice. Brojna istraživanja poslednjih godina u Srbiji bavila su se pitanjima migracija stanovništva sa različitih aspekata: istraživani su stavovi i namere stanovnika Srbije o preseljavanju (Šantić i dr. 2019; Šantić 2020), razmatralo se o migracijama studenata (RZS i dr. 2019), diskutovalo se o razvojnoj komponenti migracija (Rašević 2016), analizirane su spoljne i unutrašnje migracije sa posebnim osvrtom na mlade (Bobić i dr. 2016), osvetljen je značaj povratnih migracija za države porekla (Todorović 2018), razmatrao se emigracioni potencijal mladih u Srbiji (Langović i dr. 2021) itd. Mladi u Srbiji i njihovi stavovi i namere prema migracijama tretirani su posredno ili neposredno u studijama FES-a, KOMS-a, CESID-a i dr.

Migracije mladih u ovoj studiji sagledane su kroz namere o preseljavanju, što predstavlja pokazatelj u kojoj će meri ispitanici realizovati svoje stavove vezane za migracione fenomene. Njihovim sagledavanjem moguće je utvrditi kojim intenzitetom se razmišlja o preseljavanju i proceniti verovatnoću realizacije te odluke. Takođe, pitanja su se odnosila i na utvrđivanje privlačnih i odbijajućih faktora kao determinanti migracionih procesa, njihov rang u hijerarhiji faktora u domenu demografskih, ekonomskih, socijalnih, političkih, psiholoških, ekoloških i drugih uslova kvaliteta života. Iako su ispitanici bili iz različitih regiona Srbije, sa specifičnim istorijsko-geografskim, demografskim, ekonomskim, socijalnim karakteristikama, sličnost u razmišljanju mladih o fenomenu migracija ide u prilog konstataciji da je Srbija postala jedna velika, homogena emigraciona zona.

Mladi odlaze trajno?

Velika većina mladih nikada nije boravila u inostranstvu duže od šest meseci, odnosno njih čak 82,1 posto, a među ispitanicima je zastupljenija ženska populacija. Od ukupnog broja ispitanika, 148 boravi ili je boravilo u inostranstvu radi učenja ili obuke, odnosno svako peto lice.

Čak 39,6 posto ispitanika nije nikada boravilo u inostranstvu radi obrazovanja i sticanja određenih veština, ali planira da to uradi u budućnosti, dok svako treće lice nema nameru da ode iz države zbog navedenih razloga. Istraživanja u regionu su pokazala da ukoliko studenti u toku studiranja imaju prilike da koriste programe mobilnosti (EU programi, ERASMUS+, CEEPUS i dr.), najčešće se vraćaju u državu porekla. Upoznavanje novih kultura i stila života u drugim državama, sticanje novih iskustava i upoznavanje sebe kroz različite situacije van poznatog okruženja predstavljaju dodatne benefite njihovog odlaska (Mladi i EU – Stavovi, prednosti i mogućnosti 2021), koji se mogu realizovati u vidu društvenog i ljudskog kapitala, odnosno prenošenja znanja, veština i iskustava koja su stekli u inostranstvu.

Migracioni potencijal mladih se ogleda u nameri da se odsele iz mesta stalnog prebivališta (Figura 8). Jaku i veoma jaku želju za odlaskom izrazilo je 23,8 posto ispitanika, odnosno svako četvrto lice u uzorku. Podjednaka je zastupljenost muškaraca i žena, lica svih starosnih grupa, uz značajno veće učešće lica sa višim nivoom obrazovanja. Treba naglasiti da svako treće lice ima umerenu želju za odlaskom iz države, što pripada kategoriji neodlučnih, te će njihova konačna odluka o ostanu, odnosno odlasku biti uslovljena pravcem kojim ide država, pre svega u zavisnosti od ekonomskog i političkog diskursa.

Figura 8 (Ne)meritokratske vrednosti u pronalaženju posla (u %)

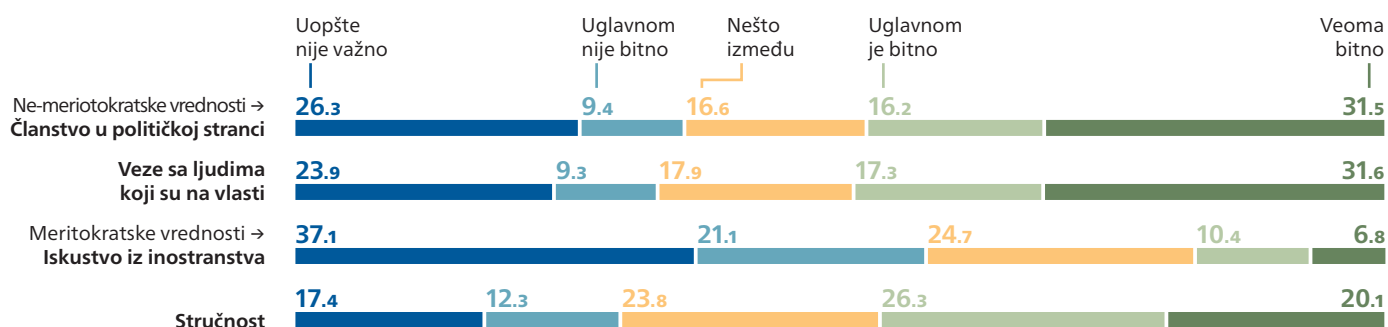
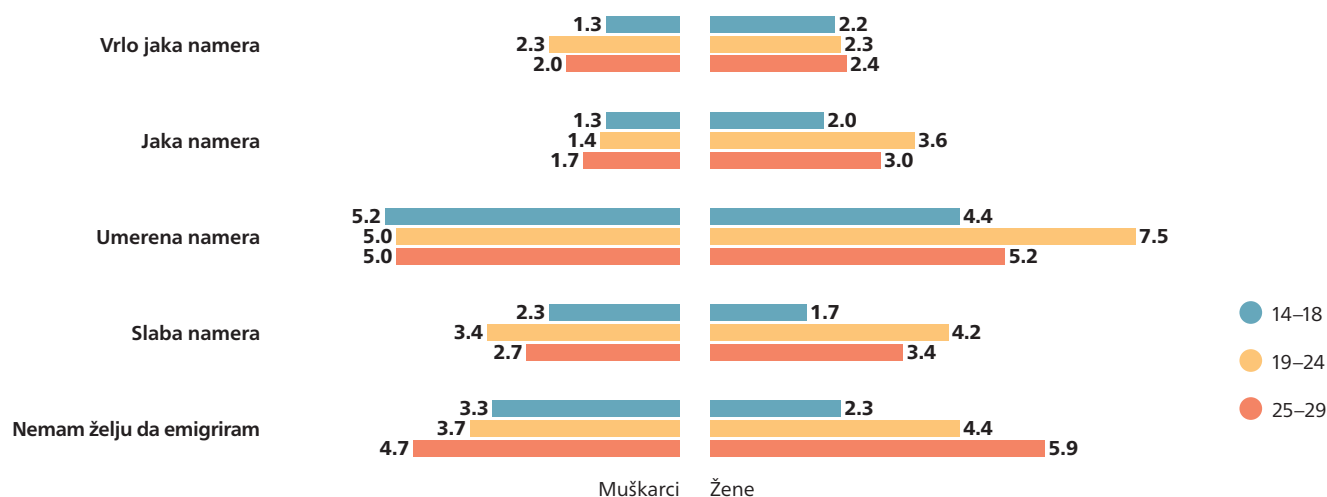

Figura 9 **Namera za emigracijom**

Srednje vrednosti na skali od '1 – ne nameravam' do '5 – jaka namera'

Ispitanici koji su se izjasnili da žele da napuste državu u najvećem udelu ne znaju kada bi se iselili (oko trećina uzorka), dok bi se podjednak udeo iselio u narednih pet godina (20,7 posto), odnosno u narednih 10 godina (20,5 posto). Ovako dug period ukazuje da je iseljavanje mladih još u domenu razmišljanja i planiranja, da je povezano sa planovima o završetku obrazovnog ciklusa u Srbiji, a potom odlasku zbog traženja posla u inostranstvu. Ovakvi odgovori ukazuju da pravilnim upravljanjem migracijama, kroz kreiranje efikasne migracione politike, ali i poboljšanjem sveukupnih uslova u državi, i oni mladi koji razmišljaju ili su odlučili da odu mogu promeniti mišljenje. Svaki deseti ispitanik starosti 25–29 godina planira da se iseli u narednih šest meseci, što znači da su oni već započeli svoj migracioni ciklus planiranjem odlaska i da je velika verovatnoća da će ostvariti drugi korak, a to je emigracija.

Da namere ne moraju da budu i realizovane pokazuju istraživanja Galupove svetske ankete (Gallup World Poll) u periodu 2013–2015. godine, u kojoj se navodi da od ukupnog udela lica u svetu koja su izrazila nameru za odlazak (22 posto), samo 3,2 posto je preduzelo konkretne korake, a 1,1 posto se već priprema za odlazak. Longitudinalna istraživanja Galupovih studija u različitim periodima ukazala su da su prikazane vrednosti relativno stabilne.¹⁰

Ukoliko se planovi ostvare i mladi odu u inostranstvo, svaki treći ispitanik planira da provede do pet godina tamo, pri čemu 17,8 posto ispitanika planira boravak kraći od godinu dana, dok 16,2 posto ispitanika planira boravak od jedne do pet godina. Udeo mladih koji ne planiraju da se vrate je 18 posto. Jasno je da je kategorija mladih podeljena na one koji žele zauvek da napuste državu, jer smatraju da u njoj nema budućnosti i one koji žele da provedu određeni period u inostranstvu, obezbede određena materijalna sredstva, steknu znanje i veštine i vrate se. Za definitivno preseljavanje najviše je zainteresovana ženska populacija, potom kategorija mladih 14–18 godina, kao i svaki četvrti ispitanik u starosnoj grupi 24–29 godina.

Na kraći odlazak se odlučuju u nešto većem procentu žene, svaki peti ispitanik u kategoriji 19–24 godine i lica koja su kvalifikovana, odnosno koja odlaze na privremene/povremene poslove u evropske države i potom se vraćaju. Prikazani podaci ukazuju na nameru porasta cirkularnih i povratnih migracija, što je jedan od strateških razvojnih ciljeva Strategije o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021–2027. godine, poseban cilj 5 („Službeni glasnik RS“, broj 21 od 6. marta 2020).

Prilikom planiranja odlaska u inostranstvo najviše lica je kontaktiralo sa rođacima i prijateljima koji već žive u potencijalnoj državi destinacije, odnosno njih 19,5 posto. Muška populacija je bila više u kontaktu sa njima, potom svako treće lice u starosnoj grupi 25–29 godina i najviše lica sa nižim stepenom obrazovanja. Sa potencijalnim poslodavcem je uspostavilo kontakt 13,9 posto ispitanika, pre svega muškaraca, lica u starosnoj grupi 25–29 godina i onih sa nižim stepenom obrazovanja. Mali broj ispitanika (6,9 posto) uspostavio je kontakt sa obrazovnim ustanovama, potom ambasada, a najmanji broj je obezbedio stipendiju, svega njih 14. Istraživanje o migracijama studenata iz 2019. godine pokazalo je da mladi imaju podršku svojih roditelja za iseljavanje (čak 90 posto) i da imaju nekoga u inostranstvu (70 posto) sa kojim su već uspostavili kontakt i ko će im pomoći u ostvarivanju namere o iseljavanju. Stoga i ne čudi što se čak 50 procenata studenata izjasnilo da će njihovo preseljenje (prvi izbor destinacije je Nemačka) biti trajno (Migracije studenata 2019)..

Zašto mladi odlaze i šta bi ih zadržalo u Srbiji?

Razlozi za odlazak u inostranstvo su raznovrsni i dominantno su vezani za egzistencijalna pitanja. Najvažniji razlozi, kako su pokazala i brojna druga istraživanja o mladima u Srbiji, nalaze se u ekonomskoj sferi. Najveći broj ispitanika bi se iselio iz Srbije (Figura 9) zbog većih plata u inostranstvu (29,6 posto) i boljeg životnog standarda (25,8 posto).

Veće plate su u nešto većem procentu značajnije muškoj, a životni standard ženskoj populaciji. Dalje, standard života je najvažniji licima u najmlađoj starosnoj grupi, 14–18 godina, a veće plate licima u grupi 25–29 godina i ispitanicima sa višim nivoom obrazovanja. Svaki deseti ispitanik navodi da bi se iselio zbog boljih uslova zapošljavanja, dok se za sve ostale razloge u sferi ekonomije, politike, veze sa porodicom i prijateljima opredelilo manje od pet posto ispitanika (za svaki). Važno je navesti da su istraživanja među studentima 2019. godine pokazala da su glavne prepreke za iseljavanje nedostatak novca za preseljavanje (39,3 posto), ali i nepoznavanje jezika (13,8 posto) i komplikovana procedura za odlazak (13,1 posto) (Migracije studenata 2019).

Jasno je da su glavni faktori emigracije mladih ekonomske prirode i odnose se na bolji životni standard, bolje plaćene poslove, lakše pronalaženje posla. Kada se donosi odluka o iseljavanju, veliku ulogu imaju porodica i prijatelji, pa su faktori emotivne prirode još uvek veoma značajni prilikom donošenja odluke o odlasku ili ostanu. Zato je važno istaći da se mladi ne odlučuju za preseljavanje pretežno zbog vezanosti za porodicu i prijatelje (32 posto), rešenog stambenog pitanja (19,9 posto) i zbog osećaja pripadnosti društvenoj zajednici (10 posto). Visok značaj psiholoških varijabli u rangu faktora ostanaka ukazuje na očuvane, relativno stabilne emocionalne odnose unutar porodice, koji se vrednuju više od materijalne dobiti. Porodica je još uvek važan stub društva, te je veoma značajno ojačati pomoć materijalne i nematerijalne prirode porodici i domaćinstvima (Šantić i dr. 2019).

Poboljšanja u sferi društvenog razvoja mogu se sagledati kao faktor stabilizacije i preusmeravanja migracionih tokova. Naime, napredak u određenim segmentima društvenog života može opredeliti odluku ispitanika da ostanu u mestu sadašnjeg prebivališta. Ispitanici u Srbiji navode napredak u ekonomskoj sferi, odnosno veće šanse za zapošljavanje i mogućnost napredovanja na poslu, što ukazuje da su ekonomske determinante najvažnije u skupu faktora za preseljavanje.

Figura 10 Glavni razlozi za preseljenje (in %)

Po godinama starosti

	14–18	19–24	25–29
Biti blizu ljudi do kojih mi je stalo	0.4	0.6	0.2
Doživljavanje drugačije kulture	0.9	1.9	0.4
Veća kulturna raznolikost	0.2	0.4	0.4
Bolje obrazovanje	1.5	2.5	0.8
Društvena i politička stabilnost u zemlji domaćina	0.8	1.1	0.9
Zbog korupcije i klijentelizma u mojoj domovini	1.9	1.3	1.1
Bolje mogućnosti za pokretanje sopstvenog biznisa	0.6	1.7	1.1
Drugo	0.2	1.7	1.5
Bekstvo iz nepovoljne situacije	2.1	1.7	1.5
Bolje mogućnosti zapošljavanja	2.1	3.6	3.8
Poboljšanje životnog standarda	9.1	7.8	8.7
Veće plate	6.3	12.3	11.2

Na trećem mestu se navodi poboljšanje u domenu socijalne i zdravstvene zaštite, dok je na visokom četvrtom mestu potreba za čistijom životnom sredinom. Zaštita i unapređenje životne sredine je percipirana kao jedna od prioritarnih aktivnosti savremene organizacije društva, koja mora biti u korelaciji sa ekonomskom politikom u cilju postizanja održivog razvoja (Šantić i dr. 2019).

Mladi u Srbiji kao najveći problem vezan za životnu sredinu izdvajaju zagađenje vazduha (32,2 posto), potom zagađenje reka (14,4 posto), zanemarivanje infrastrukturnih sistema (12,2 posto) i nedovoljnu svest o reciklaži (10,3 posto). Nedovoljno sagledan problem je problem pijaće vode i upravljanja otpadom, naročito u određenim jedinicama lokalnih samouprava. Izgradnja mini hidrocentrala, kao i eksploatacija resursa nisu u fokusu mladih ispitanika u ovoj studiji, iako su to teme koje pokreću društvenu javnost, aktiviste, pokrete za zaštitu životne sredine i druge aktere. Mladi se slažu da bi u cilju zaštite životne sredine trebalo zabraniti vožnju starih automobila, dok 1/3 mladih u ovom istraživanju nema izgrađen stav o tome.

U uvodnom delu ovog odeljka već je rečeno da migracije imaju i pozitivni i negativni diskurs. Pozitivni narativ o migracijama vezan je za sagledavanje ovog fenomena kao šanse za razvoj. Debate o razvojnim komponentama migracija između ostalog posmatraju migrante kao razvojni resurs kako država destinacija, tako i država porekla, pri čemu korist mogu imati migranti, njihove porodice i šire društvene zajednice (Langović, Šantić 2023). S obzirom na brojnu dijasporu Srbije, u kojoj značajan udeo čine mladi, materijalni i socijalni resursi stečeni u inostranstvu mogu dati važan doprinos u procesu sveukupne modernizacije države. Istraživanje o namerama i stavovima stanovništva o migracijama iz 2019. godine ukazalo je da 2/3 ispitanika percipira migracije kao razvojni problem, koji se negativno reflektuje na opšt društveni razvoj, pre svega u demografskoj (gubitak mladog stanovništva) i ekonomskoj (gubitak radne snage) sferi. Iz tog razloga je potrebno jačanje svesti o migrantima kao efektivnim razvojnim akterima kroz investicije u lokalne samouprave i afirmisanje privatnog preduzetništva iz dijaspore (transnacionalno preduzetništvo). Takođe, stečena znanja, iskustva i veštine mogu dati važan doprinos razvoju države porekla u domenu nauke, obrazovanja i zdravstva (Šantić i dr. 2019).

Glavne poruke

- 1.** Velika većina mladih iz ovog istraživanja, čak 82,1 posto, nikada nije boravila u inostranstvu duže od šest meseci, a 39,6 posto planira da to uradi u budućnosti.
- 2.** Jaku i veoma jaku želju za odlaskom izrazilo je 23,8 posto ispitanika, odnosno svako četvrto lice u uzorku, dok svako treće lice ima umerenu želju za odlaskom iz države, što pripada kategoriji neodlučnih, te će njihova konačna odluka biti uslovljena budućim ekonomskim i političkim diskursom u državi. Razlozi za odlazak u inostranstvo su raznovrsni i dominantno su vezani za egzistencijalna pitanja i to pre svega zbog većih plata u inostranstvu (29,6 posto) i boljeg životnog standarda (25,8 posto), što je u skladu sa rezultatima ranije sprovedenih istraživanja na ovu temu.
- 3.** Mladi su podeljeni na one koji žele zauvek da napuste državu (19 procenata) jer smatraju da u njoj nema budućnosti i one koji žele da provedu određeni period u inostranstvu (manje od godinu dana – 17,8 posto i od jedne do pet godina – 16,2 posto), obezbede materijalna sredstva, steknu znanje i veštine i vrate se.
- 4.** Postoji jasno razmimoilaženje između stručne spreme i vrste posla kojom se ispitanici bave, što ukazuje na neadekvatnost obrazovnog sistema, ali i na veliku adaptivnost mladih.
- 5.** Oko polovina mladih smatra da su nemeritokratske vrednosti („veze“ ili članstvo u političkoj stranci) bitne prilikom pronalaženja posla, dok procenjuju da iskustvo iz inostranstva nije od naročite važnosti za pronalaženje posla, ali polovina ispitanika stručnost procenjuje kao uglavnom ili veoma važnu.

6. Porodično okruženje i planovi za budućnost

Stambeni aranžmani mladih

Uzevši u obzir da je u uzorku jedna četvrtina ispitanika bila maloletna (14–18 godina), dok su ostali gotovo ravnomerno raspoređeni između studentske populacije (19–24) i onih starosti 25–29 godina, to je delom i odredilo stambene i bračne aranžmane mladih. Ukupno, najviše je mladih koji su van braka, zatim onih koji jesu u vezi ali ne žive sa partnerom, manje je onih koji su zakonski venčani, a najmanje mladih živi u vanbračnim zajednicama. Kako bi se detaljnije upoznali porodični i stambeni odnosi u kojima žive mladi, analiziran je bračni i stambeni status prema starosti (Figura 10). Najviše je mladih (malo više od petine ispitanika – 21,7 posto) koji žive sa majkom, ocem i bratom ili sestrom, a od ukupnog broja, njih 14,7 posto je van braka, dok je šest procenata u vezi ali ne živi zajedno sa partnerom. Drugi najčešći tip domaćinstava u kojima žive mladi jeste sa partnerom (13,7 posto), gde se posebno izdvaja udeo formiranih kohabitacija, čak osam posto od ukupnog broja ispitanika, više nego onih koji su u braku (5,5 posto).

U ukupnoj populaciji, od svih koji žive u vanbračnoj zajednici, petina su mladi starosti 15–29 godina (RZS 2022d). Sledi veći udeo ispitanika koji žive sa partnerom i detetom (8,8 posto), ali ovde prevladavaju parovi koji su braku (6,1 posto), dok je 2,5 procenata onih koji kohabitiraju.

Podaci ukazuju da dobijanje deteta može biti faktor za zakonsko formalizovanje partnerskog odnosa, s obzirom na to da je veći broj mladih (pogotovo starosti 20–24 godine) u kohabitaciji sa partnerom, dok su oni koji imaju dete/decu u većem broju slučajeva u braku. Sličan je udeo mladih koji žive sa partnerom i detetom i onih koji žive sa majkom i ocem. U drugom slučaju je najviše neudatih/neoženjenih, mada ima i mladih starijih od 20 godina koji imaju vezu ali još uvek nisu počeli da žive zajedno sa partnerom. Od ukupnog broja mladih koji žive sami (7,9 procenata), ovaj neobavezan tip veze je karakterističan za 1,9 posto mladih, mada je najveći broj njih van braka (4,8 posto). Očekivano, gotovo svi mladi koji žive sami pripadaju kohortama starijim od 19 godina. Najčešći modalitet bračnih odnosa u svim drugim stambenim aranžmanima jeste „neudata/neoženjen“, pa je najviše mladih van braka u odnosu na druge bračne odnose i kod onih koji žive u višegeneracijskim porodicama, samo sa majkom, u drugim oblicima zajedništva, onih koji žive sa majkom i/ili bratom ili sestrom, prijateljima ili ocem.

Porodica – siguran oslonac mladih

Mladi u Srbiji koji su učestvovali u istraživanju imaju prilično dobar odnos sa roditeljima (Figura 11); većina je odgovorila da se odlično slažu (41 posto), a polovina ispitanika je odgovorila da se slažu iako ponekad imaju razlike u mišljenjima. Samo 3,6 posto mladih se generalno ne slaže sa roditeljima (često se svađa), dok je 2,4 procenta anketiranih mladih u vrlo konfliktnim odnosima sa svojim roditeljima.

Figura 11 Stambeni status i bračna struktura u Srbiji (in %)

Po starosti		14–18	19–24	25–29
Sa majkom, ocem i bratom/sestrom	Neudat/neudata	6.0	5.1	3.6
	U kohabitaciji	0.1	0.0	0.0
	U vezi, ali ne žive zajedno	2.0	3.3	0.7
Sa partnerom	Oženjen/udata	0.9	1.2	3.3
	U kohabitaciji	0.7	3.6	3.7
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.0	0.3	0.0
Sa partnerom i detetom	Neudat/neudata	0.1	0.0	0.0
	Oženjen/udata	0.8	1.7	3.6
	U kohabitaciji	0.3	0.7	1.6
Sa majkom i ocem	Neudat/neudata	3.3	1.5	0.9
	Oženjen/udata	0.3	0.0	0.0
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.0	1.1	1.2
Sam/a	Neudat/neudata	0.1	2.7	2.0
	Oženjen/udata	0.0	0.0	0.3
	U kohabitaciji	0.1	0.3	0.0
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.0	0.8	1.1
Višegeneracijska porodica	Neudat/neudata	1.3	1.5	0.5
	Oženjen/udata	0.1	0.0	0.0
	U kohabitaciji	0.0	0.0	0.3
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.0	0.9	1.1
Sa majkom	Neudat/neudata	0.9	0.8	1.6
	U kohabitaciji	0.0	0.1	0.0
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.4	0.4	0.7
Drugo	Neudat/neudata	0.7	1.3	0.3
	Oženjen/udata	0.0	0.1	0.4
	U kohabitaciji	0.0	0.1	0.4
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.1	0.7	0.0
Sa bratom/sestrom	Neudat/neudata	0.8	0.4	0.9
	Oženjen/udata	0.0	0.1	0.0
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.0	1.1	0.3
Sa majkom i bratom/sestrom	Neudat/neudata	0.5	0.8	0.7
	U kohabitaciji	0.1	0.0	0.0
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.1	0.1	0.4
Sa prijateljem	Neudat/neudata	0.1	0.5	0.4
	Oženjen/udata	0.0	0.1	0.0
	U kohabitaciji	0.1	0.0	0.1
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.0	0.7	0.1
Sa ocem	Neudat/neudata	0.3	0.4	0.1
	U vezi, ali ne žive zajedno	0.1	0.0	0.1

Figura 12 Odnos sa roditeljima u ruralnim uslovima (u %)

Po starosti i polu

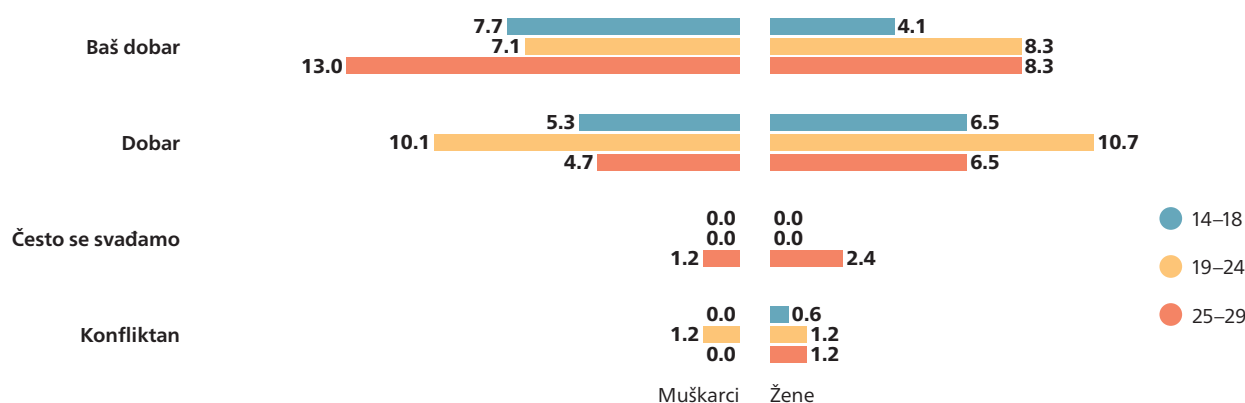
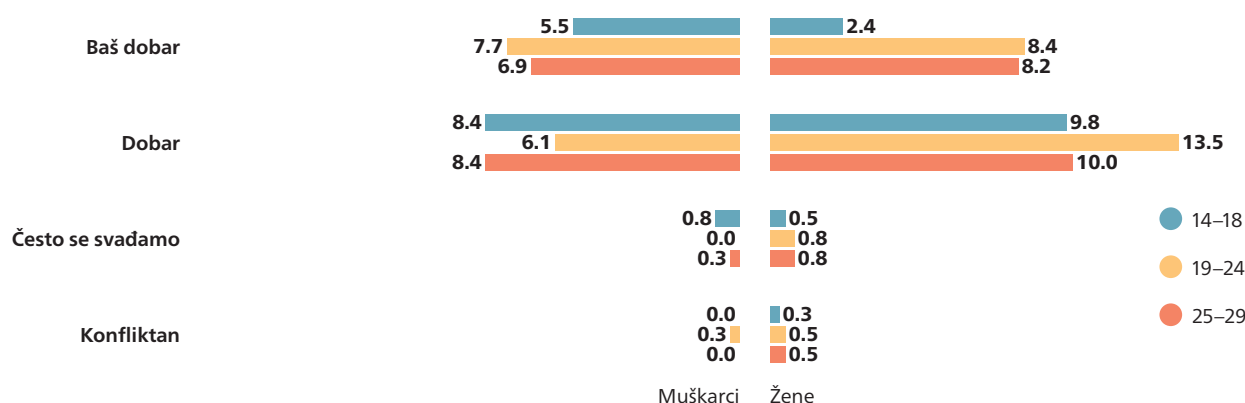

Figura 13 Odnos sa roditeljima u urbanim uslovima (u %)

Po godinama i polu

Posmatramo li ovaj odnos kroz prizmu starosti, pola i mesta stanovanja, zaključujemo da u ruralnim naseljima najpovoljniji odnos prijavljuju mladi muškog pola starosti 25–29 godina, a najmanji udeo u okviru ovog modaliteta srećemo kod najmlađih devojaka. Od svih anketiranih mladih koji žive u ruralnim naseljima, dobar odnos sa roditeljima ima najviše onih starosti 19–24 godine. Kada su u pitanju gradska naselja, i ovde je najmanje devojčica starosti 14–18 godina prijavilo da se odlično slaže sa roditeljima, dok najviše devojaka starosti 19–24 godine smatra da ima dobar odnos sa roditeljima. Nezadovoljavajuće odnose sa roditeljima najčešće beležimo u ruralnim naseljima kod mladih devojaka starijih od 25 godina.

Na pitanje da odrede šta najbolje opisuje njihove aspiracije za stambenim osamostaljivanjem odgovorili su oni koji stanuju sa roditeljima, što je bilo 55 procenata ukupnog broja ispitanika. Od tog broja, gotovo polovina mladih (48,8 posto) izjavila je da zbog finansijskih razloga ne može da priušti da živi sama; među njima je svaki deseti ispitanik bio tinejdžer. Finansijske prepreke za samostalan život navelo je najviše mladih starosti 19–24 godine (17,3 procenta), a nešto manje onih starijih mladih.

Visok udeo mladih (40 procenata) koji živi sa roditeljima nije napustio roditeljski dom smatrajući da je to najjednostavnije i najudobnije rešenje, a među njima je najviše najmladih. Ipak, treba naglasiti da 8,3 procenata mladih starosti 25–29 godina koji žive sa roditeljima ne menjaju svoju stambenu situaciju jer im je to najkomfortnije rešenje. Samo 4,5 posto mladih želi da živi samo, nasuprot željama svojih roditelja.

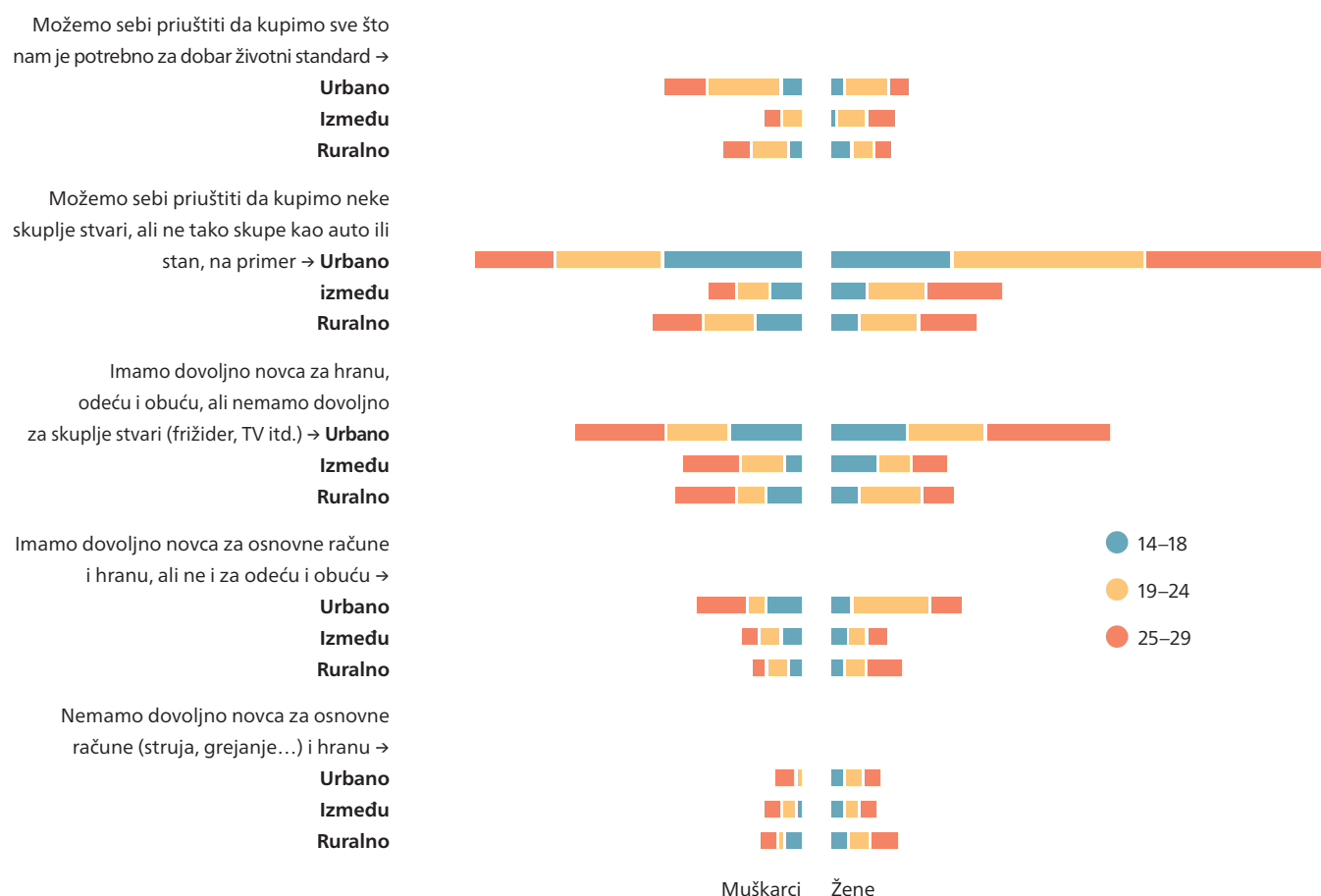
Finansijske prilike u domaćinstvima u kojima žive anketirani mladi osetno se razlikuju u zavisnosti od mesta stanovanja, kao i od starosti i pola (Figura 12). Najveći udeo mladih (36 procenata) prijavio je da njihovo domaćinstvo može priuštiti da kupi neke skuplje stvari, ali ne tako skupe kao što je auto ili stan. Kod jedne petine ne postoji problem da se zadovolje elementarne potrebe, ali postoje teškoće da se kupe skuplji kućni aparati. U 11 posto slučajeva, mladi imaju visok standard i žive u domaćinstvima koja mogu priuštiti sve što im je potrebno. Isti procenat domaćinstava u kojima žive mladi ima dovoljno sredstava za plaćanje hrane i računa, ali nema za odeću i obuću. U najnepovoljnijim uslovima živi šest posto anketiranih mladih, gde domaćinstva imaju poteškoće da plate i račune i hranu. Podaci ankete ukazuju da što je bolja materijalna situacija u kojoj mladi žive, to je veća šansa da žive u urbanoj sredini. Takođe, ukoliko posmatramo po starosti, domaćinstva u kojima se (naj)teže živi su ona gde ima više starijih grupa mladih – 20–24, i posebno 25–29 godina. Poteškoće u (finansijском) osamostaljivanju, posebno mladih u ruralnim sredinama, zabeležene su i u Moldaviji (Prohniţchi 2022), dok su tinejdžeri „zaštićeni“ brigom roditelja. Kod domaćinstava koja imaju pristojan ali ne i luksuzan život, kao i kod onih najsiromašnijih, više je mladih koji pripadaju starijim kohortama, dakle onih koji su uspeali da se finansijski osamostale. Posmatramo li po polu, zaključujemo da su najveće razlike kod najsiromašnijih, gde posebno muški ispitanici koji žive u urbanim sredinama bolje ocenjuju materijalni status svog domaćinstva. Treba naglasiti i da je više ispitanica nego muškaraca koje žive u urbanim sredinama, pogotovo onih starijih od 20 godina, prijavilo da ima dobre materijalne uslove, samo što ne bi moglo da sebi priušti auto ili stan. S druge strane, ispitanice koje žive u ruralnim naseljima češće su prijavljivale da njihovo domaćinstvo ima problem da sastavi kraj sa krajem.

Mladi kao budući roditelji – između želja i mogućnosti

Od ukupnog broja anketiranih, 62,6 posto je odgovorilo na pitanje koliko dece planira ili želi da ima. Aspiracije mladih po pitanju broja planirane ili željene dece iznosile su u proseku 2,4 deteta, što je značajno više u odnosu na realizovano rađanje, jer je stopa ukupnog fertiliteta u Srbiji 2023. godine iznosila 1,63 deteta po ženi (RZS 2023). Sa druge strane, treba naglasiti da gotovo svaki osmi mladi ne planira da učestvuje u reprodukciji (12,8 posto) i da se sa starošću ispitanika ovaj udeo povećava, kao i da četvrtina mladih još uvek nema formiran stav po ovom pitanju. Upitani koliko je bitno imati decu, većina ispitanika je odgovorila da je vrlo ili većinom bitno, dok samo 10,7 posto dobijanje dece ne smatra značajnim. Među ispitanicima koji imaju nameru da dobiju svoju porodicu, frekvencija broja željene ili planirane dece kreće se od jednog deteta (11 posto), dominantno dvoje dece (49 posto), troje (31,7 posto), četvoro ili petoro (8,3 posto). Upoređivanjem sa paritetom realizovanog fertiliteta u Srbiji (Figura 13), jasno zaključujemo da ispitivani mladi imaju planove za višim redovima rođenja, jer su u 2023. godini od ukupnog broja rođenih 46,3 posto prvorođenja, 34,3 posto su drugorođenja, a 13,8 posto su trećerođenja (RZS 2023a). U uslovima niskog fertilitetnog modela koji je prisutan u Srbiji, ohrabruje to što mladi imaju povoljan stav o broju dece koju žele u budućnosti. Mladi su heterogena grupa, pa uključuju tinejdžere kojima je planiranje porodice još uvek daleko od fokusa, kao i kohorte mladih koji se nalaze u optimalnom reproduktivnom periodu, kojim se smatra starost 20–34 godine. Zato i broj željene dece vidno fluktuiru u zavisnosti od starosti ispitanika, pa najmlađi iskazuju najniže reproduktivne aspiracije u odnosu na starije ispitanike, nevezano za broj željene dece.

Figura 14 Materijalna situacija u domaćinstvu u kojem žive mladi (u %)

Prema starosti, polu i mestu stanovanja

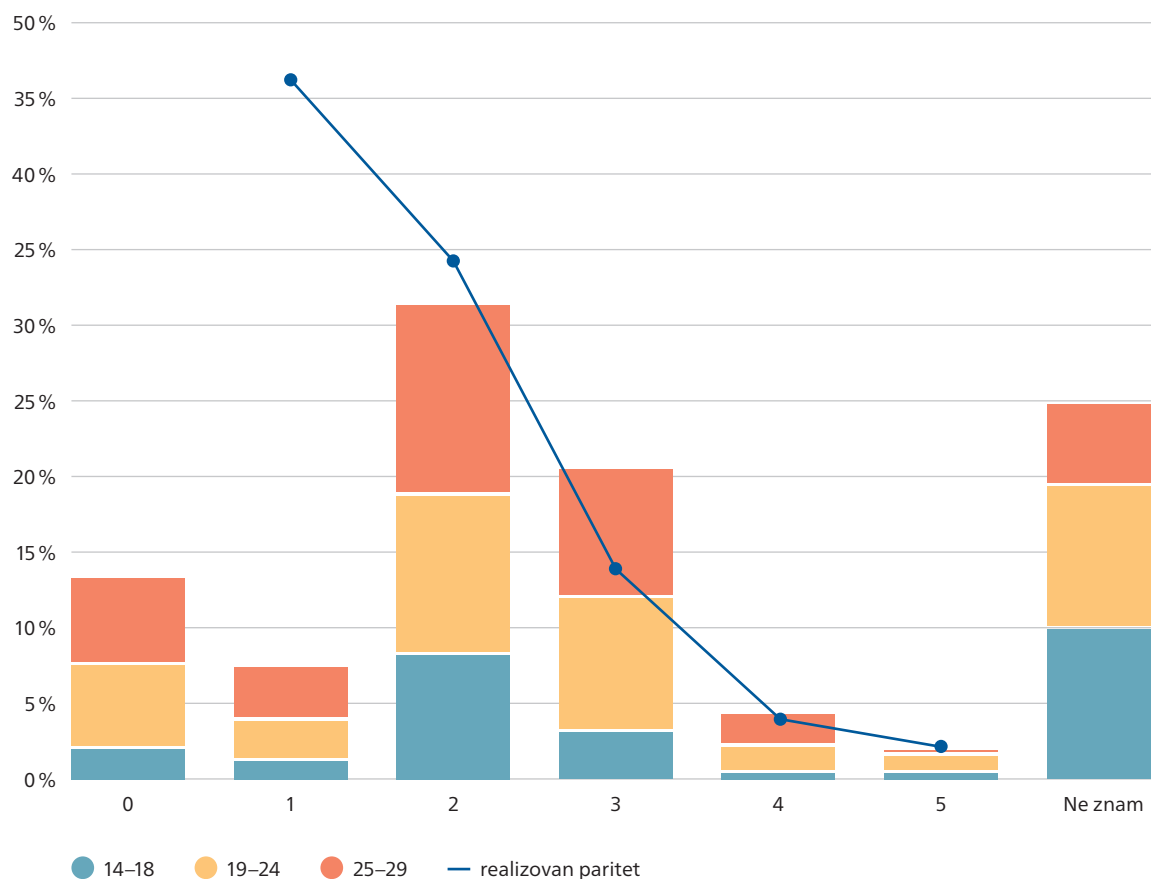

Od ukupnog broja mladih koji su odgovorili na ovo pitanje, čak jedna petina su oni starosti 25–29 godina koji žele dvoje dece, dok 26 posto starosti 20–29 godina želi troje dece. Osim kvantiteta, u analizi plodnosti je značajan i tajming rođenja, odnosno vreme rađanja dece. Na pitanje o godinama kada su ispitanici dobili ili planiraju da dobiju prvo dete odgovorilo je malo više od polovine ukupnog broja ispitanika. Ukoliko se posmatraju starosni rasponi, jasno se uočava da mladi planiraju reprodukciju (ili su je realizovali) u optimalnoj fertilnoj starosti.

Od ukupnog broja odgovora, gotovo polovina ispitanika je dobila ili planirala prvo dete u starosti 25–29 godina, skoro četvrtina u starosti 20–24 godine, dok je petina smatrala da prvo dete treba dobiti nakon 30 godine života. Najneobičniji je nalaz da čak 7,6 posto onih koji su odgovorili na ovo pitanje smatra da prvo dete treba dobiti pre 20 godine.

Figura 15 **Željeni broj dece i realizovani paritet (u %)**

Po godinama

Da li su mladi više tradicionalistički ili modernistički nastrojeni može se osvetliti ukoliko se konsultuju odgovori na pitanje koliko su važne različite odrednice prilikom izbora partnera (Figura 14). Da li je partner imao prethodno seksualno iskustvo uopšte nije bitno za 56 procenata mladih, a izuzetno je bitno za samo 8,3 posto. Sa druge strane, kada se analiziraju faktori za izbor partnera, malo manje od polovine (46,5 posto) mladih smatra da nacionalnost uopšte nije bitna, dok za 10 posto pitanje nacionalne pripadnosti jeste izuzetno značajno.

Verska pripadnost nije od značaja za izbor partnera za 34,5 posto ispitanika, dok je za 19,1 posto izuzetno bitna. Za 31 posto mladih odobrenje roditelja uopšte nije bitno za stupanje u vezu, dok 14,3 posto smatra da je dopuštanje roditelja izuzetno bitno. Ekonomski položaj partnera uopšte nije od značaja za 27,4 posto mladih, dok je izuzetno bitan za 9,3 posto anketiranih. Na kraju, nivo obrazovanja partnera smatra izuzetno bitnim malo više od petine ispitanih, dok je za 16,4 posto njih ovo jedna od veoma bitnih odrednica.

Figura 16 Procena značajnosti faktora za izbor partnera (u %)

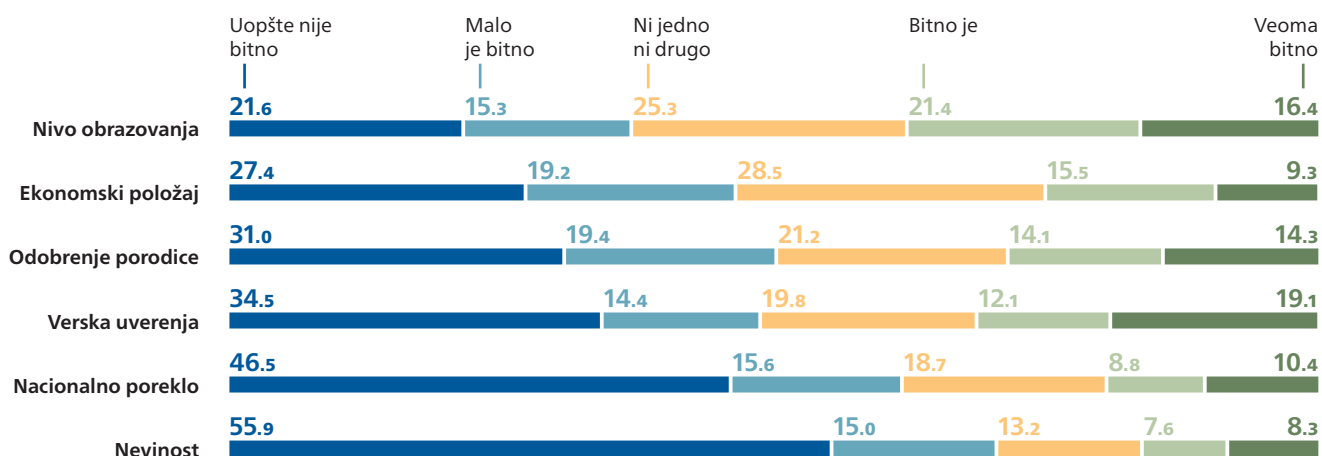
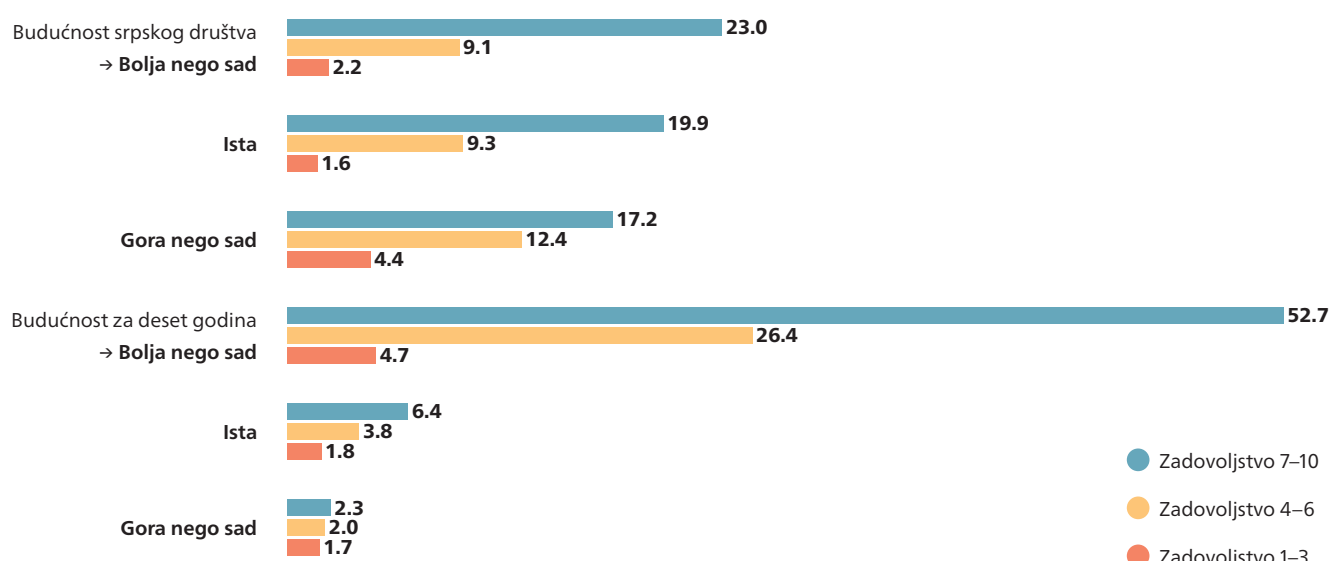

Figura 17 Ocena nivoa zadovoljstva u odnosu na ličnu budućnost i budućnost srpskog društva

Nivoi zadovoljstva '1 – potpuno nezadovoljan' do '10 – vrlo zadovoljan'

Kod mladih je prisutna polarizacija između prilično liberalnih stavova kao što je slabije vrednovanje nevinosti prilikom odabira partnera i prilično konzervativnih stavova vezanih za značaj religije i nacionalnosti. Stavove mladih o izboru partnera možemo dublje razumeti i kroz odgovore na pitanje o najboljoj metodi planiranja porodice. Najveći procenat anketiranih mladih smatra da je upotreba kondoma najbolji način da se realizuje željeni broj potomaka (36 posto), dok samo jedan ispita-

nik smatra da je abortus dobar način planiranja porodice. Četvrtina mladih ne zna koji je najbolji način planiranja porodice, ali iako bi se očekivalo da mlađe kohorte nemaju dovoljno znanja ili informacija o ovoj značajnoj temi, frekvencija ovog odgovora je češća među starijima nego mladima. Prilično veliki udeo mladih (26,4 posto) ne odobrava nijedan metod planiranja porodice, a kada se posmatra koje su faktore dali ispitanici odredili kao važne za izbor partnera, oni prijavljuju nešto

izraženije stavove od proseka u više domena. Od ukupnog broja onih koji se ne slažu da treba koristiti metode planiranja porodice, 14,1 posto smatra da je nevinost veoma bitna za izbor partnera (prosek je 8,3 posto), 15,7 posto smatra da je nacionalnost partnera veoma bitna (prosek za uzorak je 10,4 posto), 25,1 posto smatra versku pripadnost značajnim faktorom izbora partnera (prosek 19,1 posto).

Kako mladi vide svoju i budućnost u Srbiji?

Anketirani mladi gaje više optimizma u proceni svoje lične budućnosti nego budućnosti društva u Srbiji (Figura 15). Od onih koji su odgovorili na ovo pitanje čak 82 posto očekuje da će im u narednih 10 godina biti bolje nego što je danas, dok samo 34,3 procenta anketiranih smatra da će u društvu u Srbiji biti bolje u budućnosti. Ekstremnije razlike su po pitanju pesimizma, jer samo šest posto smatra da će im biti gore nakon jedne decenije, dok 34 posto misli da će u društvu u Srbiji situacija biti nepovoljnija. Ipak, što mladi bolje ocenjuju svoje zadovoljstvo, to je povoljnija i ocena lične budućnosti, kao i budućnosti društva u Srbiji. Treba naglasiti da je najveći i sličan udeo najnezadovoljnijih mladih ispitanika smatrao da će njihova lična budućnost biti bolja u budućnosti (4,7 posto), kao i da će budućnost društva u Srbiji biti gora (4,2 posto). Polovina najzadovoljnijih ispitanika polaže veliku nadu u ličnu budućnost, dok čak i od onih koji su prijavili najviše ocene ličnog zadovoljstva samo 23 posto misli da će budućnost društva u Srbiji biti bolja nega što jeste.

Glavne poruke

1. Dobijanje deteta je jedan od razloga za stupanje u brak mladih, uzevši u obzir da je veći broj mladih bez dece u kohabitaciji sa partnerom, dok je više oženjenih/udatih koji imaju dete/decu.

2. Mladi ocenjuju svoje odnose sa roditeljima kao (izuzetno) dobre, a oni koji žive sa roditeljima to većinom čine iz finansijskih ili komformističkih razloga.

3. Najnepovoljniji socio-finansijski uslovi zabeleženi su u ruralnim, a najpovoljniji u urbanijim naseljima, a muški ispitanici prijavljuju povoljnije materijalne uslove.

4. Mladi iskazuju želju za većim brojem dece u odnosu na prosečan broj dece po ženi koji se rađa u Srbiji, a svaki peti želi ili planira troje dece (udeo trećerodenja u Srbiji je 13,8 posto). Četvrtina ne zna da li će imati decu, a 12,8 procenata ne želi decu uopšte. Četvrtini ispitanika koji ne odobravaju korišćenje metoda planiranja porodice bitniji su nacionalnost, religija i nevinost prilikom izbora partnera u odnosu na prosek.

5. Što su mladi ispitanici zadovoljniji, povoljnije ocenjuju ličnu budućnost, kao i budućnost društva u Srbiji.

7. Opšte vrednosti, stavovi i percepcije

Poverenje u institucije: Kome mladi (ne) veruju?

Ljudi nisu po prirodi nepoverljivi. Poverenje se uvek razvija kroz iskustva i interakcije jer počiva na pretpostavci kako bi drugi „trebalo“ da se ponašaju s obzirom na određene moralne standarde. Zasniva se na privrženosti i veri u mnogo većoj meri nego što počiva na proračunu. Poverenje u institucije razlikuje se od interpersonalnih odnosa, jer su institucije same po sebi bezlične (Bešić 2011). Za funkcionisanje demokratije, socijalno poverenje, poverenje u institucije je posebno važno jer predstavlja osnov društvenog sistema i funkcionisanja čitavog društva. Institucije bi trebalo da garantuju osećaj sigurnosti pojedinaca u vrednosnom smislu (Kramer 1999), dok njihova efikasnost predstavlja preduslov jačanja solidarnosti u društvu (Bešić 2011: 121). Brojni autori ukazivali su na opšti pad poverenja u institucije, i to na globalnom nivou.¹¹

Kakav je slučaj kod mladih u Srbiji? Pitali smo ih koliko veruju određenim institucijama (broj 1 je označavao da nimalo ne veruju, broj 5 da veruju u potpunosti). Evo šta kažu prosečne ocene. Mladi najviše poverenja imaju u crkvu (3,3), vojsku (3,1) i policiju (2,6), a najmanje poverenja imaju u NATO (1,5), medije (1,7) i političke partije (1,8). Poverenje u crkvu je u skladu sa veoma izraženom religioznošću među omladinom koja se beleži danas u odnosu na skoro potpunu sekularizaciju pre tridesetak godina (Mojić 2012: 10). Nalazi su u skladu sa rezultatima brojnih istraživanja da su institucije u koje mladi imaju najviše poverenja, odnosno najmanje nepoverenja, crkva i vojska (Tomanović & Stanojević 2015; Popadić et al. 2019; Slavujević 2010; Stojanović et al. 2023). U navedenim istraživanjima takođe je izraženo nepoverenje u političke partije, NATO, medije, političke institucije.

Nepoverenje mladih u medije odgovara i međunarodnim ocenama slobode medija prema kojima Srbija od 2014. beleži pad. Srbija je, kako se navodi u izveštaju Reporteri bez granica, sa 64. mesta koje je zauzimala 2008. godine pala na 93. mesto u 2020.¹² I među građanima generalno, ne samo mladima, vlada veliko nepoverenje u medije (20 posto veruje vestima) u odnosu na evropski prosek (39 posto). Razlozi se mogu naći, između ostalog, u nemogućnosti javnih servisa da ostvare punu nezavisnost, u manjku medijskog pluralizma i velikom pritisku na medije i novinare (Kleut 2021).¹³

Što se tiče uticaja socio-demografskih karakteristika ispitanika na poverenje, pokazalo se da pripadnice ženskog pola znatno manje veruju gotovo svim institucijama u odnosu na pripadnike muškog pola. Sa rastom godina raste i nepoverenje u politički parlament, vladu, političke partije, sud, NATO. Mladi uzrasta 14–18 godina imaju najviše poverenja u vojsku i policiju, a najmanje u medije.

Vrednosti i mladi

Vrednosti predstavljaju relativno stabilne, opšte i hijerarhijski organizovane karakteristike pojedinaca i grupa i kao takve doprinose celovitom sagledavanju složenih društvenih promena. One se formiraju, ali se vremenom i menjaju pod uticajem različitih društveno-istorijskih, aktuelno-socijalnih i individualnih činilaca (Pantić 1977). Vrednosne orijentacije mladih u velikoj meri su određene širim društvenim kontekstom. Jedna od najvećih opasnosti za mlade je stanje „bez vrednosti“, bez jasnih ciljeva, stanje anomičnosti i apatičnosti (Mojić 2012; Pantić 1990). U Srbiji je od perioda kasnog socijalizma pa sve do danas prisutna izražena vrednosna konfuzija. Premda se očekivalo da će mlade generacije biti sklone prihvatanju zapadne kulture i modernističkih vrednosti, pokazalo se da su dugi period izolacije i izloženost nacionalističkoj ideologiji uticali da se mladi dugo oslanjaju na tradicionalni kolektizam umesto na sopstvena postignuća. Dakle, uprkos prodorima modernosti, većina stanovništva ostala je tradicionalistički orijentisana, a vrednosti koje su opstale pored kolektizma su nacionalizam, egalitarizam, patrijarhalnost i autoritarnost (Lazić, Cvejić 2008; Pešić 2006; Mojić 2012).

Koje vrednosti su mladima važne danas?

Od ispitanika je zatraženo da navedu koje su od ponuđenih vrednosti za njih najvažnije. Mogli su da izaberu tri vrednosti i da ih rangiraju po važnosti (prvo, drugo i treće mesto). Ako posmatramo sve vrednosti koje su mladi postavili na jedno od tri mesta, kao najvažnije izdvojile su se sledeće: bezbednost (56,2 posto), ljudska prava (55,8 posto) i zaposlenost (41,4 posto). Ako pak posmatramo koje vrednosti su prioritet mladima, odnosno koje su stavili na prvo mesto, bezbednost (25,5 posto) i ljudska prava (23,7 posto) izdvojila su se kao najvažnije vrednosti, dok treće mesto gotovo u sličnom procentu dele zaposlenost (11,1 posto), blagostanje (11 posto) i individualne slobode (10,1 posto).

Zaposlenost i ljudska prava su vrednosti koje su i u istraživanju Mladi u Srbiji 2018/2019. bile najvažnije mladima, premda su se ljudska prava našla tada u manjem procentu na jednom od prvih tri mesta (41 odsto), ali zaposlenost u znatno većem procentu (61 odsto). Međutim, bezbednost kao vrednost se nije izdvojila među važnijim vrednostima. Čak je samo šest posto ispitanika navelo bezbednost kao najznačajniju vrednost (Popadić et al. 2019). Ovi podaci govore o mogućoj povećanoj svesti mladih o važnosti ljudskih prava, nešto povoljnijoj situaciji u pogledu zaposlenja, ali zato znatno nepovoljnijoj situaciji kada je reč o izloženosti riziku.

Rezultate možemo tumačiti na nekoliko načina imajući u vidu širinu pojma ljudske bezbednosti. Pojam se tradicionalno povezuje sa državama i dovodi u vezu sa državnom odbranom (policija i vojska) od spoljnih pretnji. Međutim, određena dešavanja u savremenom svetu (nasilni sukobi, socijalna isključenost, izloženost nasilju, trgovina ljudima, prisilne migracije) dovela su do toga da se fokus preusmeri na pojedinca, odnosno na sve one opasnosti koje prete pojedincu i koje proističu iz direktnog nasilja (Liotta and Owen 2006, SECONS 2022).¹⁴ Bilo da su ispitanici imali na umu bezbednost države ili ličnu bezbednost, podaci ne iznenađuju imajući u vidu široko rasprostranjeno nasilje u društvu i bezbednosne rizike. Ženska populacija u većem procentu od muške navodi bezbednost, što ukazuje na njihovu ranjivu poziciju u društvu, posebno ako uzmemo u obzir porast nasilja nad pripadnicama ženskog pola. Međutim, podatak da svaki peti muškarac stavlja bezbednost kao najvažniju vrednost pokazuje da se bezbednost kao poželjna vrednost izdvojila od ostalih kod oba pola.

Ohrabruje podatak da je preko polovine mladih na jedno od tri mesta izdvojilo ljudska prava, imajući u vidu da su mladi predstavnici poželjne budućnosti i nosioci društvenih vrednosti i inovacija (Ilišin 2005; Mojić 2012). Poštovanje ljudskih prava i sloboda direktno je povezano sa osnovnim principima i postulatima demokratskog društva. U tom kontekstu možemo pozitivno oceniti potencijalni doprinos mladih u tom domenu u budućnosti.

Ovaj podatak u skladu je sa ocenom istraživača da bez obzira na to što su se političke i društvene reforme u bivšim socijalističkim zemljama odvijale različitim tempom i u različitim pravcima, da je došlo do povećanog poštovanja ljudskih prava (Kovacheva 2001; Mojić 2012). Međutim, obeshra-bruje podatak da je svega 3,6 posto mladih navelo demokratiju na prvom mestu, odnosno da je 13,2 posto mladih navelo demokratiju na jedno od tri mesta. Ovaj podatak potvrđuje da su mladi iz postsocijalističkih zemalja zainteresovani za društveni i politički život u svojoj zemlji, ali su skeptični prema demokratskom sistemu i funkcionisanju institucija (Fajth 2000). To je potvrđeno i u našem istraživanju – mladi nemaju poverenja u institucije. Podatak da su se i individualne slobode izdvajale među važnijim vrednostima (10 posto ih navodi kao prvi izbor, a 26,8 posto zbirno) govori da među mladima dolazi do individualizacije, uprkos dugom opstanku vrednosti kolektivismu, i nakon političkih promena 2000. godine. Trend vrednovanja individualizma prepoznat je i u Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji (2023), u kom su se lične slobode pak pokazale kao najvažnija vrednost mladih.

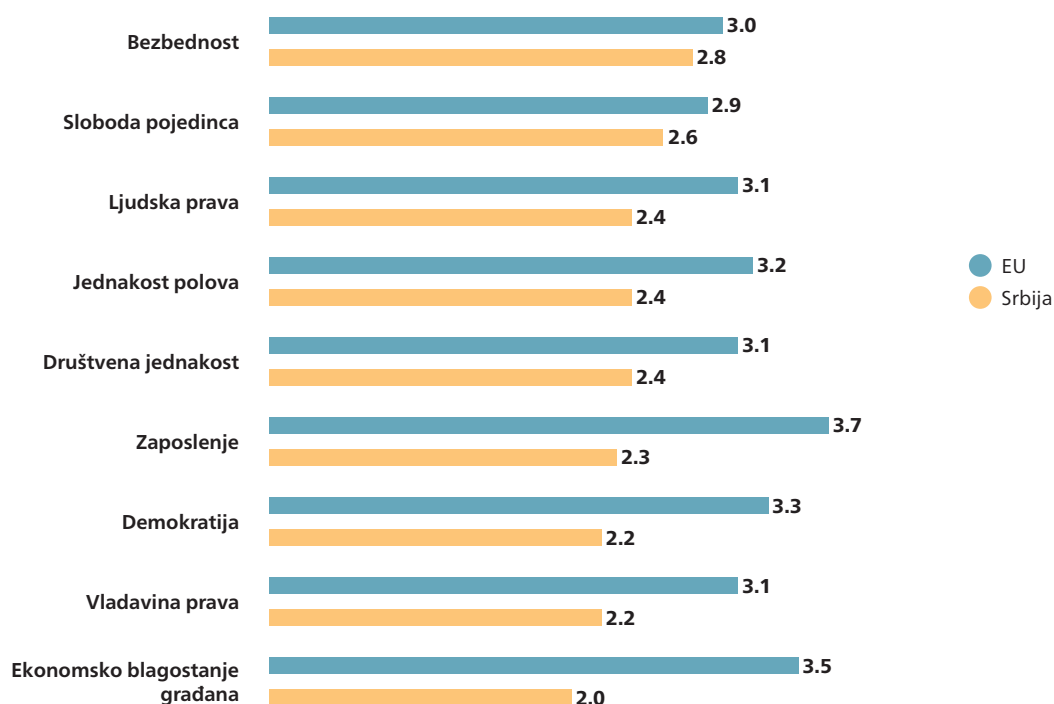
Bezbednost i ljudska prava na prvom mestu kao najvažnije vrednosti u većem procentu navode mladi uzrasta 19–24 godine, dok zaposlenost kao najvažniju vrednost u većem procentu navode mladi uzrasta 25–29. Poslednji podatak govori u prilog tezi o produženoj i fragmentiranoj tranziciji mladih od školovanja ka tržištu rada, nedovoljnoj integrisanosti mladih u ekonomski sistem, „ranjivom” zapošljavanju mladih (povremeni i privremeni poslovi, obavljanje više poslova...) (Tomanović 2012; Tomanović & Stanojević 2015; Mojić 2012).

Poštovanje većine navedenih vrednosti koje predstavljaju osnovne vrednosti (Figura 16) evropskog društva i demokratskog poretka, ispitanici ocenjuju loše u našoj zemlji, naročito u odnosu na to kako ispitanici ocenjuju ove vrednosti u zemljama EU. Preko polovine ispitanika je ocenilo kao loše ili veoma loše gotovo sve vrednosti, izuzev individualnih sloboda i bezbednosti, premda su i one ocenjene kao loše i veoma loše u značajnom procentu. Najbolja, tačnije najmanje loša ocena bezbednosti u odnosu na ostale vrednosti, može se tumačiti većim poverenjem koje ispitanici imaju u vojsku i donekle u policiju u odnosu na druge institucije. Od svih vrednosti, najgore su ocenjene ekonomsko blagostanje građana (68,6 posto), potom vladavina prava (62,8 posto) i demokratija (58,3 posto). Uprkos iskazanom evroskepticizmu, mladi sve navedene vrednosti u Evropi ocenjuju značajno bolje nego u Srbiji, a među najbolje ocenjenim nalaze se zaposlenje (58,9 posto), ekonomsko blagostanje građana (51,9 posto) i demokratija (42,3 posto).

Mladi i demokratija

Dosadašnja analiza je pokazala da mladi jedva prepoznaju demokratiju kao važnu vrednost, ali kada im se postave direktna pitanja o demokratiji, 40,3 procenta njih se većinom ili u potpunosti slaže da je demokratija dobar oblik vladavine, dok 37,5 posto njih smatra da je demokratija poželjniji oblik vladavine uvek i pod svim okolnostima. Premda, u gotovo istom procentu (37,3 posto) mladi navode da je demokratija najbolji mogući sistem vlasti samo kada može da pruži ekonomsku sigurnost za ljude.¹⁵ Iako se većina ne slaže i uglavnom ne slaže sa stavom da bi trebalo da imamo jakog lidera koji ne mora da se zamara ni skupštinom ni izborima (38,9 posto), 34,5 posto onih koji se slažu i 26,6 posto neodlučnih potvrđuju tezu da se autoritarnost kao vrednost u našem društvu zadržala uprkos procesima modernizacije i da su je naši mladi usvojili.

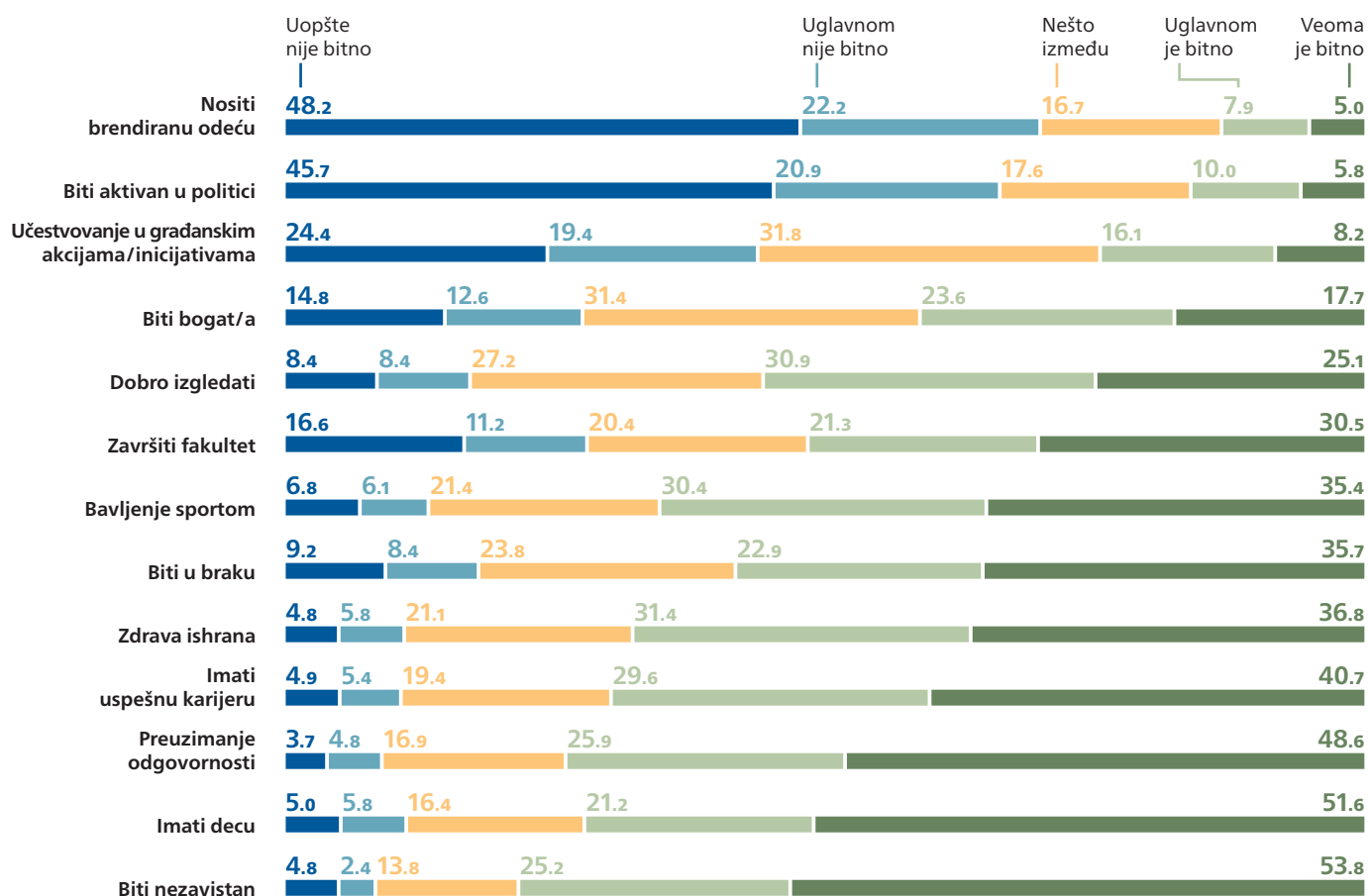
Figura 18 Stanje vrednosti u Srbiji (srednje vrednosti)

Najveći broj mladih ideološki se samopozicionira duž političkog centra (70,7 posto), 12,4 posto levo, a 16,9 posto desno. Ohrabruje podatak da mladi žele da se njihov glas čuje. Čak 62 posto njih se u velikoj meri ili u potpunosti slaže da mladi treba da imaju više mogućnosti da se izjašnjavaju u politici. Međutim, mladi pokazuju zabrinjavajuće nizak stepen participacije i aktivizma; čak 43,3 posto njih je stava da im uglavnom ili uopšte nije bitno da učestvuju u građanskim akcijama, odnosno da učestvuju u politici (66,4 posto). Jedan od najvećih istraživačkih izazova biće da kroz buduća istraživanja utvrdimo koje su prepreke kanalsanja njihove i više nego jasne želje da se izjašnjavaju u političkoj sferi, s obzirom na nemogućnost kanalsanja te želje ni kroz prakse, ni kroz sopstveni identitet. Mladi ne vide sebe kao homo politicusa. A kako sebe vide, šta im je važno?

Mladima je najvažnije (bitno i veoma bitno) da budu nezavisni (78,7 posto) (Figura 17), što označava izvestan pomak u odnosu na poslednju deceniju 20. veka kada su mlade odlikovali situacija zavisnosti, nesamostalnosti u odnosu na društvo odraslih i društveni poredak (Mojić 2012). Iako može delovati pomalo paradoksalno u odnosu na prethodne stavove o aktivizmu, ali 74,5 posto mladih smatra da je bitno i veoma bitno preuzimanje odgovornosti. Mladi u očekivanjima pokazuju tržišne orijentacije, važnost da završe fakultet (52,3 posto) i imaju uspešnu karijeru (70,2 posto). Bogatstvo im je manje bitno u odnosu na većinu drugih vrednosti (41,7 posto). Karijerne preferencije su veće od bračnih: 59,2 posto mladih smatra važnim da budu u braku, dok 73 posto njih smatra važnim da imaju decu.

Figura 19 Šta je mladima važno u Srbiji (u %)

Po malo paradoksalno, s obzirom na to da žive u potrošačkom društvu, tačnije hiperpotrošačkom društvu, najmanje im je bitno da nose brendiranu odeću (13,3 posto), ali uticaj potrošačkog društva ogleda se upravo u medikalizaciji društva (Lipovecki 2008), gde se pokazuje da je mladima veoma i uglavnom bitno da jedu zdravo (68,3), da se bave sportom (66,3 posto). Uticaj potrošačkog društva ogleda se i u narcističkoj kulturi mladih (Lasch 1986), jer je preko polovini (56 posto) mladih veoma bitno i uglavnom bitno da izgledaju dobro.

Stavovi mladih o LGBT populaciji i manjinama

U uvodu smo naglasili da je najmlađi sagovornik u našoj studiji rođen 2010. godine, godine kada je održana prva, uslovno rečeno, uspešna Para-

da ponosa. Parada je okončana sa velikim brojem povređenih, privedenih, a pričinjena je i ogromna materijalna šteta. Mladi koji su tada rođeni sada imaju 14 godina. Da li se za to vreme nešto promenilo u pogledu stavova prema LGBT populaciji?

Premda većina mladih ne posmatra homoseksualnost kao bolest, odnosno ne misli da je pripadnicima LGBT populacije potrebno lečenje (82,4 posto), i dalje postoji nezanemarljiv procenat mladih (17,6 posto) koji su pozitivno odgovorili na ovaj stav. Mladi koji smatraju da je pripadnicima LGBT potrebno lečenje u većem broju su muškog pola, uzrasta 19–24 godine, ideološki najbliži centru i desnici, premda bliži centru nego krajnjoj desnici.

Svega 15,9 procenata mladih u potpunosti razume i podržava pripadnike LGBT. Među njima je značajno više pripadnika ženskog pola, što su pokazala i ranija istraživanja (Radoman 2011; Tomanović & Stanojević 2015; Stojanović et al. 2023). To se može tumačiti na način da su pripadnice ženskog pola osetljivije na diskriminaciju određenih marginalizovanih grupa usled vlastitog marginalizovanog položaja. Još jedno od mogućih tumačenja jeste da pripadnici muškog pola osećaju da im je ugrožen identitet kada ih na bilo koji način povezuju sa gej osobama, koje prate stereotipne osobine (slabi, feminizirani, nisu pravi muškarci) (Radoman 2011). Dalje, među onima koji prema LGBT pokazuju najviše razumevanja su mladi uzrasta 19–24 godine. Interesantan podatak je da nema velikih razlika u pogledu regiona. Očekivano je nešto veći procenat prisutan u Beogradskom regionu, a najmanji u regionu Južne i Istočne Srbije, ali mladi koji podržavaju LGBT populaciju su gotovo ravnomerno raspoređeni u svim regionima. Ideološki gledano, najviše zauzimaju poziciju centra i leve, mada je interesantan podatak da oni bliži centru u većoj meri pokazuju tolerantan stav u odnosu na one krajnje levo.

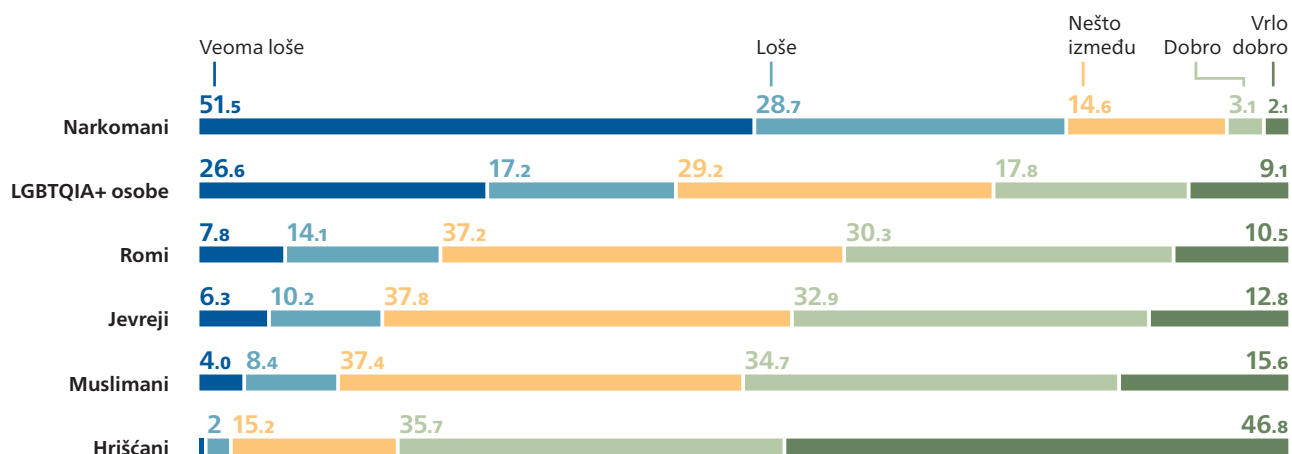
Većina mladih ne smatra da pripadnike LGBT treba izbaciti sa radnog mesta ili iz škole (95,6 posto), niti ih vređa njihova ideologija (70,5 posto). Većina takođe ne smatra da zaslužuju batine (88,7 posto), ali, opet ne može a da nas ne zabrine podatak da je 11,1 posto mladih odgovorilo da smatra da zaslužuju. Ti mladi su pretežno momci, 19–24 godine, koji ideološki pripadaju centru i desno. Koliko smo daleko od govora o liberalizaciji stavova mladih o pripadnicima LGBT govore i podaci da se 91,9 posto njih protivi ideji da bi trebalo da imaju pravo da se venčaju, dok je 93 posto mladih protiv toga da mogu da usvajaju decu.

Ako ovome dodamo podatak da mladi jedino pripadnike LGBT populacije doživljavaju kao grupu koja ima previše prava (44,9 posto)¹⁶ i da bi se većina veoma loše i loše osećala (45,1 posto) kada bi se neko od LGBT osoba doselio u njihov komšiluk (gore bi se osećali jedino da se u komšiluk doseli narkoman (80,3 posto)), možemo zaključiti da je homofobija i dalje prisutna među mladima. Najveća socijalna distanca prema pripadnicima LGBT populacije potvrđena je i u istraživanju Mladi u Srbiji 2015, u kome je 39,9 posto mladih reklo da bi se osetilo loše ili veoma loše da im pripadnik LGBT populacije dođe u susedstvo (Tomanović & Stanojević 2015). Ako uporedimo rezultate, sada je socijalna distanca još veća. Mladi manju socijalnu distancu osećaju prema drugim grupama (Romima, muslimanima, Jevrejima), za koje su u većem procentu odgovarali da bi se osećali dobro ili veoma dobro da se dosele, nego loše ili veoma loše (Figura 18). Ovo potvrđuje tezu da su stavovi prema homoseksualnosti često suprotni pokazateljima stavova prema drugim manjinskim grupama, pri čemu homofobi mogu pokazati toleranciju prema drugim manjinama (Radoman 2011).

Međutim, kako je karakteristika vrednosti da se sporo menjaju (Pešić 2006), imajući u vidu nalaze nekih ranijih istraživanja,¹⁷ dolazimo do zaključka da je u dužem periodu došlo do liberalizacije stavova o bolesti i nasilju prema grupama, ali u pogledu osnovnih prava i socijalnog prihvatanja i dalje postoji netolerancija.

Mladi i nasilje

Samo godinu dana pre pisanja ove studije Srbiju su potresla dva događaja u Beogradu i u selima kod Smedereva i Mladenovca. U Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“, 3. maja 2023. dečak koji je imao 13 godina počinio je ubistvo osam učenika, jednog učenika i čuvara škole. Nakon toga, 4. maja mladić koji je imao 21 godinu usmrtio je devet osoba (uzrasta između 14 i 25 godina) i više osoba ranio.

Figura 20 **Pogledi na marginalizovane grupe u Srbiji (u %)***Kako biste se osećali da se neka od sledećih porodica ili osoba doseli u vaš komšiluk?*

Nasilje među mladima kao tema najgorim mogućim povodom vratila se u fokus brojnih javnih debata, naučnih skupova; nažalost, tema je neretko i zlopotrebljena u političke i senzacionalističke svrhe. Niz tragičnih događaja pokrenuo je pitanje odgovornosti za porast nasilja u društvu. U javnim debatama u medijima najmanje smo imali prilike da čujemo glas mladih. Ovi događaji neupitno su uticali na naše sagovornice i sagovornike, te smo smatrale da je neophodno da istražimo kakav je njihov odnos prema ovom fenomenu. Kako je ovo sveobuhvatna studija o mladima, a ne studija posvećena isključivo nasilju, ograničen broj pitanja omogućava nam tek da zagrebemo površinu ovog složenog društvenog fenomena kao povod za, nadamo se, dalja studiozna istraživanja i promatranja.

Znamo li šta je nasilje?

Svetska zdravstvena organizacija definiše nasilje kao „namerno, zaprećeno ili aktuelno, korišćenje fizičke sile ili moći protiv sebe ili druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje vodi, ili s velikom verovatnoćom može da dovede, do ozlede, smrti, psihološke povrede, nerazvijenosti ili deprivacije (WHO 2002)“. Ova definicija je relevantna za našu analizu jer nasilje ne ograničava isključivo na fizičko povređivanje.

Postoji klasifikacija na nekoliko tipova nasilja, a na osnovu načina na koji se nasilni postupak izvodi razlikujemo: fizičko nasilje (telesno povređivanje); emocionalno/psihološko nasilje (ugrožavanje psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva); seksualno nasilje (neželjeno seksualno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje se tiče seksualne aktivnosti); elektronsko nasilje (slanje i objavljivanje uvredljivih i povređujućih sadržaja posredstvom interneta i drugih digitalnih sredstava) (Popadić 2009: 43; Kalezić Vignjević et al. 2009; Terek 2017). Važno je da naglasimo da nasilje varira u zavisnosti od kulturnog konteksta, odnosno od sistema vrednosti koje neka kultura manifestuje i zastupa (Vuksanović 2018: 1824).

Da li se mladi plaše nasilja? Koji su njihovi strahovi?

Rezultati studije Mladi u Srbiji 2018/2019. pokazuju da su mladi od brojnih stavki¹⁸ naveli da se najmanje plaše da će postati žrtve fizičkog nasilja. Najveći strahovi bili su da će oboleti od teške bolesti, da će ostati bez posla, strah od korupcije i društvene nepravde (Popadić et al. 2019: 23). Nalazi su nešto drugačiji ove godine. U pogledu straha da će postati žrtve fizičkog nasilja, 37,2 posto se mnogo plaši, 30,9 posto donekle, dok se 31,9 posto nimalo ne plaši. Slični procenti su prisutni kada je reč o strahu da će biti žrtve seksualnog nasilja (uključujući i silovanje): 42,8 posto se mnogo plaši, 20,4 posto donekle, dok se 36,9 posto ni malo ne plaši.

Mladi se najmanje plaše da će postati žrtve nasilja u porodici. Primetan je, dakle, porast straha od fizičkog nasilja u odnosu na 2018. godinu, ali imajući u vidu okolnosti u poslednjih nekoliko godina, naročito tragične događaje iz maja prošle godine, ovaj porast straha je očekivan. Međutim, strah od nasilja je i dalje jedan od najmanjih strahova među mladima u odnosu na druge navedene stavke,¹⁹ što sugerise da se nasilje i dalje posmatra kao nešto što se može desiti nekom drugom, ali ne i nama samima. Strah od fizičkog i seksualnog nasilja pristuniji je među devojkama/devojkama, i prisutniji je u uzrastu 19–24 godine.

Ovo istraživanje je pokazalo da se među glavne najveće strahove mladih ubrajaju loš zdravstveni sistem (59,1 posto), strah da će se ozbiljno razboljeti (55,6 posto), rat (54,2 posto), zagađenje i klimatske promene (52,6 posto). Ovi podaci mogu se tumačiti u ključu neposrednog iskustva pandemije COVID-19, kojoj su mladi bili izloženi jako dugo. Strah od bolesti se mimo konteksta pandemije ubraja u univerzalne strahove ljudi, te je ova vrsta straha bila prisutna među mladima i u istraživanju 2018/2019. godine. Kao što je u uvodu naznačeno, najstariji ispitanici rođeni su 1995. godine. Imajući u vidu bliskost ratnog konteksta i tokom najranijeg detinjstva, kao i trenutne globalne i regionalne prilike, ne čudi što je strah od rata na listi prva tri straha kod mladih.

Da li su mladi iskusili nasilje?

U ovom istraživanju želele smo da čujemo perspektivu mladih o sledećim temama: da li su iskusili neke od oblika zlostavljanja, koji su po njihovom mišljenju faktori koji doprinose porastu nasilja među mladima i kome bi se oni obratili za pomoć da su žrtve nasilja.

Mladi su u najvećem procentu iskusili emocionalno/psihološko nasilje. Čak 47,7 posto mladih je imalo iskustvo da ih nazivaju pogrdnim imenima, oko trećina (34,3 posto) mladih je potvrdila da su vršnjaci pričali loše o njihovim porodicama, 28,4 posto je iskusilo pretnje od strane vršnjaka,²⁰ dok je 21,5 posto iskusilo da bude socijalo izopšteno. Dok emocionalno/psihološko nasilje dominira u odgovorima, fizičko, seksualno i nasilje putem interneta je manje zastupljeno. Devojčice/devojke su u odnosu na dečake/momke izloženije svakom od navedenih vidova nasilja, međutim statistički značajna veza između ženskog pola i izloženosti nasilju uočena je jedino kod seksualnog nasilja i kod emocionalnog/psihološkog nasilja u segmentu socijalnog izopštavanja (Neko je naterao druge u razredu/grupi da se ne druže sa mnom). Nema statistički značajnih razlika u pogledu različitih uzrasnih grupa među mladima i izloženosti nasilju. Ovo istraživanje potvrdilo je nalaze brojnih istraživanja koja su se bavila ispitivanjem različitih vidova nasilja među mladima o dominantnoj zastupljenosti psihološkog nasilja i najmanjoj zastupljenosti elektronskog nasilja među mladima.

Mladi su u virtuelnom prostoru gotovo ravnopravno prisutni kao i u realnom prostoru, te se najmanji procenat elektronskog nasilja može objasniti povećanom merom opreza u on-lajn sferi. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (2021), kada je o upotrebi interneta i ličnim podacima reč, nešto više od polovine mladih uzrasta 16–24 godine²² vodi računa o bezbednosti: 53,9 posto njih je ograničilo ili odbilo pristup geografskoj lokaciji, a 54,4 posto je ograničilo pristup profilu ili sadržaju na stranicama društvenih mreža ili deljenom onlajn sadržaju. U istraživanju Bezbednosti mladih: smanjenje rizika kroz podizanje svesti – nalazi iz istraživanja i preporuke (2023), čak 80 posto ispitanika navodi da izbegava internet sadržaje koji uključuju govor mržnje.

I istraživanje Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih u Srbiji (Kuzmanović et al. 2019: 25) pokazalo je da deca i mladi uzrasta 11–17 godina vode računa s kim će stupiti u kontakt na društvenim mrežama: 32 procenta njih prihvata zahteve samo ako ima zajedničke prijatelje, 59 posto prihvata samo ako ih zna, a 13 posto prihvata samo ako ih zna veoma dobro (Kuzmanović et al. 2019).

Uzrok povećanog nasilja u društvu

Dalje smo pitali mlade šta je po njihovom mišljenju uzrok nasilja u društvu (Figura 19). Preko 56,8 posto mladih smatra da su društvene mreže glavni uzrok, potom gledanje rijaliti programa (28,6 posto), kao i laka dostupnost alkohola i psihoaktivnih supstanci (27,5 procenata).

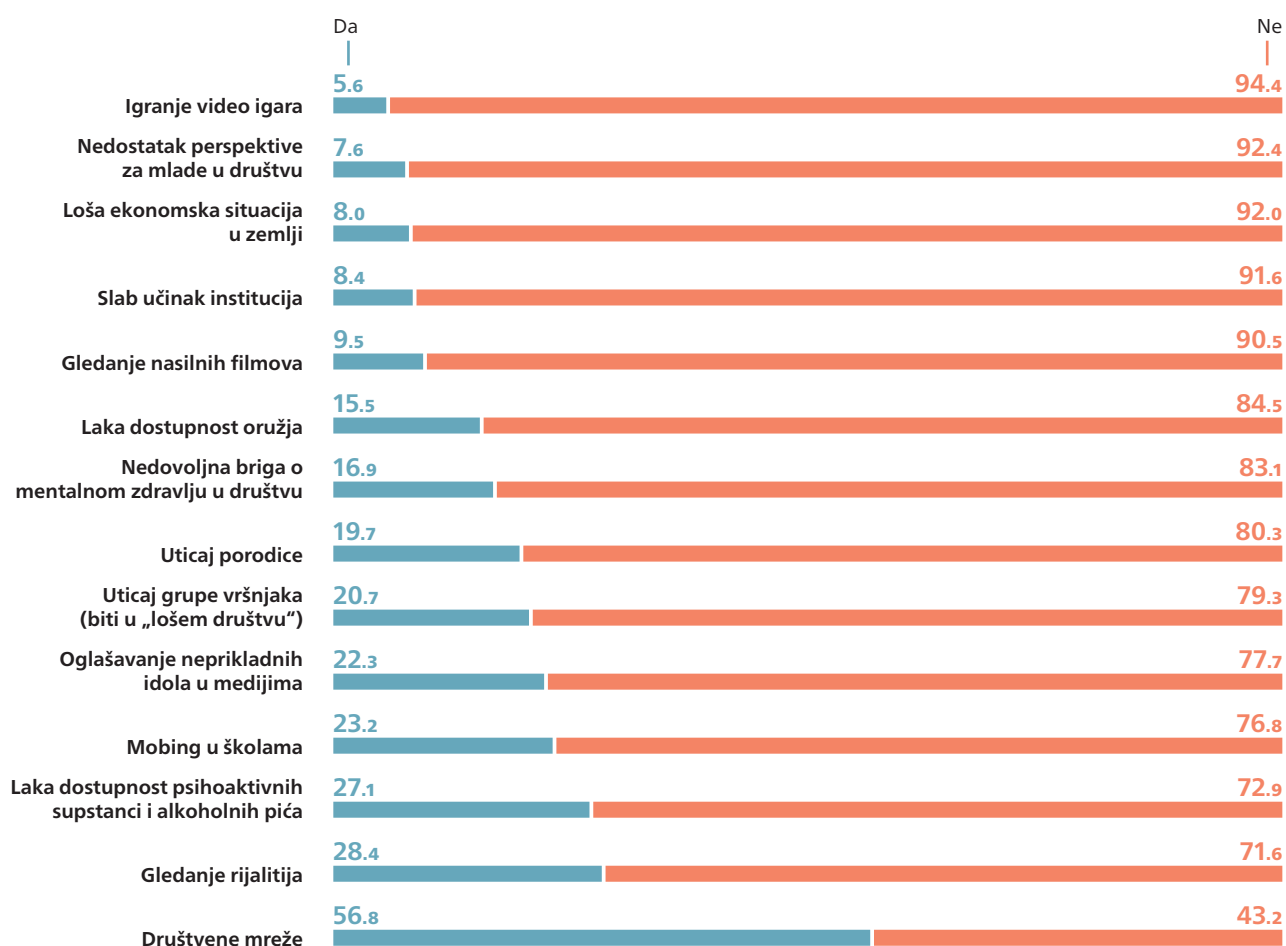
Mladi u našem istraživanju, kao što smo u uvodu naveli, pripadaju generaciji Z, digitalno pismenoj generaciji kojoj je digitalna komunikacija, takoreći, maternji jezik (Popadić 2009). Prema podacima studije Nasilni ekstremizam i mladi: od dezinformacije do radikalizacije (2023), mladi najviše koriste Instagram (84 odsto), zatim YouTube (71 posto), Facebook (53 posto) i na kraju TikTok (50 procenata). Ovi podaci nam govore da su mladi podjednako prisutni kako u realnom, tako i u digitalnom okruženju, te otuda ne čudi što mladi percipiraju digitalni prostor, konkretno društvene mreže, kao jedan od potencijalnih prostora koji uzrokuje porast nasilja. Ovo predstavlja alarm o neophodnom proučavanju društvenih mreža kao potencijalnog prostora nasilja, posebno imajući u vidu posledice koje nasilje na društvenim mrežama ima na samopouzdanje i samopoštovanje mladih.

Utvrđeno je da nasilje na društvenim mrežama značajno utiče na decu i mlade: 93 procenta dece oseća tugu i depresiju, anksioznost, 31 posto se oseća uznemireno, 19 procenata je povređeno, 18 posto je postišeno, 39 posto ima loš uspeh u školi, 27 procenta ima delikventno ponašanje (Veljković et al. 2022: 90)

Ne iznenađuje ni podatak da su mladi kao uzrok povećanog nasilja na drugo mesto stavili gledanje rijaliti programa, imajući u vidu koliko se o njegovoj štetnosti govorilo u javnom prostoru, naročito posle tragičnih događaja u maju, nakon kojih su pokrenute brojne peticije od strane političkih i nevladinih organizacija sa zahtevom da se ukine emitovanje ovog formata. Rezultati studije Nasilni ekstremizam i mladi: od dezinformacije do radikalizacije (2023) takođe su pokazali da mladi gledanje rijaliti programa dovode u vezu sa nasiljem u stvarnom svetu. U pomenutom istraživanju 14 posto mladih navodi da su mediji koji promovišu nasilje glavni odgovorni za događaje u OŠ „Vladislav Ribnikar“ i Mladenovcu. Veliki procenat mladih (zbirno 68 procenata) u potpunosti se slaže da država treba da zabrani rijaliti programe, dok preko polovine mladih (zbirno 54 posto) smatra da je redovno i povremeno izloženo nasilju preko medija.

Stručnjaci su mnogo pre nemilih događaja upozoravali da su rijaliti programi senzacionalistički, da su u njima zastupljeni nasilje, govor mržnje, stereotipi, agresivnost, prostakluk (Terek 2021: 38). Kako navode, reč je o formatu koji zbog siromašnog scenarija i takmičarskog karaktera ima jak konfliktni potencijal koji pogoduje nasilju, a dodatno se podstiče od strane produkcije (Terek 2021). Teoretičari medija takođe su upozoravali na opasnu vezu nasilja i industrije zabave. Nasilje, zajedno sa seksualnošću, biva jedan od najprofitabilnijih aduta savremene medijske industrije. Onog momenta kada je industrija zabave uključila nasilje u svoje komercijalne projekte, postavlja se pitanje: „Da li medijsko nasilje povređuje i boli ili je ono zabavno kao i bilo koji drugi zabavni sadržaj?“ (Vuksanović 2018: 1823, 1830).

Figura 21 Uzrok povećanog nasilja u društvu (u %)

Rezultati brojnih istraživanja pokazali su direktnu vezu između gledanja nasilja u medijima i agresivnog ponašanja gledalaca: povećanje agresivnog afekta, fiziološko uzbuđenje i imitaciju, desenzabilizaciju na nasilje. Pojedina istraživanja pokazala su postojanje veze između redovnog praćenja rijaliti programa u kojima je zastupljena socijalna agresija i visokog nivoa socijalne agresije među gledaocima, posebno kod adolescenata, koji taj sadržaj doživljavaju kao realan. Takođe, utvrđena je i veza između količine nasilnog medijskog sadržaja u ranom periodu odrastanja i agresivnog ponašanja u odraslom dobu (Terek 2021: 39).

Pored navedenog, bilo je i autora koji su opovrgavali veze nasilja u medijima i ponašanja gledalaca, tvrdeći da je nasilnim sadržajima u medijima prethodilo realno nasilje, te otud medijska produkcija samo reflektuje nasilje koje već postoji u društvu. Tu su i oni autori koji su podsećali da nasilje u medijima nekada može da ima ulogu estetizacije, kritike društvenih odnosa, pa i paradoksalno, kritike nasilničke kulture (Vuksanović 2018: 1824, 1831).

Figura 22 Kome bi se obratili u situaciji nasilja? (u %)

	Broj	Udeo (%)
Članu uže porodice	365	48.7
Policiji	108	14.4
Prijatelju	83	11.1
Nikome	58	7.7
Ne znam	57	7.6
Stručnjaku (pedagogu, psihologu, psihijatru)	28	3.7
Pravosudnoj instituciji	14	1.9
Drugo	12	1.6
Članu šire porodice	9	1.2
Socijalnom radniku	7	0.9
Profesoru	5	0.7
Medicinskoj ustanovi	2	0.3
Nevladinoj organizaciji	2	0.3

Razlog zbog kojeg mladi u daleko većem procentu vide uzrok nasilja u gledanju rijalitija nego u gledanju nasilnih filmova može se objasniti i istraživanjima koja govore da je veća verovatnoća da će gledaoci usvojiti ponašanja iz medijskih sadržaja ukoliko veruju da su događaji stvarni, te je i efekat nasilja u rijalitiju na gledaoce veći (Terek 2021).

Mladi na trećem mestu prepoznaju laku dostupnost psihoaktivnih supstanci i alkohola kao uzročnike porasta nasilja u društvu. Ova relacija empirijski je i potvrđena u istom istraživanju, Mladi u Srbiji 2015, i pokazala je da nasilje korelira sa određenim navikama poput pušenja, konzumiranja alkohola i marihuane (Tomanović & Stanojević 2015: 66, 67). Pored ovog istraživanja, brojna empirijska istraživanja govore u prilog ovoj tezi.²³

Kome bi se obratili mladi u situaciji nasilja?

U situaciji nasilja, skoro polovina mladih (49,5 posto) najpre bi se obratila članu uže porodice, potom policiji (14 posto) i prijatelju (10,8 procenata). Nije zanemarljiv procenat onih koji se nikom ne bi obratili (7,8 posto), odnosno onih koji ne znaju šta bi uradili (7,7 posto).

Važno je da napomenemo da su se mladi u zavisnosti velikom procentu izjasnili da se odlično slažu sa porodicom (41,2 posto), odnosno da se slažu generalno, i ako nekad imaju razlike u mišljenjima (51,2 posto), te ne čudi podatak da bi se u slučaju nasilja prvo obratili članu porodice. Ove nalaze možemo tumačiti i u ključu nalaza iz studije Mladi u Srbiji 2018–2019, u kojoj se pokazalo da je mladima generalno glavni izvor finansijske, emotivne i socijalne podrške upravo porodica. Ono na šta su upozorili autori studije još pre pet godina jeste da preterano oslanjanje na porodicu za posledicu upravo ima zanemarivanje uloga institucija društva, pa i sopstvene odgovornosti (Popadić et al. 2019). I rezultati studije Mladi u Srbiji 2015. pokazuju da mladi imaju najviše poverenja u članove svoje porodice (Tomanović & Stanojević 2015). Nalazi su u skladu i sa istraživanjem Nasilni ekstremizam i mladi, u kom su na pitanje „U koga se najviše pouzdate da će zaštititi bezbednost Vaše porodice i Vas?“ mladi najpre naveli sebe i svoju porodicu (48 procenata), potom policiju (21 posto) i bliske prijatelje (sedam posto). Obeshrabruje podatak da bi se svega 3,6 posto mladih obratilo profesionalcu (psihologu, pedagogu, psihijatru), 1,8 posto pravosudnoj instituciji, dok bi se profesoru/nastavniku obratilo 0,7 posto njih. Ovi stavovi pak odgovaraju podacima iz ove studije o nedovoljnom poverenju mladih u obrazovne institucije i pravosuđe.

Glavne poruke

- 1.** Nepoverenje mladih u institucije predstavlja jednu od glavnih prepreka razvoju demokratskog društva. Mladi najviše poverenja imaju u crkvu, vojsku i policiju, a najmanje poverenja imaju u NATO, političke partije i medije.
- 2.** Odnos mladih prema demokratiji je ambivalentan. Većina mladih ocenjuje demokratiju kao dobar oblik vladavine i pozitivno ocenjuje demokratske vrednosti, ali je skeptična prema demokratskom sistemu i funkcionisanju institucija.
- 3.** Tri najvažnije vrednosti koje mladi navode su bezbednost, ljudska prava, zaposlenost.
- 4.** Strah od fizičkog nasilja nije jedan od većih strahova među mladima, premda je on u porastu u odnosu na isto istraživanje sprovedeno 2018/2019. Mladi se najviše plaše lošeg zdravstvenog sistema, da će se ozbiljno razboljeti, potom rata, zagađenja i klimatskih promena.
- 5.** Psihičko zlostavljanje je najzastupljeniji vid nasilja među mladima, dok je elektronsko nasilje najmanje zastupljeno.
- 6.** Devojčice/devojke su u većoj meri iskusile seksualno nasilje i psihičko nasilje (socijalno izopštavanje) u odnosu na dečake/momke.
- 7.** Mladi najveći uzrok nasilja vide u društvenim mrežama, gledanju rijaliti programa i lakoj dostupnosti alkohola i psihoaktivnih supstanci.
- 8.** U slučaju nasilja mladi bi se obratili porodicu, potom policiji i prijatelju.

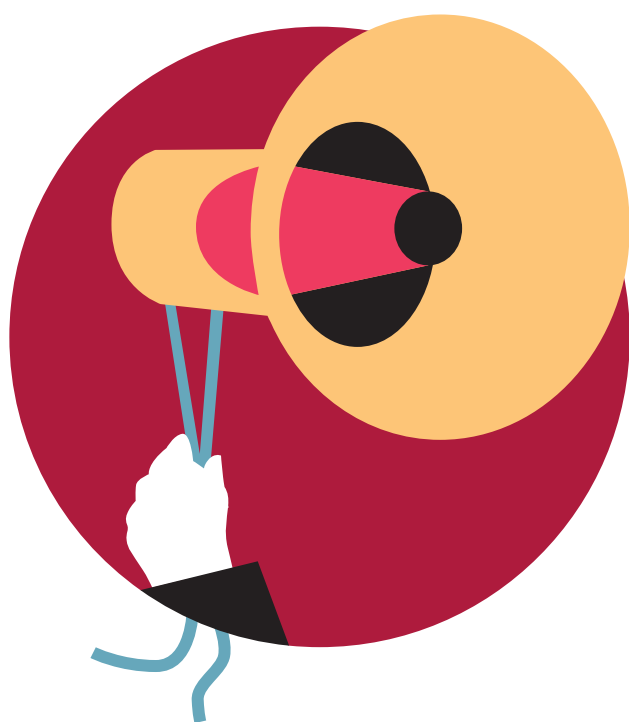
8. Politički stavovi i participacija

Odnos mladih prema politici je složen i često problematizovan. Sagledavaju se kao grupa koja nije politički angažovana, a istorijski gledano njihov osećaj je osećaj isključenosti iz političkog života. Tumačenje slabog odziva mladih ljudi za angažovanje u političkom životu kao dokaz apatije, ignoriše strukturne i organizacione prepreke sa kojima se mnogi od njih suočavaju. Takođe, zanemaruje se nepoverenje koje oni osećaju prema tradicionalnim institucijama koje upravljaju državom. Kvalifikacije da su mladi politički nezainteresovani opovrgnute su novim studijama, koje govore da se u svom političkom angažovanju usmeravaju ka političkom organizovanju, društvenim pokretima, protestima i bojkotima. Mladim glasačima je stalo do istih pitanja kao i svima drugima koji izlaze na izbore. Razlika je u tome što mladi glasači nisu u centru tradicionalnih strategija političara, te se njihova uloga u društvu često karakteriše kao neefikasna i apatična.

Mladi u političkom životu – gledaoci ili akteri?²⁴

I pored opšteprihvaćene slike mladih kao apstinenta na izborima i u političkom životu, mnogi su uključeni u politička dešavanja. Politički angažovani mladi ljudi iz različitih političkih i građanskih sfera svakodnevno koriste društvene mreže za razmenu informacija, mobilizaciju i angažovanje u političkom prostoru. Od 2015. godine oni su na prvim linijama borbe za ljudska prava i očuvanje životne sredine, borbe protiv klimatskih promena i dr. Predvodnici su pokreta kao što su Black Lives Matter, Pokret za klimatsku pravdu ili March for Our Lives. Angažovanje mladih u njihovoj građanskoj participaciji moguće je samo novim pristupima i na relevantne načine. Ali i pored toga ostaje pitanje zašto se mladi ne angažuju u politici u većoj meri. Činjenica da se ne izlazi u susret njihovim potrebama uslovljava osećaj da ne interesuju društvo u kojem žive. Upravo je jedan od faktora podozrivosti prema politici manjak uticaja mladih na donošenje političkih odluka, dok velika većina njih smatra da politički sistem u Srbiji ne pruža mladima prostor za donošenje odluka koje se tiču političke i društvene agende (Stojanović et al. 2023).

U Srbiji je rasprostranjeno mišljenje da mlade ne zanima učešće u politici i da ih ne zanima izlazak na glasanje, dok je percepcija mladih da za njih u politici nema mesta. Udeo mladih u biračkom telu prema popisu stanovništva 2022. godine iznosi 15 posto. Često se postavljaju pitanja: Koliko su zainteresovani za učešće u izbornom procesu? Zašto postoji narativ o njihovoj apolitičnosti i inertnosti? Zašto se ne bore za bolje uslove života i uređenje i pravednije društvo?

U Vladi Republike Srbije trenutno nema nijednog mladog ministra niti ministarke, a od 2001. godine do danas bilo ih je dvoje. U prošlom sazivu Narodne skupštine Republike Srbije ukupno je bilo 28 poslanika mladih od 30 godina, te su mladi u ovom predstavničkom telu bili zastupljeni sa 11,2 posto u ukupnom broju predstavnika (8,8 posto do kraja mandata Skupštine). Kada je reč o sveobuhvatnom angažovanju u javnom i političkom životu, svega je tri procenta mladih angažovano i to uglavnom u jedinicama lokalnih samouprava. Da li je to rezultat zakonskog okvira, koji ne dozvoljava mladima da aktivno učestvuju u donošenju odluka, ili je mlada osoba nedovoljno relevantna da donosi bitne odluke? (Indeks participacije mladih 2018).

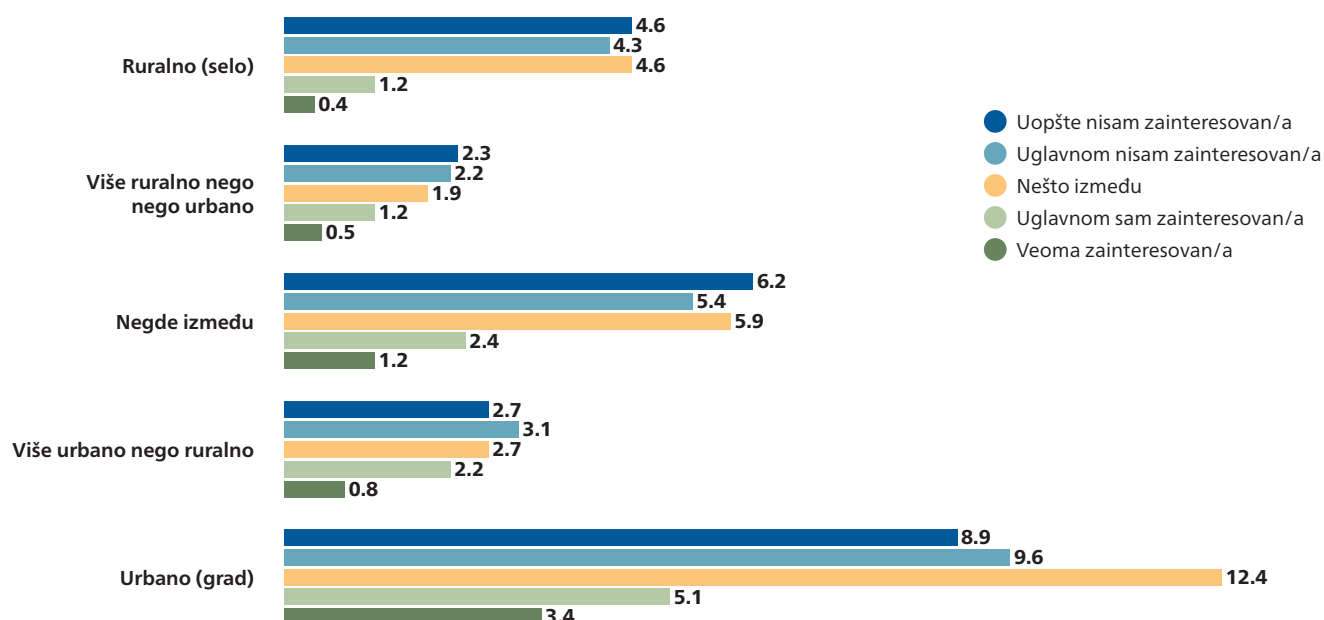
Omladinska politika treba da bude podsticajna za mlade, da prepozna njihove vrednosti i da im pruži priliku da učestvuju u donošenju odluka u onim sferama koje se direktno odnose na njihove živote. Nije ispunjen zahtev KOMS-a da se oformi Odbor za mlade u okviru Narodne skupštine koji bi razmatrao sve zakone koji se direktno ili indirektno odnose na mlade i koji bi se u svom radu na redovnoj bazi konsultovao sa nacionalnim Savetom za mlade, kao ni Omladinski kokus u Narodnoj skupštini, kao neformalno telo, čiji bi zadatak bio da okuplja mlade poslanike, ali i druge narodne poslanike zainteresovane za rešavanje problema mladih, kao i predstavnike podmladaka političkih stranaka, ali i predstavnike organizacija civilnog društva. U većini lokalnih samouprava u Srbiji nisu osnovani Saveti za mlade, a nema ni omladinskih klubova niti Lokalnih akcionih planova za mlade. Mladi nisu uključeni u procese donošenja odluka, imaju osećaj isključenosti, a kao rezultat toga se javlja prvo namera o emigraciji, a onda i trajno napuštanje mesta prebivališta (Lokalna omladinska politika u Republici Srbiji 2021).

Nedavna istraživanja koja u fokus stavljaju mlade, njihova prava i političku participaciju sprovedli su Beogradski centar za ljudska prava 2021. godine, NAPOR 2022. godine, KOMS 2023. godine itd.²⁵

U njima se tretiraju teme koje se odnose na položaj mladih, njihove navike, stavove i probleme sa kojima se suočavaju, na zaštitu i ostvarivanje prava pojedinih osetljivih grupa mladih i kontinuirano praćenje ostvarivanja njihovih ljudskih prava, potom uključenost mladih u aktivnosti omladinskog sektora i dr.

Zainteresovanost za politiku iskazalo je 18,6 procenata ispitanika („uglavnom“ i „veoma me zanima“), dok se čak 52,6 procenata ispitanika izjasnilo da ga politika uglavnom ili uopšte ne zanima. U poređenju sa nedavnom studijom KOMS-a iz 2023. godine, udeo zainteresovanih mladih za politiku dvostruko je manji (18,6 prema 36,8 posto), dok je nezainteresovanost za politiku dvostruko veća (52,6 prema 24,9 posto). Mušku populaciju više zanima politika, pretežno u starosnoj grupi 25–29 godina, potom lica sa višim i visokim stepenom obrazovanja, kao i lica koja žive u urbanim sredinama (Figura 21), na šta ukazuju i rezultati prethodne studije FES-a o mladima 2018–2019. godine, kao i istraživanja KOMS-a 2023. godine. Kada je u pitanju poznavanje političkih prilika, svega 10,8 procenata mladih je označilo da zna dosta o politici, što je identična vrednost kao i u prethodnom istraživanju o mladima 2018–2019. godine. Iste kategorije lica koje zanima politika izjasnile su se i da znaju o politici dosta, što govori o tome da lične aspiracije uslovljavaju i želju za poznavanjem ovog procesa. Nadovezujući se na prethodne odgovore, čak 62,2 posto mladih iz ispitivanog uzorka smatra da njihovi interesi nisu zastupljeni u nacionalnoj politici, odnosno navodi odgovore da su nimalo ili slabo zastupljeni. Sa druge strane, svaki deseti ispitanik smatra da su njihovi interesi dosta zastupljeni. Iako su predizborne parole nekih političkih partija u Srbiji upravo targetirale populaciju mladih, u realnosti je zastupanje njihovih interesa izostalo. Često ponavljana rečenica da o mladima i njihovom društvenom statusu uglavnom govore oni koji to nisu, i to najčešće u dnevopolitičke svrhe, i dalje ostaje aktuelna.

Figura 23 Zainteresovanost za politiku prema mestu stanovanja (u %)

Političko učešće mladih u javnom životu je u konstantnom opadanju širom sveta, pokazala je studija UNDP-a.²⁶ Mlade generacije su u riziku da budu isključene iz procesa donošenja odluka, što predstavlja potencijalno bezbednosni rizik u budućnosti. Na ispitivanom uzorku u Srbiji 2/3 mladih ne bi preuzelo političku funkciju, u čemu prevladuje ženska populacija sa čak 70 posto. Mladi u starosnoj grupi 14–18 godina spremni su da preuzmu političku funkciju, pre nego njihovi stariji vršnjaci, a istraživanje je pokazalo da što je veći stepen obrazovanja, to je i veća spremnost za donošenje važnih odluka. Veliki broj mladih je odgovorio da ne zna da li bi preuzeo političku funkciju, te stavio do znanja da nema jasan stav, odnosno značajan kontingent mladih nije razmišljao o političkom angažmanu, a objašnjenje se može naći u činjenici da je u čitavom regionu prosek godina nosilaca najviših političkih funkcija 54, što daje poruku mladima da na važne političke funkcije treba sačekati.

Takođe, mišljenja su i da političke stranke mladim ljudima ne daju šansu da pokažu znanja o novim tehnologijama, društvenim mrežama, vođenju onlajn kampanja i dr. Iz tih i sličnih razloga umesto o omladinskoj politici, mladi radije diskutuju o ekonomskim temama i funkcionisanju demokratije u Srbiji.

Politički angažmani se mogu izraziti na različite načine. Međutim, većina ispitanika se nije angažovala u ovom smislu (više od 60 posto ispitanika nije učestvovalo u demonstracijama, nije radilo u političkoj partiji uživo ili onlajn i nije prestalo da kupuje proizvode iz političkih ili ekoloških razloga). Učešće mladih se prema rezultatima anketе može sagledati kroz potpisivanje liste sa političkim zahtevima i/ili podržavanje onlajn peticije (23,4 posto), kao i participiranje u volonterskim aktivnostima ili aktivnostima organizacija civilnog društva. Ovo pitanje je sadržalo i izjašnjavanje o nameri za politički angažman u budućnosti i najveći broj ispitanika je istakao da će se angažovati u volonterskim aktivnostima ili aktivnostima organizacija civilnog društva (40,3 posto)

Snaga onih koji prvi put glasaju

Mladu populaciju kao glasače prati opšteprihvaćena slika da ne izlaze na izbore, da su nezainteresovani i da imaju otpor prema politici. Međutim, u poređenju sa starijim generacijama, današnja omladina je manje zainteresovana za konvencionalnu politiku (Pattie et al. 2003), beležeći nizak nivo odziva birača i angažovanja u stranačkoj politici širom Evrope. Za razliku od tradicionalnih, kreativni oblici angažovanja su u porastu, ukazujući na participativnu transformaciju (Barrett & Zani 2015; Norris 2004). Ako smo ozbiljno zainteresovani za povećanje učešća u politici među generacijama koje su postale punoletne u 21. veku, pristup se mora promeniti.

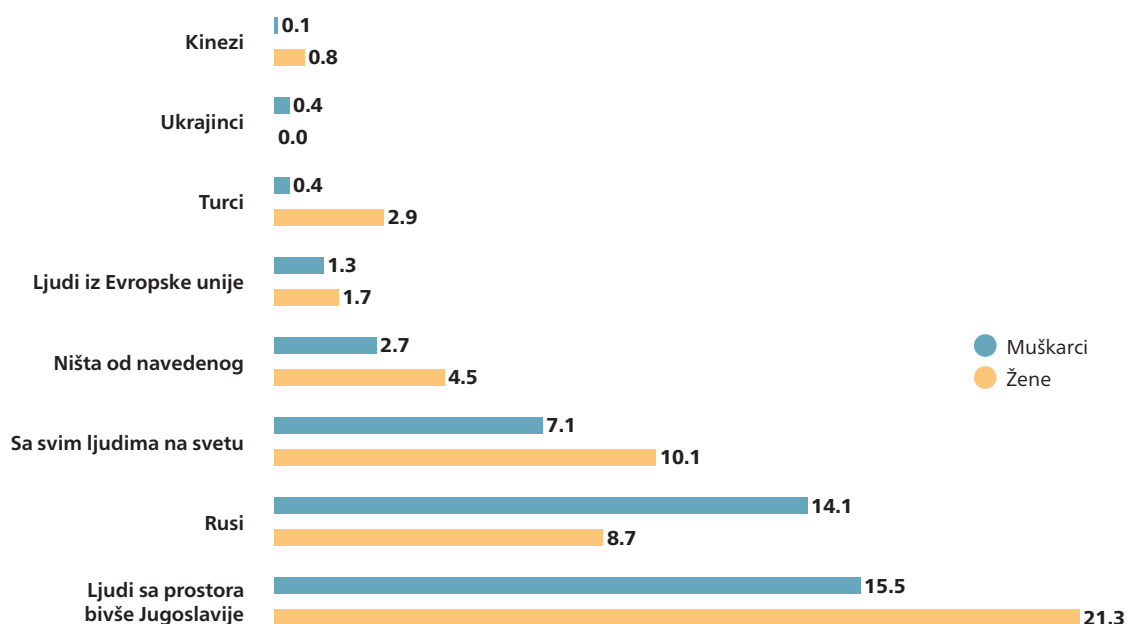
Međutim, uzorak ispitanih lica u starosnoj grupi 14–29 godina na pitanje o glasanju na poslednjim izborima u Srbiji (u ovom slučaju izborima održanim u decembru 2023. godine) bio je gotovo jednako podeljen na one koji su glasali (51,3 posto) i one koje nisu, a koje možemo podeliti u dve kategorije: lica koja imaju pravo glasa (26,8 posto) i ona koja nemaju (21,9 posto). Na glasanje na izborima se u nešto višem procentu odaziva ženska populacija, potom mladi u starosnoj grupi 25–29 godina, kao i oni sa višim stepenom obrazovanja. Kao razlog za neizlazak na izbore, najveći broj lica navodi sprečenost zbog bolesti ili praznika (28,3 posto). Gotovo svaki peti ispitanik smatra da njegov glas ništa neće promeniti, dok 14,6 posto mladih ne glasa iz principa. Posmatrano po polu, najveći udeo muškaraca (21,5 posto) smatra da glasanjem na izborima ništa neće promeniti, a sličnog mišljenja su lica u starosnoj grupi 19–24 godine. Zanimljivo je da se u ovoj starosnoj grupi nalaze lica koja prvi put glasaju. Prvo glasanje je od velikog značaja, s obzirom na to da može uticati na formiranje navike za glasanje. Međutim, u mnogim zemljama glasači u kategoriji mladih, a pre svega oni koji prvi put imaju pravo da glasaju, pokazuju niži nivo zainteresovanosti u odnosu na starije starosne grupe.

Mladi između Istoka i Zapada

Prema redovnom ispitivanju javnog mnjenja Ministarstva za evropske integracije iz decembra 2022. godine, 43 posto ispitanika podržava pristupanje Srbije članstvu u EU, dok se 32 posto njih protivi članstvu. U poređenju sa tim, podaci ovog istraživanja ukazuju da su mladi pesimističniji kada je u pitanju evropski put Srbije, jer 42,5 procenata njih smatra da država ne treba da se pridruži ovoj zajednici, a 41,9 procenata vidi Srbiju i dalje na putu evropskih integracija. Opadanje podrške pridruživanju EU sagledava se u dugotrajnosti procesa pregovora, situaciji sa Kosovom i Metohijom, strahu od gubljenja sopstvenog identiteta i dr.²⁷ Najveći broj mladih sebe ne identifikuje kao građanina Evrope (40,7 posto se ne identifikuje uopšte ili se malo identifikuje), dok se 27,4 posto identifikuje sa evropskim vrednostima. Sa druge strane, 76,8 posto ispitanika identifikuje se kao građanin Srbije. Posmatrano prema polnoj strukturi, više se muškarci identifikuju kao stanovnici Evrope, zatim najmlađi ispitanici u starosnoj grupi 14–18 godina, kao i visokoobrazovana lica.

Najveću povezanost mladi osećaju sa ljudima sa prostora bivše SFR Jugoslavije (36,7 posto), a potom sa žiteljima Ruske Federacije (23,5 posto). Osećaj povezanosti sa stanovnicima EU je izuzetno mali i iznosi svega 3,1 posto. Interesantno je da svaki peti ispitanik navodi povezanost sa svim narodima sveta, u čemu prednjači ženska populacija. Sa druge strane, žene u dvostruko manjem udelu osećaju povezanost sa stanovnicima Ruske Federacije (Figura 22).

Figura 24 Najveći osećaj povezanosti sa svetskim nacijama (u %)

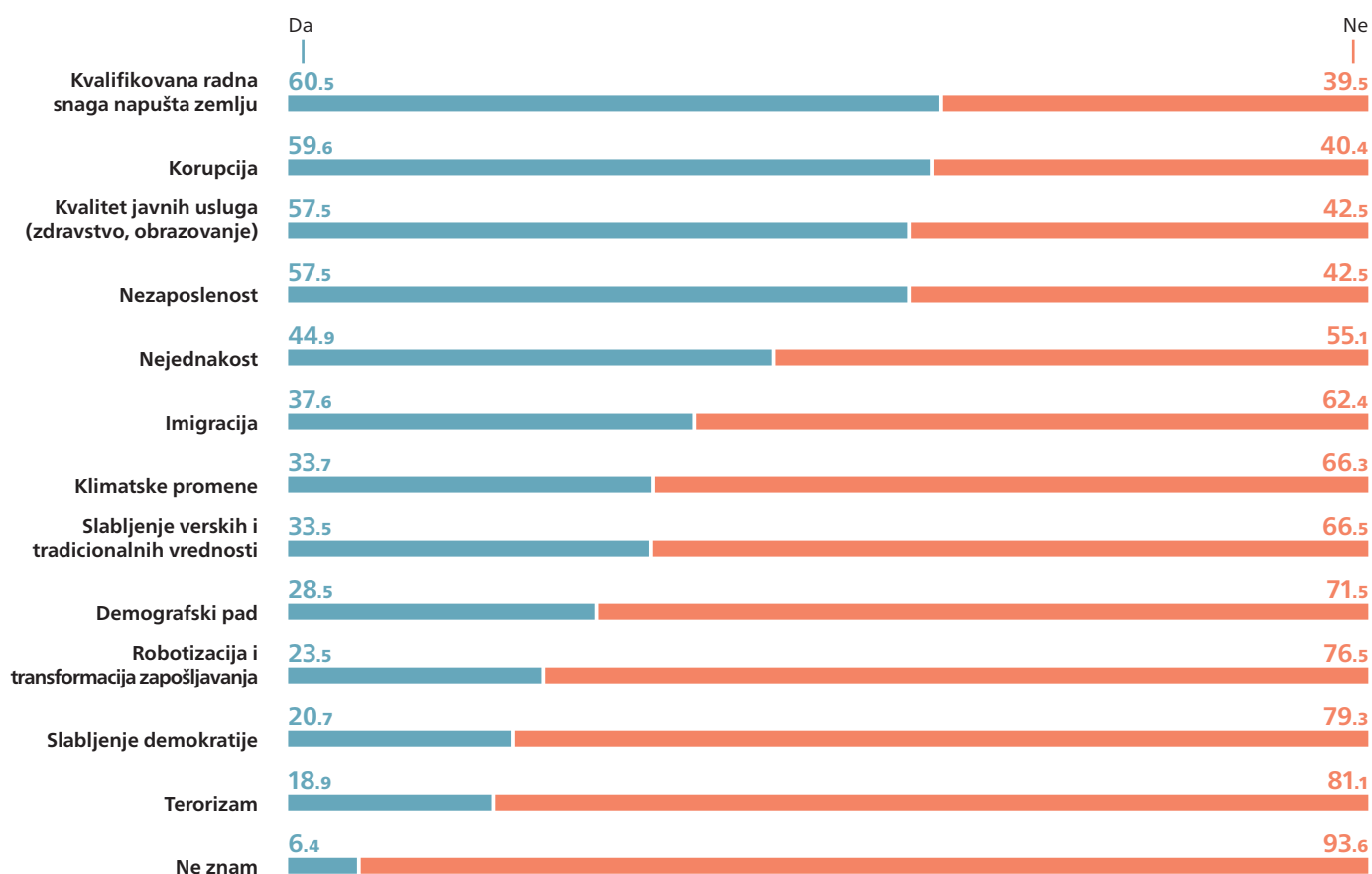

Dalje, 58,2 posto mladih smatra da država ne bi trebalo da prima doseljenike, dok svaki treći ispitanik smatra da bi u Srbiji trebalo da žive samo pripadnici srpskog naroda. Takođe, smatraju da je pravi Srbin samo osoba koja ima srpsku krv, a 44 posto ispitanika ističe da je ponosni državljanin Srbije. Udeo ispitanika koji se slažu da bi doseljenici koji žele da žive u državi trebalo da prihvate običaje i vrednosti zemlje iznosi 18 posto. U takvim stavovima dominiraju muškarci u odnosu na žensku populaciju, potom ispitanici uzrasta 14–18 godina.

Kada je reč o odnosu Kosova i Metohije i Srbije, najveći broj ispitanika smatra da ova teritorija jeste i da će ostati deo Srbije (48 posto), podjednako muška i ženska populacija, sve starosne grupe i svi nivoi obrazovanja. Potom, sa konstatacijom da Kosovo i Metohiju treba vratiti Srbiji slaže se 22,7 posto ispitanika, što znači da više od 70 procenata ispitivanih mladih osoba u Srbiji u budućnosti vidi Kosovo i Metohiju kao sastavni deo Srbije.

Kao najveći problemi sa kojima će se Srbija suočiti u narednoj deceniji (Figura 23) izdvajaju se, prema mišljenju ispitanika, korupcija – 60,2 posto, emigracija radne snage – 60,1 posto, nezaposlenost – 56,8 posto. Mladi u Srbiji ne misle u značajnom procentu da će depopulacija, robotizacija i transformacija zaposlenosti, slabljenje demokratije i terorizam predstavljati izazove u budućnosti. Interesantno je da ispitanici ne sagledavaju imigraciju ili klimatske promene kao nešto o čemu treba brinuti u budućem periodu, što je potpuno u suprotnosti sa stavovima stanovnika Evrope, koji ova dva fenomena vide kao glavne izazove društva (Indeks percepcije demokratije 2024). Međutim, mišljenje mladih u Srbiji u potpunosti se slaže sa stavom mnogih Evropljana da smanjenje imigracije treba da bude glavni prioritet vlada.

Figura 25 Najveći problemi sa kojima će se Srbija suočavati u narednoj deceniji (u %)

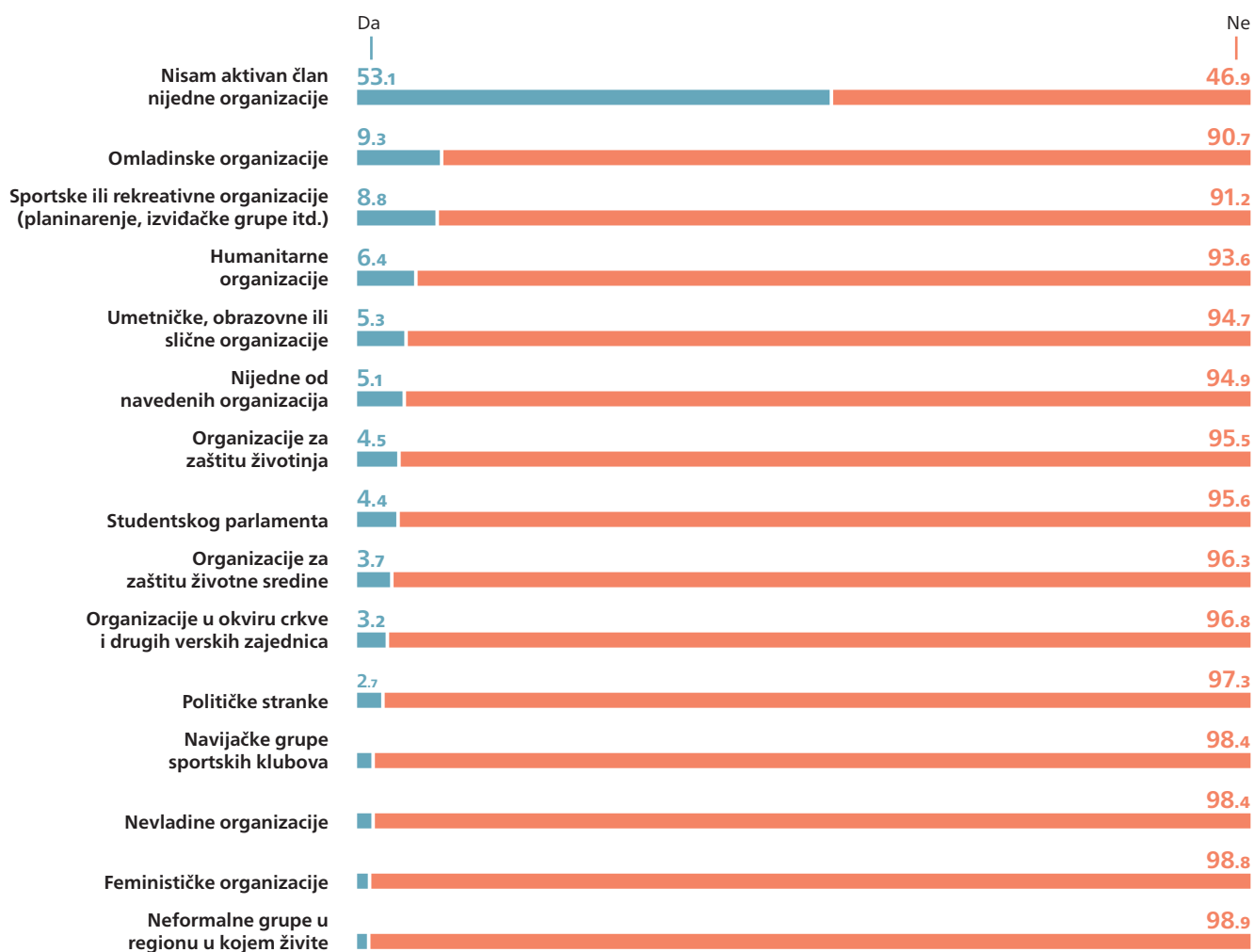

Aktivizam mladih – jer želimo biti deo rešenja, a ne samo posmatrači!²⁸

Aktivizam mladih predstavlja njihov društveni angažman oko neke zajedničke ideje i zajedničkog umrežavanja, kako bi sproveli određene projektno-ideje u cilju unapređenja kvaliteta života, sticanja kompetencija, rešavanja relevantnih pitanja doprinoseći društvu kako u lokalnim zajednicama, tako i na državnom nivou.

O političkom aktivizmu mladih na društvenom i političkom planu svedoče brojne nevladine organizacije, kao i manji pokreti, neafirmisana udruženja i studentski parlamenti. Čak 53 procenta mladih nije član nijedne organizacije ili udruženja. Najveći procenat mladih (devet posto) član je sportskog udruženja ili omladinske organizacije, potom raznih humanitarnih organizacija (6,2 posto), a 5,3 procenta neke druge organizacije koja nije navedena u istraživanju (Figura 24). Ostali udeo, manji od pet posto, čini članstvo u organizacijama za brigu o životinjama, za zaštitu životne sredine i dr. Ženska populacija je više angažovana u organizacijama mladih, umetničkim, obrazovnim, humanitarnim i sličnim organizacijama.

Figura 26 Članstvo u organizacijama (u %)

Muška populacija je većinski prisutna u sportskim udruženjima i navijačkim grupama sportskih klubova. Treba istaći da je u osnovi aktivizma mladih volontiranje, koje treba da bude dostupno svima, bez obzira na poreklo, socijalni, ekonomski ili bilo koji drugi status ili određena ograničenja (obrazovna, geografska, zdravstvena). Stvaranje i promocija mogućnosti za mlade da volontiraju na načine koji su dostupni, vrednovani i podržani rezultiraće aktivnim učešćem mladih u društvu i izgradnjom veština za bolje zapošljavanje i kvalitet života, što će dodatno ojačati osnaživanje mladih u Srbiji.²⁹

Mladi treba da aktivnije participiraju u bilo kom obliku aktivizma i na taj način da doprinesu donošenju odluka koje su od značaja za njihovu budućnost i poboljšanje njihovog položaja u društvu. Iskustva mnogih zemalja su pokazala da bez aktivizma i učešća u društvenom životu mladi postaju „nevidljivi“, marginalizovani deo društva, a njihove potrebe bivaju zanemarene. Takva društva mladi napuštaju, te i društvo ima veliku odgovornost da zadrži mlade ljude, nudeći im više mogućnosti da ostvare svoje potrebe. I kako su istakli mladi istraživači o mladima:³⁰ Kroz aktivizam i volonterizam, stvaramo smisao i novu kulturu.

Glavne poruke

1. Mladi u ovoj studiji ukazuju da ih politika uglavnom ili uopšte ne zanima (52,6 procenata), a jedan od osnovnih razloga je to što čak 62,2 posto mladih iz ispitivanog uzorka smatra da su njihovi interesi slabo ili da uopšte nisu zastupljeni u nacionalnoj politici.

2. Na ispitivanom uzorku u Srbiji 2/3 mladih ne bi preuzelo političku funkciju, u čemu preovlađuje ženska populacija, sa čak 70 posto, a što je veći stepen obrazovanja, to je i veća spremnost za donošenje važnih odluka.

3. Mladi u Srbiji imaju mali procenat političkog angažmana, a najveći broj ispitanika je istakao da će se u budućnosti angažovati u volonterskim aktivnostima ili aktivnostima organizacija civilnog društva (40,3 posto).

4. Gotovo je podjednako mišljenje za pristupanje i protiv pristupanja EU. Najveći broj mladih sebe ne identifikuje kao građanina Evrope, najveću povezanost oseća sa ljudima sa prostora bivše SFR Jugoslavije (36,7 posto), a potom sa žiteljima Ruske Federacije (23,5 posto).

5. Kao najveće izazove sa kojima će se Srbija suočiti u bliskoj budućnosti mladi izdvajaju korupciju (60,2 posto), iseljavanje radne snage iz Srbije (60,1 posto) i nezaposlenost (56,8 posto). Interesantno je da klimatske promene i migraciju ka Evropi mladi u Srbiji ne percipiraju kao nešto o čemu treba brinuti u budućem periodu, što je potpuno u suprotnosti sa stavovima stanovnika Evrope, koji ova dva fenomena vide kao glavne izazove društva.

Zaključak

1000 zašto i tek po koje zato

Postavili smo mladima brojna pitanja iz sfere porodice, politike, obrazovanja, zaposlenja, mobilnosti u želji da vidimo koja su njihova očekivanja, vrednosti, šta im je važno, šta im je pak potpuno nevažno, kako sagledavaju sadašnjost, kakav im je pogled u budućnost. Da li smo uspjeli bolje da ih upoznamo sada kada smo stigli do kraja studije? Ili u zaključku tek otvaramo nova pitanja, nama, njima, društvu.

Mladost je našim ispitanicima baš kao u pesmi Arseno Dedića, ili Dušana Prelevića, kako je kome volja, i poklanjala i krala. Mladi jesu u izvesnom smislu gubitnici transformacije, ali su i dobitnici ako posmatramo raznovrsne procese u savremenom društvu, poput razvoja savremene tehnologije: mladi su danas mobilniji, imaju veće šanse da se međusobno povežu i da deluju. Kao što smo u uvodu istakli, generacija Z je u ekonomskom i kulturnom smislu najmoćnija generacija. Otvaraju im se brojne mogućnosti koje su mladima pre samo nekoliko decenija bile nepoznanica. Naravno, sve promene u društvu imaju svoje lice i naličje, te i tehnološka pa i medijska revolucija s jedne strane otvaraju digitalni prostor mladima za tržište rada, povezivanje, delovanje, ali otvaraju pitanje bezbednosti mladih, naročito u kontekstu elektronskog nasilja. Tehnološki progres otvara pitanje i većih nejednakosti u društvu, te je ova studija pokazala da mladi koji ne koriste internet u edukativne svrhe češće žive u ruralnim sredinama.

U uvodu smo pomenule različite pristupe mladima i nedvosmisleno smo se opredelile za optimizam: mlade posmatramo kao nosioce poželjne budućnosti, nosioce pozitivnih vrednosti i inovacija. Ostajemo pri tom optimizmu, ali hajde da se na ovom mestu osvrnemo na neke nalaze koji nas brinu i podstaknemo javnost da zajednički tragamo za odgovorima zašto je to tako.

Zašto preko polovine mladih navodi da ih politika uopšte ne zanima? Zašto 53 procenta mladih nije član nijedne organizacije ili udruženja? Zašto mladi ne veruju institucijama, zašto im je važnije kako izgledaju od toga da budu politički aktivni? Hajde pre nego što olako donesemo zaključak da naše mlade ništa ne interesuje i da su apolitični da podsetimo i na sledeće nalaze studije: naši mladi ističu da im je veoma važno da budu nezavisni i da preuzmu odgovornost. Oni ističu i da se osećaju isključenim iz političkog života. Stoga, razloge njihove „nezainteresovanosti“ treba potražiti u strukturnim i organizacionim preprekama angažmana mladih u politici pre nego u njihovoj apatičnosti.

Dalje, pre nego što olako zaključimo da naše mlade pored politike ne interesuju ni škola ni obrazovanje, hajde da se osvrnemo na podatak iz studije da su im obrazovanje i karijera jedne od visoko vrednovanih stavki kada ih pitamo šta je njima lično važno. Za njih je obrazovanje važnije od toga da budu bogati, pa čak važnije od toga da se porodično ostvare. Hajde onda da postavimo sledeća pitanja koja nas brinu: Zašto 2/3 mladih misli da postoji korupcija u obrazovanju? Zašto je 38,2 posto mladih nezadovoljno obrazovanjem? Među najnezadovoljnijima obrazovanjem nisu neki mladi „iz zadnje klupe“, koji „gluvare“ i „kragu bogu dane“, već mladi na master i doktorskim studijama.

Pre nego što našim mladima dodelimo epitet bezvoljnih, hajde da se osvrnemo na rezultate u studiji i na izražen optimizam mladih u pogledu njihove lične budućnosti. Hajde opet da postavimo pitanje zašto mladi ne gaje tu vrstu optimizma kada je u pitanju budućnost društva u Srbiji, te svega trećina misli da će društvu u Srbiji biti bolje. Odatle slede i podaci o migracijama i motivima odlaska. Zašto svaki peti ispitanik želi da napusti zemlju? Nalazi govore da se među glavnim razlozima navode egzistencijalna pitanja i ekonomski razlozi.

Kod naših mladih izražena je vrednosna konfuzija u svim sferama, od porodice, planiranja porodice, odluke o izboru partnera, do politike, odnosa prema demokratiji, prema manjinama. Određeni odgovori ukazuju na liberalizaciju stavova mladih, ali i na opstanak konzervativnih vrednosti. U tom kontekstu opet možemo zabrinuto da postavimo pitanje zašto mladima toliko smeta da imaju za komšiju pripadnika LGBT zajednice? Zašto 25,1 posto mladih smatra versku pripadnost značajnim faktorom prilikom izbora partnera?

Naši mladi na osnovu nalaza iz ove studije nika-ko nisu nezainteresovani, bezvoljni, ali jesu izraženo nepoverljivi. Nepoverenje se pokazuje kao stalna karakteristika mladih u poslednjim studijama (2015, 2018/2019) i glavna prepreka razvoju demokratskog društva. A podsetićemo, poverenje je dvosmerna ulica, rezultat dosadašnjih interakcija, očekivanja koja imamo prema drugom. Ta očekivanja naših mladih očigledno dugi niz godina nisu ispunjena. U situaciji velikog nepoverenja prema institucijama jača uloga porodice, koja se i po rezultatima ove studije pokazala kao značajan oslonac mladima, od stambene situacije, do situacije potencijalne izloženosti nasilju i traženja pomoći.

Ono što predstavlja glavni izazov u budućnosti jeste da aktiviramo i te kako postojeći potencijal mladih kao nosilaca glavnih vrednosti poželjne budućnosti, ali i da prepreke na tom putu sagledamo u širem društvenom kontekstu i kontekstu odgovornosti različitih aktera, pre svega institucija društva. Kontinuirani rad na povratku poverenja u institucije društva učiniće da mladi budu manje posmatrači, a više akteri, i da sopstveno delovanje u društvu percipiraju više kao svrsishodno, a manje kao uzaludno. Tako da „mladosti, daj stani na čas“, mnogo je izazova na koja nije lako dati odgovor!

Literatura

- Albano, T. (2022): *The power of narrative: Why the way migration is communicated, matters*, E-MINDFUL | OSCE (datum pristupa: 10. 6. 2024)
- Andić, J., Rakin, D. (2020): *Položaj NEET mladih u Republici Srbiji 2020*. Omladinski Hub Zapadnog Balkana i Turske; dostupno na: https://www.divac.com/upload/document/poloaj_neet_mladih_u_republii_srbiji_2020.pdf (datum pristupa: 4. 6. 2024)
- Barrett, M. & Zani, B. (eds.) (2015): *Political and civic engagement: Multidisciplinary perspectives*. Routledge/ Taylor & Francis Group.
- Beck, U. (1992): *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage Publications.
- Belmonte, M., Conte, A., Ghio, D., Kalantaryan, S. & McMahon, S. (2020): *Youth and migration: an overview*. JRC Technical Report, EU Commision; dostupno na: [youth_and_migration_final_online.pdf](https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/48682) (datum pristupa: 6. 6. 2024)
- Bešić, M. (2011): Politički i situacioni prediktori poverenja u institucije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 5 (6): 119f
- Bobić, M., Andjelković, M., Kokotović-Kanazir, V. (2016): *Study of external and internal migration of Serbia's citizens with particular focus on youth*. Belgrade: IOM, UNDP, SDC.
- CESID (2009): *Mobilnost, način provođenja slobodnog vremena i najučestaliji oblici neformalnog obrazovanja*. Beograd: CESID.
- CESID (2023): *Bezbednosti mladih: smanjenje rizika kroz podizanje svesti – nalazi iz istraživanja i preporuke*. Beograd: CESID.
- CESID (2023): *Nasilni ekstremizam i mladi: od dezinformacije do radikalizacije*. Beograd: CESID.
- Cifrić, I., Nikodem, K. (2008): Koncept i dimenzije socijalnog identiteta, u: Cifrić, I. (ur.). *Relacijski identiteti*. Zagreb: HSD.
- Dragišić Labaš, S. (2015): Nasilje u porodici i upotreba alkohola: mere obaveznog lečenja i prikaz slučaja. *Sociologija*, LVII (2): 259f
- Fajth, G. (2000): Introduction and Overview, in: *Young People in Changing Societies*. The MONEE Project. CEE/ CIS/Baltics. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Gidens, E. (2003): *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Ignjatović, S. (2009): Aktuelni problemi u istraživanju tranzicije u odraslost sa osvrtom na Srbiju. *Stanovništvo*, 47(1): 7f
- Ilišin, V. (2005): Mladi, Hrvatska i Europa: uvod u istraživanje, u: Ilišin, V. (ur.). *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Indeks participacije mladih (2022). Youth participation index: monitoring report of political, social and economic participation of youth 2022 (dostupno na: https://youthwbt.eu/wp-content/uploads/2023/12/Divac_YPI-2022_Brosura-210x297mm-1.pdf, datum pristupa: 10. 6. 2024)
- Kalezić Vignjević, A., Petričević, A., Lajović, B., Radosavljević, B., Maksimović, B. i drugi (2009): *Priručnik za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije.
- Kleut, J. (2021): Mediji i demokratija, u: Spasojević, D. (ur.): *Podrivanje demokratije. Procesi i institucije u Srbiji od 2010. do 2020*. Beograd: Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost: 159f
- Kovacheva, S. (2001): Flexibilisation of Youth Transitions in Central and Eastern Europe. *Young Vol. 9*, No 1
- Kramer, R. M. (1999): Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual Review of Psychology*, 50(1): 569f
- Kuzmanović, D., Pavlović, Z., Popadić, D. i Milošević, T. (2019): *Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih u Srbiji*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Langović, M., Javor, V., Trnavčević, N. (2021): Emigracioni potencijal mladih u Srbiji. *Migracijske i etničke teme*, 36 (2–3): 155f
- Langović, M. i Šantić, D. (2023): Da li druga generacija migranata može doprineti razvoju države porekla? Studija slučaja. Republika Srbija, u: Klempić Bogadi, S., Gregurović, S. i Milinarić, D. (ur.). *Zbornik međunarodne znanstvene konferencije Migracije na rubu Europe: trendovi, politike i izazovi*. Zagreb: Institut za migracije i narodnost.

- Lasch, C. (1986): *Narcistička kultura*. Zagreb: Biblioteka Psiha, Naprijed.
- Lazić, M., Cvejić, S. (2008): Postsocijalistička transformacija i fragmetacija radničke klase: slučaj Srbije i Hrvatske, u: Vujović, S. (ur.). *Društvo rizika: promene, nejednakosti i socijalni problemi u današnjoj Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Liotta, P. H. and Owen, Taylor (2006): Why Human Security? *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. Winter/Spring 2006: 37f
- Lipovecki, Žil (2008): *Paradoksalna sreća: Ogled o hiperpotrošačkom društvu*. Zagreb: Antibarbarus: 15f
- Migracije studenata (2019)*. Beograd: RZS, Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku.
- Mladi i EU – Stavovi, prednosti i mogućnosti – EU u Srbiji* (europa.rs) (datum pristupa: 15. 6. 2024)
- Mojić, D. (2012): *Između sela i grada: Mladi u Srbiji u prvoj deceniji trećeg milenijuma*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Čigoja štampa.
- Na današnji dan; dostupno na: <https://www.nadanasnjidan.net/godina/1995> (datum pristupa: 2. 4. 2024)
- Na današnji dan; dostupno na: <https://www.nadanasnjidan.net/godina/2010> (datum pristupa: 2. 4. 2024)
- Norris, S. (2004): *Analyzing Multimodal Interaction: A Methodological Framework*. Routledge.
- OECD (2022). *PISA 2022 Results: Factsheets Serbia*; dostupno na <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/serbia-961b99f9/> (datum pristupa: 12. 6. 2024)
- Pantić, D. (1977): Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva, u: Popović, Mihailo V., Bolčić, Silvano I., Pešić, Vesna D., Janićijević, Milosav M. i Pantić, Dragomir J. (ur.). *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za sociološka istraživanja: 269f
- Pantić, D. (1990): *Promene vrednosnih orijentacija u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Pattie, C., Seyd, P., Whiteley, P. (2003): Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain. *Political Studies* 51(10): 443f
- Pešić, J. (2006): Persistence of traditionalist value orientations in Serbia. *Sociologija*, XLVIII (4): 289f
- Popadić, D., Pavlović, Z., Mihajlović, S. (2019): *Mladi u Srbiji 2018/2019*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Popadić, D. (2009): *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju; UNICEF.
- Prohničchi, V. (2022): *Moldovian youth: alienated and polarized*. Moldova: Friedrich-Ebert-Stiftung Moldova; dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/moldau/20637.pdf> (datum pristupa: 28. 5. 2024)
- Radoman, M. (2011): *Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji*. Beograd: Helsinški odbor.
- Rašević, M. (2016): *Migracije i razvoj u Srbiji, IOM, SDC, UNDP* (Migracije i razvoj u Srbiji B5.indd (iom.int) (datum pristupa: 11. 6. 2024)
- Reporteri bez granica (2020); dostupno na: <https://rsf.org/en/country/serbia> (datum pristupa: 1. 6. 2024)
- Rindfuss, R. R. (1991): The Young Adult Years: Diversity, Structural Change, and Fertility. *Demography*, 28(4): 493f
- RZS (2021): *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2021*; dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/upotreba-ikt/upotreba-ikt-pojedinci/> (datum pristupa: 10. 6. 2024)
- RZS (2022): *Procene stanovništva sredinom godine, 2011–2022*; dostupno na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/18010403?languageCode=sr-Cyrl&displayMode=table&guid=4dd0b468-3ccc-42eb-9664-95daaaea1c98> (datum pristupa 16. 5. 2024)
- RZS (2022a): *Stanovništvo prema veroispovesti, 2022*; dostupno na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3104020301?languageCode=sr-Cyrl&displayMode=table&guid=d81504f2-6b4e-4202-8568-c52bf92d74a8> (datum pristupa: 1. 6. 2024)
- RZS (2022b): *Izveštaj o napretku u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku; dostupno na: <https://sdg.indikatori.rs/media/1621/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji-2022.pdf> (datum pristupa: 20. 5. 2024)

- RZS (2022c): *Stanovništvo staro 15 i više godina prema školskoj spremi, starosti i tipu naselja, po opštinama i gradovima*; dostupno na: https://popis2022.stat.gov.rs/media/31417/20_stanovnistvo-staro-15-i-vise-godina-prema-skolskoj-spremi-polu-starosti-i-tipu-naselja.xlsx (datum pristupa: 11. 6. 2024)
- RZS (2022d): *Stanovništvo staro 15 i više godina prema zakonskom bračnom statusu, starosti i polu, po opštinama i gradovima*; dostupno na: https://popis2022.stat.gov.rs/media/31331/8_stanovnistvo-staro-15-i-vise-godina-prema-zakonskom-bracnom-statusu-starosti-i-polu.xlsx (datum pristupa: 22. 5. 2024)
- RZS (2023): *Stopa ukupnog fertiliteta, 2023*; dostupno na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/180706?languageCode=sr-Cyrl&displayMode=table&guid=9b3545c0-5360-4d82-86d7-2e279e258e80> (datum pristupa: 24. 5. 2024)
- RZS (2023a): *Živorodeni prema nacionalnoj pripadnosti majke, starosti majke i redu rođenja deteta, po opštinama, 2023*; dostupno na <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/18030502?languageCode=sr-Cyrl&displayMode=table&guid=60162120-e6ec-4a0b-a765-07c90fc9a259> (datum pristupa: 10. 6. 2024)
- SECONS (2022): *Ljudska bezbednost u Srbiji*. Beograd: SECONS; dostupno na <https://secons.net/wp-content/uploads/2022/01/19-Ljudska-bezbednost-u-Srbiji.pdf> (datum pristupa: 14. 5. 2024)
- Slavujević, Z. (2010): Institucije političkog sistema – umesto simboličkog izraza prava građana da vladaju, sredstvo vladavine nad građanima, u: Grupa autora. *Kako građani Srbije vide tranziciju*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Centar za studije socijalne demokratije i CeSID.
- Stojanović, B. (2021): *Lokalna omladinska politika u Republici Srbiji, saveti za mlade jedinica lokalne samouprave*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije i Grupa za analizu i kreiranje javnih politika (Lokalna omladinska politika u Republici Srbiji (koms.rs)) (datum pristupa: 16. 6. 2024)
- Stojanović, B., Ivković, A., Kaličanin, B. (2023): *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2023*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije.
- Strategija o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021–2027. godine. *Službeni glasnik RS*, broj 21 od 6. marta 2020.
- Šantić, D. (2020): *Leaving Serbia: aspirations, intentions and drivers for youth migration, Democracy and Human Rights*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung (FES).
- Šantić, D., Filipović, D., Spasovski, M., Jakopin, E., Devedžić, M., Antić, M., Knežević, A., Đorđević, A., Sudimac Mratinković, D., Radić, N., Đurkin, D., Javor, V. i Todorović, M. (2019): *Istraživanje stavova i namera stanovništva o preseljavanju i utvrđivanje uticaja migracija na demografsko starenje u četiri jedinice lokalne samouprave, u cilju formulisane preporuka za kreiranje mera populacione politike*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- Terek, L. (2017): Metodološke specifičnosti empirijskih proučavanja omladinskog nasilja u Srbiji. *Sociološki pregled*, LI (1): 181f
- Terek, L. (2021): Nasilni obrasci ponašanja u rijaliti šou-programu „Parovi“. *Communication and Media XV* (48): 37f
- The Prodigy, Beograd 1995. – Koncert koji je promenio Srbiju (2019); dostupno na: <https://urbancityradio.org/the-prodigy-beograd-1995-koncert-koji-je-promenio-srbiju-video/> (datum pristupa: 11. 6. 2024)
- The UNESCO Youth Programme; dostupno na: UNESCO and Youth – Office of the Secretary-General's Envoy on Youth (datum pristupa: 4. 6. 2024)
- Tomanović, S. (2012): Changes in transition to adulthood of young people in Serbia between 2003 and 2011. *Sociologija*, 54(2): 228f
- Tomanović, S. (2012): Tranzicije u porodičnom domenu, u: Tomanović, S., Stanojević, D. (ur.). *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja FFUB, Čigoja: 127f
- Tomanović, S. i Stanojević, D. (2015). *Mladi u Srbiji 2015: stanje, opažanja, verovanja i nadanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, SeConS.
- Tomić-Koludrović, I. (2002): Postindustrijska modernizacija društva, novi individualizam, u: Tomić-Koludrović, I. i Leburić, A. *Sociologija životnog stila*. Zagreb: HSD.
- UN World Youth Report – 2030 Agenda for sustainable development, 2018. New York: United nations department of economic and social affairs. (www.un.org) (datum pristupa: 5. 6. 2024)

UN Youth Strategy, Youth 2030 – working
with and for young people; dostupno na:
(b1d674_9f63445fc59a41b6bb50cbd4f800922b.pdf
(unyouth2030.com (datum pristupa: 6. 6. 2024) Results
Dashboard | PMNCH (1point8b.org)

Veljković, B., Mihajlović, M., Dukić, D. i Despotović, M.
(2022): Nasilje na društvenim mrežama. *PONS – medicinski
časopis*, 18 (2): 84f

Vuksanović, D. (2018): Filozofija medija: je li nasilje
zabavno? In: *Medias Res*, 7 (12): 1821f

World Health Organization (2002): *World report on
violence and health*. Geneva: World Health Organization.

Endnotes

1. Zakon o mladima iz 2011. i 2022. godine definiše mlade u Republici Srbiji kao lica od navršanih 15 godina do navršanih 30 godina života („Sl. glasnik RS”, br. 50/2011 i 116/2022 – dr. zakon). Prema Ujedinjenim nacijama, mladost se najbolje razume kao period tranzicije od zavisnosti koju sa sobom nosi detinjstvo do nezavisnosti odraslog doba. Zbog toga su mladi kao kategorija fluidniji od ostalih starosnih grupa. Ipak, godine života predstavljaju najlakši način da se ova grupa definiše, posebno kad su u pitanju obrazovanje i zaposlenje, jer se pod „mladima” često podrazumeva osoba koja je u dobi kad napušta obavezno obrazovanje i nalazi prvi posao (Andić & Rakin 2020).
2. Youth and Migration: an Overview, 2020.
3. What Young People Want – Dashborad
4. The UNESCO Youth Programme, UN Youth Strategy 2022, World Youth Report, 2018.
5. Podaci su preuzeti sa sajta <https://www.nadanasnjidan.net/godina/1995>.
6. (<https://urbancityradio.org/the-prodigy-beograd-1995-koncert-koji-je-promenio-srbiju-video/>, datum pristupa: 11. jun 2024).
7. Podaci su preuzeti sa sajta <https://www.nadanasnjidan.net/godina/2010>.
8. Umetnica Ana Đurić Konstrakta je kritiku potrošačkog društva „smestila” u citirane stihove pesme.
9. Youth_and_migration_final_online.pdf.
10. Youth_and_migration_final_online.pdf.
11. Videti opširnije u: (Bešić 2011: 122).
12. (<https://rsf.org/en/country/serbia>, datum pristupa 1.6. 2024)
13. Preko polovine naših mladih je u sklopu pitanja koliko vremena provode prateći politiku ili aktuelne događaje u ponuđenim medijima, odgovorilo da uopšte ne troši vreme ili da troši manje od jednog sata.
14. Važno je da naglasimo da bezbednost onako kako ga definiše UN i njene agencije podrazumeva šire značenje: zaštita i unapređenje osnovnih prava i sloboda, poštovanje socijalne pravde, dugoročno ulaganje u održiv razvoj i sl.
15. Sa pravom stoga možemo iskazati istraživačku zabrinutost da li su naši mladi razumeli ovaj set pitanja, imajući u vidu i veliki broj neodlučnih u oceni gotovo svakog stava.
16. Kada govorimo o pravima, mladi smatraju da su siromašni (81,9 posto) i mladi (61,8 posto) grupe koje imaju premalo prava.
17. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (2011), Mladi u Srbiji (Tomanović & Stanojević 2015)
18. Među ponuđenim odgovorima našle su se sledeće stavke: korupcija, društvena nepravda, preveliki broj imigranata i izbeglica, povećanje siromaštva u društvu, zagađenja i klimatske promene, rat u regionu/svetu, teroristički napad, ostajanje bez posla, oboljenje od teške bolesti, žrtva fizičkog nasilja.
19. Ponuđeni odgovori su nešto drugačiji u odnosu na upitnik iz istraživanja iz 2018. godine: biti žrtva fizičkog nasilja, biti žrtva seksualnog nasilja (uključujući silovanje), biti opljačkan/a, ozbiljno se razboleti, ostati bez posla, teroristički napad, zagađenje i klimatske promene, previše imigranata i izbeglica, globalna pandemija, biti žrtva nasilja u porodici, rat, loš zdravstveni sistem, negativni efekti veštačke inteligencije, biti bez pristojne penzije, stambeni problemi.
20. Često se ne mogu postaviti precizne granice između različitih oblika nasilja. Pretnju fizičkim nasiljem ovde smo svrstali u emocionalno/psihološko nasilje, jer se izriče verbalno, mada često je bliže i fizičkom nasilju jer je šteta kojom se pretilo fizička ili imovinska (Popadić 2005: 44).
21. Bezbednosti mladih: smanjenje rizika kroz podizanje svesti – nalazi iz istraživanja i preporuke (2023), Nasilni ekstremizam i mladi: od dezinformacije do radikalizacije (2023), Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2023, DeSHAME.
22. Uzeli smo podatke za ovu uzrasnu grupu, jer je sledeća za koju je dat prikaz rezultata u Izveštaju uzrasna grupa 24–35 godina, a našim uzorkom nisu obuhvaćeni stariji od 29 godina.
23. Videti više u: (Dragišić Labaš 2015).
24. Naslov je preuzet iz nedeljnika Vreme, autora Darka Mrševića, 20. 9. 2023. Gledaoci ili akteri – Vreme.
25. BCLJP, Izveštaj o ljudskim pravima mladih u Republici

Srbiji u 2021. godini; NAPOR, Mladi u Srbiji – participacija: mogućnost i prepreke, 2022. Alternativni izveštaj Krovne organizacije mladih Srbije (KOMS).

26. Političko učešće mladih mora da preovlada | OSCE.

27. Javno_mnjenje_dec_22.pdf

28. Institut za razvoj mladih KULT

29. Volontiranje i umreženost za bolji razvoj mladih |
UNICEF Srbija

30. MIS Home – Mladi istraživači Srbije

Figure

- 7 **Figura 1** Najzastupljenije reči koje su koristili mladi u istraživanju: Šta mladi žele?
- 13 **Figura 2** Sumarna tabela demografskih karakteristika uzorka
- 16 **Figura 3** Status u procesu obrazovanja, prema školskoj spremi
- 18 **Figura 4** Zadovoljstvo obrazovanjem u odnosu na odgovor na pitanje
- 20 **Figura 5** Kategorije (ne)zaposlenosti mladih u Srbiji
- 21 **Figura 6** Razmimoilaženje između obučenosti i formalnog obrazovanja u odnosu na radnu aktivnost
- 21 **Figura 7** Razmimoilaženje između obučenosti i formalnog obrazovanja u odnosu na radnu aktivnost
- 23 **Figura 8** (Ne)meritokratske vrednosti u pronalaženju posla
- 24 **Figura 9** Namera za emigracijom
- 26 **Figura 10** Glavni razlozi za preseljenje
- 29 **Figura 11** Stambeni status i bračna struktura u Srbiji
- 30 **Figura 12** Odnos sa roditeljima u ruralnim uslovima
- 30 **Figura 13** Odnos sa roditeljima u urbanim uslovima
- 32 **Figura 14** Materijalna situacija u domaćinstvu u kojem žive mladi
- 33 **Figura 15** Željeni broj dece i realizovani paritet
- 34 **Figura 16** Procena značajnosti faktora za izbor partnera
- 34 **Figura 17** Ocena nivoa zadovoljstva u odnosu na ličnu budućnost i budućnost srpskog društva
- 39 **Figura 18** Stanje vrednosti u Srbiji (srednje vrednosti)
- 40 **Figura 19** Šta je mladima važno u Srbiji
- 42 **Figura 20** Pogledi na marginalizovane grupe u Srbiji
- 45 **Figura 21** Uzrok povećanog nasilja u društvu
- 46 **Figura 22** Kome bi se obratili u situaciji nasilja?
- 50 **Figura 23** Zainteresovanost za politiku prema mestu stanovanja
- 52 **Figura 24** Najveći osećaj povezanosti sa svetskim nacijama
- 53 **Figura 25** Najveći problemi sa kojima će se Srbija suočavati u narednoj deceniji
- 54 **Figura 26** Članstvo u organizacijama

Biografije autorki

Danica Šantić je redovna profesorka na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Njena istraživačka polja su vezana za pitanja migracija, demografije i društveno-geografskih aspekata populacije. Autor je preko 70 naučnih radova, dva udžbenika, jedne monografije (koautor), više poglavlja u nacionalnim i međunarodnim monografijama, značajnog broja dokumenata javnih politika i dr. Učestvovala je u više od 20 međunarodnih i nacionalnih projekata (MIGREC – Horizon 2020; Istraživanje stavova i namera stanovništva o preseljavanju i utvrđivanje uticaja migracija na demografsko starenje u četiri jedinice lokalne samouprave, u cilju formulisanja preporuka za kreiranje mera populacione politike – Ministarstvo za demografiju i populacionu politiku itd.). Jedna je od osnivača mreže Migracije, povezanosti i regionalni razvoj (MICArd), član je upravnog odbora Zapadnobalkanske migracione mreže (WB – MIGNET), ICMPD ekspert za Zapadni Balkan (Prague Process), istraživač u Kanadskom centru za globalne migracije (Canadian Research Chair on Global Migration Processes), World Social Science Fellow (WSSF) i dr. Bila je angažovana kao ekspert ili konsultant na projektima brojnih nacionalnih i međunarodnih organizacija (Komesarijat za izbeglice i migracije, Evropska agencija za azil, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Nemačka razvojna agencija, Međunarodna organizacija za migracije i dr).

Jelena Stojilković Gnjatović je demograf i docent na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Uključena je u nastavu na master studijskom programu Računarstvo u društvenim naukama na Univerzitetu u Beogradu na predmetu Demografija i nove informacione tehnologije. Učestvovala je u bilateralnim projektima, a usavršavala se na radionicama o populacionim projekcijama koje je organizovao Departman za demografiju i geodemografiju iz Praga i UNFPA. Član je redakcije časopisa Gerontologija, kao i Gerontološkog društva Srbije i Društva demografa Srbije. Njen istraživački fokus su strukture stanovništva, demografsko starenje i teorijsko-metodološka preispitivanja demografskih fenomena.

Milena Toković je sociolog i docent na Odseku za prostorno planiranje Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Učestvovala je u brojnim domaćim i međunarodnim projektima od kojih se izdvajaju Evropsko društveno istraživanje (ERIC, ISI UB, IDN) i E-mindful (OSCE, ILO, EUI/OPAM). Učestvovala je i na projektima posvećenim mladima: Kultura za sve mlade (NAPOR / Centar za građansko delovanje (CeGraDI/Az-Buki), Jednakost i raznolikost (Helsinški odbor za ljudska prava), Eurostudent (UB). Trenutno je angažovana u okviru projekta PRIZMA na projektu Fonda za nauku, MINIPART (Unapređenje učešća javnosti u prostornom planiranju rudarskih regiona). Teme kojima se bavi su brendiranje grada, kulturne politike, festivali, participacija građana, mladi.

Imprint

Urednik i izdavač
Friedrich-Ebert-Stiftung Beograd
Dositejeva 51/1
11000 Beograd, Srbija

Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Studentski trg 3
11000, Beograd

Odgovorna osoba za sadržaj
Kirsten Schönefeld, direktor
Friedrich-Ebert-Stiftung Beograd
Tel.: +381 11 3283 285
serbia.fes.de

Istraživanje mladih u Srbiji 2024
Koordinator projekta: Bojan Ladjevac, FES Beograd

Serijska studija o mladima 2024
FES Demokracija budućnosti – Beč
Direktor: Johanna Lutz
Glavna istraživačica: Elena Avramovska
Koordinator uređivanja i komunikacije
Evropa: Margarete Lengger
Upravljanje projektom: Krisztina Stefán,
FES Jugoistočna Evropa – Sarajevo
Upravljanje projektom: Saša Vasić
Komunikacija JIE: Ema Džejna Smolo-Zukan

Narudžbine / Kontakt
office-serbia@fes.de

Koncepcija dizajna
René Andritsch & Heidrun Kogler

Layout
4S Design

ISBN-978-86-83767-78-6

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Fondacije Friedrich Ebert ili organizacije u kojoj su autori zaposleni. Fondacija Friedrich Ebert ne može garantovati za tačnost podataka sadržanih u publikaciji. Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je bez prethodne pismene saglasnosti Fondacije Friedrich Ebert. Svaka upotreba naziva Kosovo ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999. i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

© 2025

Scan the code
and read online:

